

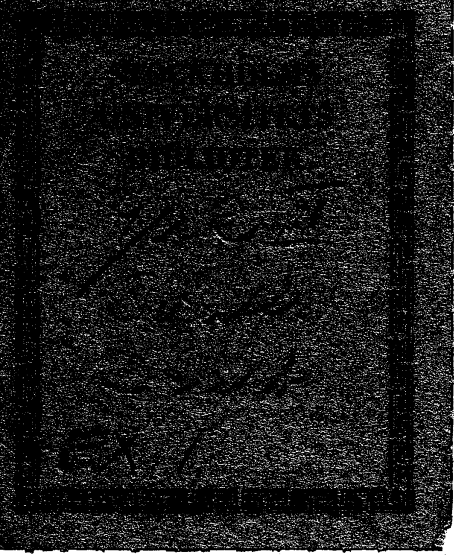
**BROTTE OCH
BROTTPÅFÖLJDERNA
EN ORIENTERING**

AV

IVAR STRAHL

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Ivar Strahl

BROTTE OCH
BROTTSFÖLJDERNA

STOCKHOLMS UNIVERSITET

30001

002318725

Brita Sjöbergs Juridiska Byrå
Odengatan 45^V, Tel. 303002
STOCKHOLM

BROTTE OCH BROTTSPÅFÖLJDERNA

EN ORIENTERING

AV

IVAR STRAHL

*Professor i straffrätt
vid Uppsala universitet*

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS
FÖRLAG

STOCKHOLM 1952
EMIL KIHLSSTRÖMS TRYCKERI AB

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Förord	7
1 KAP. ALLMÄNT OM BROTT OCH STRAFF	9
Vad är brott?	9
Varför stadgas straff?	13
Vad är straff?	23
2 KAP. BROTTSLIGHETENS ORSAKER M. M.	31
Uppkomsten av kriminologisk forskning	31
Brottslighetens omfattning och utveckling i Sverige	36
Samhällsförhållanden	46
Individuella omständigheter	53
Brottslighetssituationer	73
Brottslingstyper	75
3 KAP. ALLMÄNT OM BROTTEN ENLIGT SVENSK LAG	81
Allmänt om den svenska strafflagstiftningen	81
Allmänna förutsättningar för brottslighet	83
Fullbordat brott, försök och förberedelse	92
Medverkan	94
Preskription	94
Straffrättens tillämplighet i rummet	95
4 KAP. BROTT MOT PERSON	96
Brott mot annans kroppsliga integritet	96
Frihetsbrott	102
Fridsbrott	102
Ärekränkning	103
Sedlighetsbrott	107
5 KAP. FÖRMÖGENHETSBROTT	112
Tillgreppsbrott	112
Bedrägeri och närstående brott	118
Förskingring och närstående brott	127

Gäldenärsbrott	134
Skadegörelse	137
6 KAP. BROTT MOT ALLMÄNHETEN	140
Allmänfarliga brott	140
Förfalskning	144
Osanna utsagor	148
7 KAP. BROTT MOT STATEN	155
Brott mot allmän ordning	155
Brott mot allmän verksamhet	158
Högmålsbrott	161
Brott mot rikets (yttre) säkerhet	161
Ämbetsbrott	161
Brott av krigsmän	163
Bestämmelser för krig, beredskapstillstånd m. m.	163
8 KAP. PÅFÖLJDER FÖR BROTT	164
De för brotten i lag utsatta straffen	164
Påföljder som används i stället för de utsatta straffen	175
Återfallsfrekvensen	188
Övrigt	192
9 KAP. ORGANISATIONEN FÖR BROTTSLIGHETENS BEKÄMPANDE	195
Polis, åklagare, advokater, domstolar	195
Rättegång	200
Personundersökning, summarisk läkarundersök- ning, sinnesundersökning	203
Dom	208
Verkställighetsmyndigheter	209
Barnavård, alkoholistvård, sinnessjukvård	213
LITTERATURANVISNINGAR	216
SAKREGISTER	218

FÖRORD

Syftet med denna bok är att lämna en kort och allmänfattlig framställning av brottsligheten i Sverige och dess bekämpande genom straffrätten.

Med de statistiska uppgifterna och mycket annat i boken har jag haft hjälp av förste aktuarien Sverker Groth.

Värdefull hjälp har också lämnats mig av polisintendenten Gunnar Biörklund, prof. Per Olof Ekelöf, byråchefen Torsten Eriksson, direktören Sven Ersman, doktor Gustav Jonsson, byråsekreteraren Torgny Lindberg och prof. Henrik Munktell.

Uppsala i februari 1952.

Ivar Strahl.

Obs! Hänvisningar till lagrum avser, där annat ej säges, strafflagen. Med exempelvis 20:1 är att förstå 20 kap. 1 § strafflagen.

ALLMÄNT OM BROTT OCH STRAFF

Vad är brott?

Det ligger ganska nära till hands att jämföra samhället med en levande organism och brottsligheten med de sjukdomar som hemsöker en sådan. Närmare eftertanke visar emellertid, att jämförelsen haltar. Det kan vetenskapligt konstateras, att vissa skeenden i den mänskliga organismen är skadliga för livsprocessen. Om dessa kallas sjukdom, är det därför möjligt att vetenskapligt konstatera vad som är sjukdom. Men kan man på liknande sätt konstatera vad som är ett brott? Finns det handlingar som i och för sig och oberoende av lagstiftning är brottsliga? Eller är det lagstiftningen som anger vad som är brott genom att stadga straff för vissa handlingar eller, som man brukar säga, kriminalisera dem?

En antydning om att det förhåller sig på det senare sättet ger redan den omständigheten, att omfattningen av kriminaliseringen i vårt land starkt växlat genom tiderna. Förändringarna inskränker sig icke till vad stigande upplysning eller tekniska framsteg gjort nödvändigt, såsom att straffbestämmelserna angående det förr strängt bestraffade brottet trolldom upphävts eller att straffbestämmelser tillkommit för det förr okända brottet rattfylleri. Själva uppfattningen om vad som bör straffbeläggas har undergått betydande förändringar. På religionsbrottens och sedlighetsbrottens område har kriminaliseringen starkt reducerats, medan däremot straffbe-

stämmelserna angående förmögenhetsbrott utvecklats, i synnerhet med bestämmelser till skydd för affärslivets intressen. T. o. m. beträffande straffskyddet för det mänskliga livet har åsikterna växlat under tidernas lopp, såsom framgår av att utsättande av nyfött barn att omkomma under hednatiden var straffritt, senare bestraffades med döden och nu likaledes bestraffas men mycket mildare. Dessa och andra förändringar i straffbestämmelserna skall närmare belysas i 4—7 kap.

Jämför man så strafflagstiftningarna i olika länder i nutiden, skall man också då finna beaktansvärda olikheter, om än straffrätten i den västerländska kulturvärlden på det hela taget är tämligen likformig. Sovjetväldets straffrätt är i vissa avseenden olik västerlandets, men i fråga om kriminaliseringens omfattning är avvikelserna mindre än man skulle kunna tro med hänsyn till den ideologiska olikheten; även Sovjetväldets straffrätt innehåller sålunda bestämmelser om förmögenhetsbrott.

Olikheterna i kriminaliseringen vid skilda tider och hos skilda folk låter delvis förklara sig med olikheter i samhällsförhållandena. Åtskilliga lagbestämmelser i nutidens Sverige skulle uppenbarligen vara omotiverade i ett samhälle på annan utvecklingsnivå. Men därav får man icke sluta, att det skulle vara möjligt att genom studium av samhällsförhållanden på ett objektivt giltigt sätt fastslå vad som är skadligt för samhället. Ytterst måste nämligen ett omdöme om vad som är skadligt för detta bygga på en uppfattning om vad som bör eftersträvas i samhällslivet, alltså på värdering. I allmänhet är man någorlunda ense om att de handlingar som anses vara brott är skadliga från samhällets synpunkt, men denna

enighet beror på att man är ense i sina värderingar; för den som icke delar dem behöver dessa handlingar icke te sig som skadliga. Det anses sålunda, för att taga ett exempel, allmänt att stöld är samhällsskadlig. Att så är förhållandet är också uppenbart om man anser äganderätten och en därpå grundad produktionsordning vara värdefulla för samhället. Men den som ser sitt ideal i fullständig egendomsgemenskap kan icke gärna finna stöld samhällsskadlig. Det ligger alltså icke i förhållandenas natur, att stöld är samhällsskadlig. Den är det endast om en ordning där äganderätt förekommer är värdefull från samhällets synpunkt, och detta är ytterst en värderingsfråga.

Det sagda torde vara tillräckligt för att visa, att det icke finns handlingar som i och för sig och oberoende av lagstiftning är brott. I stället är brott så till vida en produkt av lagstiftning som en handling blir ett brott genom att det stadgas straff för den som begår handlingen. I vilken utsträckning straffbestämmelser meddelas beror åter av dem som äger inflytande över lagstiftningsverksamheten, närmast regering och riksdag men bakom dem de grupper i samhället som förmår inverka på dem. Vad som skall vara brott beslutes alltså och till grund för besluten ligger värderingar.

Att så är förhållandet är helt naturligt och helt i överensstämmelse med en demokratisk tankegång. Det tillhör enligt en sådan samhällsmedlemmarna att genom de statliga organen bestämma i frågor angående samhällets organisation och till dessa hör frågan vad medborgaren skall få straffritt göra och vad åter som skall medföra straff.

Brott kan enligt det sagda icke definieras på annat

sätt än såsom en handling på vilken enligt rättsordningens regler kan följa straff eller, för att använda ett kortare uttryck, som är belagd med straff. Denna definition kan tyckas alltför vid, ty det finns ett stort antal straffbelagda handlingar som är så bagatellartade att det bjuder emot att beteckna dem såsom brott. Ofta kallas dessa i stället förseelser. Såsom en sammanfattande beteckning för alla straffbelagda handlingar användes dock ordet brott. När man önskar använda ett ord som icke så starkt framhäver det förkastliga hos gärningen, talar man om lagöverträdelse. Detta ord kan emellertid också användas för att beteckna handlingar över huvud som strider mot lag, ej allenast straffbelagda sådana.

Att omfattningen av kriminaliseringen beror på de lagstiftande myndigheternas bestämmande innebär icke, att dessa myndigheter i verkligheten skulle ha helt fria händer att göra vilken handling som helst till ett brott. En sund lagstiftningspolitik måste taga många hänsyn, såsom till utsikten att i någorlunda stor omfattning komma åt dem som begår den ifrågavarande handlingen. Viktigt är vidare, att hänsyn tages till uppfattningen bland samhällsmedlemmarna. Det har visat sig, bl. a. i de länder som ockuperades av tyskarna under andra världskriget, att en lagstiftning, även om den stadgar stränga straff, har svårt att bli effektiv om den strider mot folkets rättsmedvetande. Redan att den ogillas av ett stort antal av samhällsmedlemmarna gör den lätt ineffektiv. Det visar de försök med totalförbud för alkohol som gjorts i flera länder.

En lagstiftning åter som står i samklang med allmänt gängse uppfattning utövar ett tryck på samhällsmed-

lemmarna i riktning av att utbreda och stärka uppfattningen. Det som är straffbelagt, och därför brottsligt, framstår i allmänhet, om det icke är fråga om rena ordningsförseelser, såsom något moraliskt förkastligt och detta till en del säkerligen just därför att det är straffbelagt.

Det är också uppenbart, att en trygg och gagnelig sammanlevnad mellan människor förutsätter lojalitet mot samhällsmyndigheterna. Till sådan lojalitet hör, att medborgarna respekterar de förbud mot vissa handlingar som dessa myndigheter meddelar genom att kriminalisera dem. De som icke gillar en lagbestämmelse må söka få lagändring till stånd, icke överträda bestämmelsen.

Varför stadgas straff?

Redan i de äldsta lagarna i vårt land, landskapslagarna från 1200-talet, stadgades straff, och straff har förekommit i alla samhällen som nått någon utveckling. Om skälen varför man bör stadga straff har emellertid rått olika uppfattningar, och än i dag är man oense därom.

En uppfattning är, att ont skall vedergällas med ont. I en utpräglad form möter denna uppfattning i Moseböckernas ord om att liv skall givas för liv, öga för öga, tand för tand (2—21—23 och 24, 3—24—20, 5—19—21). Tanken att straffet skall vara lika med brottet, den s. k. talionsprincipen, har nog i våra dagar icke många anhängare, men vedergällningstanken har icke därför släppt sin makt över sinnena. Det anses av många vara ett etiskt grundat krav, att den som förövat ett brott skall sona det med ett lidande som står i förhållande till brottets grovhet. Människorna skall, säger man, an-

svara för sina gärningar. I allt fall är det mycket vanligt, att indignationen över ett brott tar sig uttryck i krav på att brottslingen skall straffas på ett kännbart sätt.

Att man ofta indignerat och oreflekterat kräver sträng bestraffning av grövre brottslingar bottnar säkerligen i hämndkänslor, medvetna eller omedvetna. Få människor kan frigöra sig från sådana känslor. Även när man motiverar kravet på bestraffning med etiska föreställningar, ligger nog därunder känslor som i allt fall är snarlika hämndkänslorna.

Historiskt har hämnden spelat stor roll. I primitiva samhällen, i vilka någon egentlig straffrätt icke utvecklats, har människor brukat reagera mot kränkningar genom självhämnd. Hämnden är emellertid i sig själv måttlös och ger därtill lätt anledning till nya hämndedåd, nämligen mot hämnaren.

Vi känner ett sådant sakernas tillstånd från de isländska ättesagorna. Enligt dem betraktades det rent av som en plikt att hämnas dräpta anförvanter. De isländska sagorna visar emellertid också, hur samhället strävade efter att inskränka hämnden genom att uppmuntra förlikningar, enligt vilka dråparen eller hans släkt köpte sig fri från hämnd genom att betala bot. I sådana förlikningar, efter taxor som småningom utbildade sig, ser man en upprinnelse till bötesstraffet.

Ett annat sätt att begränsa hämnden var att söka få den ansedd såsom legitim endast i den mån den stod i proportion till kränkningen. Möjligen är framträdandet av talionsprincipen att förstå som ett försök att begränsa hämnden genom att låta kränkningen vara ett mått för vad den kränkande, eller hans släkt, skulle behöva utstå.

Såsom ett utslag av en strävan att begränsa hämnden har man velat förklara Mosebäckernas ord om Gud såsom hem sökande fädernas missgärningar på barnen i tredje och fjärde led (2—20—5, 4—14—18). Sedda i sitt historiska sammanhang skulle dessa ord innebära en humanitär vinning, i det att de skulle ge uttryck åt uppfattningen att hämnden ej borde sträckas längre än till tredje och fjärde led.

Mot vedergällningsprincipen står uppfattningen, att straff är motiverat endast i den mån det tjänar ett nyttigt ändamål. Straff är enligt denna åskådning motiverat, om det behövs för att förebygga brott, men icke eljest. Skillnaden mellan de båda uppfattningarna har formulerats så, att brottslingen enligt den förra straffas *emedan* han förövat brott, enligt den senare *för att* det icke må förövas brott i fortsättningen. Den senare uppfattningen betraktar sålunda straffet som ett medel för att förebygga brottslighet, ett preventionsmedel eller skyddsmedel, och icke som något slags hämndeakt.

I straffrättens historia är även denna tanke mycket gammal. Den möter hos antika filosofer och i vårt land har den haft framstående förespråkare sedan långt tillbaka. Tankens inflytande på den äldre svenska strafflagstiftningen och straffrättsskipningen var dock begränsat av vissa omständigheter. En sådan var den auktoritet som Moseböckerna efter reformationens seger åtnjöt även i världsliga ting och som medförde en väsentlig skärpning av straffrätten. En annan var, att straffen ansågs böra vara mycket stränga för att avskräcka från att begå brott. De kom därför i allmänhet att räcka väl till för att tillgodose även vedergällningskravet. Den äldre svenska straffrätten hörde dock till de humanaste i Europa, fastän den förefaller nutiden hård.

Vid tillkomsten av den ännu, om än med mycket stora ändringar, gällande strafflagen av år 1864 bröt sig de båda åsiktsriktningarna mot varandra. Preventionstanken hävdades med kraft under förarbetena, men även vedergällningsidén hade övertygade förespråkare. Under 1900-talet, då ett omfattande reformarbete ägt rum på straffrättens område, har preventionstanken lagts till

grund för en rad viktiga reformer. Man har strävat efter att forma straffrätten till ett skydd mot brottsligheten. Även anhängare av vedergällningstanken brukar numera tillskriva straffrätten ett sådant syfte men hävda, att den bör söka fylla sin skyddsuppgift genom att vedergälla brottet.

Man tillmäter straffrättsskipningen en brottsförebyggande verkan i två riktningar. Den ena är att avhålla den straffade från att ånyo begå brott. Detta plägar kallas straffets individualpreventiva eller specialpreventiva funktion. Den andra är att avhålla andra från att hemfalla till brottslighet. Denna verkan benämnes allmän- eller generalprevention.

Straffets individualpreventiva funktion är mera påtaglig än dess allmänpreventiva. Det inses lätt, att det är möjligt att en brottsling genom den näpst som ett straff innebär bringas till insikt om att överträdelse av lagarna medför allvarliga efterräkningar och att han därför i framtiden tager sig bättre till vara. Den som, för att taga ett exempel, dömts till böter för det han slarvat med parkering har därmed fått en erinran om att sådant icke tolereras utan medför kännbar påföljd. Ett frihetsstraff utgör en mera eftertrycklig sådan erinran och är så till vida ett mera verksamt individualpreventivt medel. Ett sådant straff kan emellertid även ge möjlighet att underkasta den dömden en behandling, i form av uppfostran, utbildning m. m., som kan öka utsikterna att han i fortsättningen skall föra ett laglydigt liv.

Frågan om frihetsstraffets nytta från individualpreventiv synpunkt är dock komplicerad. Att sammanföra asociala personer är uppenbarligen i och för sig icke någon lämplig metod för resocialisering av dem. Fång-

vårdsanstalten kan lätt bli en miljö där deras asocialitet underhålles och förstärkes i stället för motarbetas. En svaghet hos frihetsstraffet är vidare, att det rycker fången från det normala samhällslivet, för vilket han dock borde uppfostras, utbildas och tränas. Ofta mister han därtill ett arbete som ger honom och hans familj deras livsuppehälle. Och sist men icke minst: frihetsstraffet stämplar honom såsom brottsling på ett helt annat sätt än ett bötesstraff.

Det är därför en avsevärd risk för att frihetsstraffet, även om det är starkt kännbart för den dömda, skall minska hans lust och förmåga att efter frigivningen leva ostraftligt. Lättare är att hindra den dömda från att begå brott under anstaltstiden. Men även denna jämförelsevis blygsamma uppgift är svår att helt fylla, ty härför förutsättes en inspärning eller isolering som icke lätt låter sig förena med önskemålet att den intagne behandlas på sådant sätt att han efter frigivningen vill och kan anpassa sig till samhällslivet. Att forma frihetsberövandet så, att det är ändamålsenligt från individualpreventiv synpunkt, erbjuder därför problem som icke är lätta att lösa.

Säkerligen skulle frihetsberövande användas såsom påföljd för brott i mindre utsträckning än vad nu är fallet om man icke ansåge att det har allmänpreventiv verkan, d. v. s. att andra än den dömda därmed avhålls från att begå brott. Att vetskap om att straff följer på brott har viss förmåga att avhålla människor från brottsliga handlingar är otvivelaktigt och likaså att denna verkan i någon mån är beroende av straffets stränghet. Det är sålunda klart, att exempelvis smuggling skulle vara mera vanlig om den icke vore straffbelagd och att dess före-

komst skulle ökas om straffet väsentligt mildrades. Det är också uppenbart, att bestämmelserna om straff för förfalskning och för utställande av check utan täckning medför att man med större trygghet kan lita på, att skuldebrev och andra urkunder är äkta och att täckning finns för checker, än man eljest kunde göra. För att nu icke tala om att många trafikbestämmelser och andra ordningsföreskrifter skulle bli illa åttlydda om var och en kunde straffritt överträda dem. Tydligen skulle många av de bestämmelser som finns i den gällande rätten icke i tillräcklig omfattning bli efterlevda, om där icke funnes risken för ett straff vilket, som man säger, tjänar såsom sanktion för bestämmelserna.

Men gäller detsamma i fråga om brott vilka, såsom stöld och mord, allmänt anses i hög grad förkastliga? Enligt många grova brottslingars utsago har tanken på upptäckt och straff icke oroat dem då de begick brott.

Hur det förhåller sig i detta avseende är svårt att med säkerhet fastställa.

Svårigheten ligger i att man icke kan upphäva straffrättsskipningen för att se hur det då skulle gå.

Ett ofrivilligt sådant »experiment» har emellertid gjorts i Danmark under den tyska ockupationen under andra världskriget.¹ I sju månader var landets normala polismyndigheter ur funktion. Åklagare och domstolar fungerade visserligen och efter en månad upprättades en del kommunala och privata organisationer till skydd mot brottsligheten. Men dessa var helt naturligt mycket mindre effektiva än polisen. Ehuru domstolarna skärpte straffen för de brottslingar man lyckades lagföra, skedde en betydlig ökning av stölder och rån, svarta börsaffärer och över huvud de flesta brott vid vilka

¹ Se därom JØRGEN TROLLE, *Syv Maaneder uden Politi*, København 1945.

gärningsmannen kunde hoppas att förbli okänd. Mord av opolitisk karaktär och sedlighetsbrott visade emellertid icke någon väsentlig ökning. De som passade på att begå brott i ökad utsträckning tycks framför allt ha varit sådana som redan förut visat tecken på kriminalitet eller annan asocialitet.

Det antogs i äldre tid, att det var nödvändigt att ha stränga eller t. o. m. mycket stränga straff för en stor mängd brott för att avskräcka samhällsmedlemmarna från att begå dem. Och avskräckningen menade man bäst kunna ske genom att allmänheten fick beskåda de dömdas lidande; därav den mängd av offentliga avrättningar som förekom under 1600- och 1700-talen, både i vårt land och utomlands. Numera anser man sådant vara ägnat att motverka sitt eget syfte genom att förråa sinnen. Straffhotet får verka genom vetskap om att straff är utsatt i lag och att lagens straffbud tillämpas. Straffen har också mildrats högst betydligt. Delvis har detta skett av humanitetsskäl, men en orsak har också varit, att man mer och mer kommit att tvivla på att hotet om strängt straff har så stor avhållande förmåga.

De flesta människor avhåller sig från allvarliga brott på grund av en oreflekterad inställning, den må vara mer eller mindre moraliskt färgad eller helt enkelt invand. De råkar knappast ens i frestelse att begå sådana brottsliga handlingar. Uppfostran, miljö och levnadsförhållandena i allmänhet har inpräglad i de flesta, att man icke skall skaffa sig sin behovstillfredsställelse på andras bekostnad.

Det finns emellertid åtskilliga människor som icke är så lyckligt ställda. De har kanske växt upp under otillfredsställande förhållanden. Deras uppfostran har kan-

ske eftersatts eller deras psykiska utrustning är bristfällig. Sådana och många andra faktorer kan vara ägnade att skapa mottaglighet för frestelser att åsidosätta vanliga regler för sammanlevnaden människor emellan.

Om frestelsen inställer sig och den frestade är i stånd att någorlunda överväga situationen, måste han i första hand betänka upptäcktsrisken. Är denna stor, är med andra ord polisväsendet effektivt, måste redan detta utöva en starkt avhållande verkan. Betydelsen av ett effektivt polisväsen förtjänar därför understrykas.

Först den som frestats att begå brott och som därvid tagit risken för upptäckt i betraktande och beslutat sig för att taga denna risk har någon anledning att närmare reflektera över det straff som kan beräknas följa å brottet. För de flesta betyder det därvid säkerligen mest, att de vet att samhället kommer att ingripa på något sätt. Redan vetskapen om att det blir polisundersökning, rannsaking och dom verkar avskräckande, liksom ännu mer det ogillande från omgivningen som i allmänhet möter en dömd och som för somliga kan ha katastrofala följder. Vad själva straffet beträffar har de flesta säkerligen en mycket vag föreställning om hur pass strängt detta kommer att bli. För att olikheter i stränghetsgraden skall spela någon egentlig roll vid motivbildningen måste det vara fråga om stora skillnader.

Nu förhåller det sig emellertid så, att just de människor som enligt det förut sagda frestas att begå brott av allvarligt slag på det hela taget är föga skickade att mot varandra väga fördelar och nackdelar av sina handlingar. De handlar ofta icke efter normalt övervägande, det må bero på ungdom eller obetänksamhet, en defekt på känslo- och viljelivets eller förståndets område, in-

flytande av alkohol eller någon annan orsak. Därmed minskas på ett sätt vikten av straffet såsom avhållande motiv. Å andra sidan är det icke uteslutet, att straffrättsskipningen kan äga en suggestiv kraft som överträffar dess betydelse enligt ett rationellt övervägande och att många av dem som har svårt att klokt överväga olika handlingsalternativ är tillgängliga för en sådan suggestion.

Det är vidare att märka, att straffrättsskipningens allmänpreventiva verkan icke bör anses uttömd med att straffet verkar avskräckande. Just den oreflekterade inställning mot brott, som nämndes i det föregående, är nog till en del frukten av straffrättsskipningen. Att samhället anser sig behöva ingripa mot brottsliga gärningar är ägnat att inge allmänheten det hälsosamma tänkesättet, att man icke skall företaga sådana handlingar, och en viss stränghet i ingripandet bidrar också till att inpränta, att brott är ett allvarligt ont som det är viktigt att undvika. Det är troligt, att det moraliska ogillande som i vida kretsar riktas mot rattfylleri är en följd icke allenast av insikt om rattfylleriets vådor för liv och egendom utan även av att straffrättsskipningen i stor utsträckning tillämpar frihetsstraff såsom påföljd för detta beteende och därigenom inhamrar i det allmänna medvetandet att rattfylleri bör anses vara en allvarlig försyndelse.

Man bör dock akta sig för att överskatta straffrättsskipningens inflytande på moraluppfattningen. En undersökning angående tänkesätten hos befolkningen i en medelstor svensk stad har givit vid handen, att man där ansåg föräldrars uraktlåtenhet att sörja för sina barn, något som icke är straffbart, vara en ungefär lika svår försyndelse som våldtäkt, ehuru detta är ett grovt brott, och värre än förfalskning av

skattekvitto, något som också är belagt med straff, länge med minst sex månaders straffarbete.¹

Vid det svenska lagstiftningsarbetet på 1900-talet har emellertid framför allt tagits hänsyn till vad som antagits vara lämpligt från individualpreventiv synpunkt. Man har ansett, att den tidigare straffrätten icke tillräckligt beaktade att vad som erfordras för att avhålla en ertappad brottsling från förnyad brottslighet kan vara mycket olika i olika fall, beroende på brottslingens individuella egenskaper och omständigheter. Den enligt 1864 års strafflag i dess ursprungliga skick helt dominerande regeln, att på varje brott skall följa ett straff som i fråga om stränghet i huvudsak rättar sig efter brottets svårhet, har därför under 1900-talet försetts med vittgående undantag.

Man har för många fall funnit det onödigt att ingripa med påföljd för brottet, emedan lagöverträdaren sannolikt avhåller sig från brott även därförutan. För sådana fall har man infört åtalseftergift och villkorlig dom. En villkorlig dom förbunden med övervakning eller övervakning jämte föreskrifter angående den dömdes livsföring under en prøvotid har ansetts i andra fall vara ändamålsenligare än ett straff. Å andra sidan har man funnit, att det för att avhålla brottslingar tillhörande vissa kategorier erfordras ett frihetsberövande under längre tid än ett mot brottet proportionellt frihetsstraff skulle räcka. För farliga förbrytare har man därför infört frihetsberövande åtgärder på obestämd eller relativt obestämd tid, nämligen påföljderna förvaring och internering vilka likvisst i tillämpningen kommit att ej

¹ Se SEGERSTEDT i tidskriften *Theoria* 1949 s. 336 ff.

obetydligt avvika från vad man avsett. Även den särskilda behandlingsformen ungdomsfängelse har införts bl. a. emedan vanligt frihetsstraff skulle bli för kortvarigt.

Vid sidan av de egentliga straffen har sålunda tillkommit en rad andra påföljder. På det hela taget har straffrättsskipningen därigenom mildrats. Vid lagstiftningen har man emellertid utgått från att straffrättsskipningen ändå förblivit tillräckligt sträng för att åstadkomma en tillbörlig allmänpreventiv effekt. Det är också tydligt, att åtgärder som formats så som man finner bäst för att göra en laglydig människa av brottslingen kan vara så oangenäma för honom att de i detta hänseende väl kan mäta sig med ett straff.

Vad är straff?

Såsom framgår av det sagda, förekommer i stor utsträckning enligt nutida svensk straffrätt, liksom f. ö. även enligt utländsk, att på brott icke följer straff utan någon annan påföljd.

En fråga som inställer sig är vad straff egentligen är. Vad i svensk lag kallas straff är lätt att ange. Det är böter, fängelse, straffarbete och dödsstraff (som icke förekommer i fredstid), vidare ungdomsfängelse och för ämbetsmän och likställda avsättning och suspension samt slutligen disciplinstraff för krigsmän. Men svårare är att säga, om hos alla dessa påföljder finns en gemensam egenskap som skiljer dem från andra påföljder för brott, exempelvis förvaring.

Man föreställer sig ofta, att straffen skulle utmärkas av att de åsyfta att tillfoga lidande. Detta må ha varit

riktigt för äldre förhållanden och innehåller alltså så till vida en sanning som det vore befängat att inrätta straff som vore tilldragande. Men det är numera icke avsett, att frihetsstraff skall tillfoga annat lidande än det som ligger i själva frihetsförlusten, och friheten förlorar även den som intages för förvaring.

I själva verket är frihetsstraff nu i Sverige anordnat på ett sätt som icke avsevärt skiljer sådant straff från andra frihetsberövande åtgärder. Gränsen mellan straff och annan påföljd är därför flytande. Vill man se något karakteristiskt för straffen, må man fästa sig vid att straffet till sin storlek bestämmas i förhållande till brottet, låt vara att även andra omständigheter kan öva inflytande på straffets storlek.

Utanför en sådan begreppsbestämning faller emellertid ungdomsfängelse, fastän det enligt lagens terminologi är ett straff. Ungdomsfängelse är en frihetsberövande åtgärd som ådömes på grund av brott, men till sin längd skall denna påföljd enligt lagen väsentligen vara beroende av resultatet av den fostran och utbildning som ungdomsfängelse avser att bibringa.

I det föregående har sagts, att brott är handling som är belagd med straff. Straff åter har sagts vara en påföljd för brott, vilken till sin svårhet på visst sätt står i förhållande till brottet.

I lag kommer detta till uttryck på följande sätt. I strafflagen, och i andra lagar som innehåller straffbestämmelser, beskrivs de handlingar som de lagstiftande myndigheterna funnit böra behandlas som brottsliga, och det stadgas därjämte, att den som begår sådan handling skall erhålla det eller det straffet (ungdomsfängelse är dock aldrig utsatt i en straffbestämmelse). Därmed är

fastslaget, vilka handlingar som är brott, och tillika anvisat vad straff som kan följa på brottet. Men det är icke därmed givet, att en domstol som finner en tilltalad skyldig till brott skall döma honom till detta straff. Genom andra bestämmelser är nämligen möjlighet öppnad för domstolen att under vissa förutsättningar, om så provas ändamålsenligt från individualpreventiv synpunkt, förfara annorlunda. Domstolen kan sålunda ge villkorligt anstånd antingen med själva ådömandet av påföljd eller med verkställigheten av ett straff som i så fall utsättes i domen — villkorlig dom med eller utan utsatt straff — eller också ådöma annan straffrättslig påföljd i stället för det för brottet utsatta straffet. Påföljder av sistnämnda slag är de nyss nämnda påföljderna förvaring och internering. Dit räknas också ungdomsfängelse (om man ej, såsom lagen gör, kallar det straff). Även villkorlig dom är att räkna som en straffrättslig påföljd, om den är förenad med övervakning eller med övervakning och föreskrifter för den dömdes livsföring. Dessa straffrättsliga påföljder, stundom blott de frihetsberövande nämligen förvaring, internering och ungdomsfängelse, brukar kallas skyddsåtgärder.

Domstolens möjligheter är alltså icke begränsade till det straff som är utsatt i straffbestämmelsen. Vilken påföljd domstolen än väljer och även om den meddelar villkorlig dom utan utsatt straff, säges den dömda emellertid ha fällts till ansvar, vilket ord alltså är mera omfattande än straff.

Vissa grupper av människor, liksom f. ö. också bolag, föreningar och andra s. k. juridiska personer, kan icke dömas till ansvar. Undantagna är sålunda de som är under 15 år vid den brottsliga handlingens begående.

Man brukar därför tala om en straffmyndighetsålder som uppnås vid fyllda 15 år (se därom s. 83). Undantagna är vidare sinnessjuka, sinnesslöa och vissa andra utpräglad psykiskt abnorma. De unga bör ej ens åtalas. De själsligt abnorma kan däremot åtalas och bör åtalas om detta ej framstår såsom olämpligt eller meningslöst. Att de icke får dömas till ansvar medför endast sällan, att brottmålet icke leder till någon åtgärd mot dem. Har den i målet anlitade psykiatern i sitt utlåtande förklarat att den tilltalade är i behov av vård på sinnessjukhus, skall denne nämligen, om han förklaras fri från ansvar, intagas på sinnessjukhus. I vissa andra fall, där s. k. straffriförklaring meddelas, skall den tilltalade intagas i allmän alkoholistanstalt. (Se därom vidare s. 187 f.)

Tilltalad som på grund av själslig abnormitet ej kan fällas till ansvar för sin brottsliga handling kan sålunda med anledning av denna göras till föremål för åtgärd enligt sinnessjuklagen eller alkoholistlagen, låt vara att förordnande därom ej meddelas av domstolen. Ofta är dessa åtgärder, framför allt intagning i sinnessjukhus, mera fruktade än ett vanligt straff. I sinnessjukhus kan nämligen den straffriförklarade kvarhållas så länge det erfordras, i alkoholistanstalt upp till tre eller fyra år.

Åtgärd enligt social eller medicinsk vårdlag kan komma till stånd även beträffande tilltalad som fälles till ansvar, nämligen i samband med att domstolen meddelar villkorlig dom. Genom föreskrift i sådan dom kan domstolen sålunda, efter tillstyrkan av barnavårdsnämnden, överlämna åt nämnden att anordna skyddsuppfostran enligt barnavårdslagen för ung tilltalad. I samband med villkorlig dom kan också anordnas vård i all-

män alkoholistanstalt eller i sinnessjukhus. Vård enligt barnavårdslagen, alkoholistlagen eller sinnessjuklagen kan alltså komma till användning i stället för straffrättslig påföljd.

Det är naturligtvis icke allenast i samband med brott som en medborgare kan bli föremål för åtgärd enligt dessa lagar. I själva verket kan ett tvångsingripande mot medborgare, varigenom denne berövas sin frihet fastän han icke förövat brott, äga rum också enligt andra lagar. De nu nämnda vårdlagarna är emellertid av särskilt stor praktisk betydelse.

Syftet med dessa lagar är till en del att förebygga beteende som är besvärande i samhällslivet. Ingripande enligt lagarna sker till väsentlig del mot personer som faktiskt har begått någon brottslig handling eller som kan befaras komma att begå sådan.

Åtgärd enligt någon av nämnda lagar bör emellertid väl skiljas från straff, låt vara att den kan innebära ett mycket kännbart ingripande. Åtgärden skall nämligen helt bero av vårdbehovet, icke, såsom straffet till stor del gör, av en begången handling. För att barnavård, alkoholistvård eller sinnessjukvård skall komma till stånd krävs en prövning, huruvida åtgärden är behövlig från vårdsynpunkt, och åtgärden skall i princip ej sträckas längre än den prövas behövlig från denna synpunkt. Om straff åter stadgar lagen, att det skall inträda när viss handling begåtts, och lagen anger också mått för straffet i förhållande till gärningen. Som nämnt anvisar lagen, att under vissa förutsättningar annan straffrättslig påföljd än straff skall ådömas om så prövas lämpligt från individualpreventiv synpunkt. Dessa påföljder — förvaring, internering, villkorlig dom med

övervakning och ungdomsfängelse — förutsätter alltså, att de provas ändamålsenliga, och de skall, fränsett vissa förbehåll, icke sträckas längre än som provas ändamålsenligt, men de skiljer sig dock från de sociala eller medicinska vårdåtgärderna genom att de förutsätter att en viss med straff belagd handling, ett brott, blivit begånget.

En social barnavård med kommunala organ avsedda för denna uppgift, sedermera kallade barnavårdsnämnder, tillkom 1902 och har därefter utvecklats. Vid handläggning av ärenden beträffande person i åldern mellan 18 och 21 år kan barnavårdsnämnd kallas ungdomsnämnd.

Alkoholistvården tillkom 1913. Sinnessjukvården slutligen är mycket äldre.

Att vård enligt de nämnda vårdlagarna förutsätter prövning av dess behövlighet innebär ej, att icke i lag skulle vara angivet vissa förutsättningar för att vården skall kunna komma till stånd. Dessa avser emellertid huvudsakligen att ange, huru de aktuella förhållandena skall vara beskaffade för att det erforderliga vårdbehovet skall kunna anses föreligga. För att någon skall kunna dömas till straff åter kräves, att han företagit viss handling för vilken straff är utsatt i lag. Att straffrättsskipningen på detta sätt är bunden av lag brukar uttryckas med de latinska orden *nulla poena sine lege* (intet straff utan lag) eller *nullum crimen sine lege* (intet brott utan lag).

Denna grundsats, straffrättens s. k. legalitetsprincip, uppställdes av upplysningsfilosoferna på 1700-talet och anses numera allmänt inom den västerländska kulturvärlden vara ett viktigt skydd mot godtycklig straffrättsskipning. Hos oss är den icke uttryckligen fastslagen i lag, men att den gäller även i Sverige är oom-

tvistat. En följsats har emellertid kommit till uttryck i svensk lagstiftning, nämligen regeln att ingen kan straffas för en handling som först efteråt blivit straffbelagd i lag.

Av grundsatsen följer, att i lag noggrant bör anges vad som är ett brott. Detta sker genom att i strafflagen, men även i andra lagar, ges beskrivningar på handlingar med föreskrift att den som begår sådan handling skall straffas på det eller det sättet. Idealet är så noggranna brottsbeskrivningar, att några tveksamma gränfall ej behöver uppstå. Verklighetens outtömliga mångfald och dess kontinuitet medför emellertid, att lagstiftningsmyndigheternas förutseende och språkets resurser icke förslår till att åstadkomma en i detta avseende idealisk lagtext. Det kan ej undvikas, att domstolarna då och då ställs inför mer eller mindre svåra tolkningsspörsmål. I tvivelaktiga fall anses de därvid böra föredraga den tolkning som är fördelaktigast för den tilltalade.

Den dominerande tanken i den europeiska straffrätten var under de första århundradena av nyare tiden, att medborgarna måste genom stränga straff avskräckas från att begå brott. Avskräckningen tänkte man sig bäst ske genom att allmänheten fick med egna ögon se de dömda brottslingarnas lidanden. Straffrättsskipningen kom därför att i stor omfattning använda offentligen verkställda dödsstraff, ofta särskilt grymma sådana, och kroppsstraff sådana som spöslitning. I det särskilda fallet blev straffet visserligen ej sällan, i synnerhet i Sverige, mildare än lagen föreskrev. Å andra sidan ansågs emellertid domstolarna i viss utsträckning oförhindrade att ådöma straff utan stöd av uttryckligt lagstadgande.

Mot grymheten och godtyckligheten i tidens straffrättsskipning opponerade sig upplysningsmännen under 1700-talet. De krävde mot brotten proportionella och i lag bestäm-

da straff. En märkesman bland reformivrarna var italienaren BECCARIA (tonvikt på i).

Ur upplysningsmännens strävanden framgick den straffrätt som sedermera kallats den klassiska och som blev den härskande i Europa under 1800-talet. Till dess uppkomst bidrog, att vedergällningstanken, vilken också kräver proportionalitet mellan brott och straff, utvecklades och fick ökat inflytande genom de tyska filosoferna KANT och HEGEL.

Enligt den klassiska straffrättsläran var det en given sak att på varje brott skulle följa straff. Straffet skulle alltefter brottslighetens beskaffenhet bestämmas till viss kvantitet i en efter straffens olika svårhetsgrad uppställd skala. Straffen var framför allt frihetsstraff på viss i domen bestämd tid och för mindre allvarliga brott böter. Frihetsstraff skulle i stor utsträckning avtjänas i cell. Straffet uppfattades såsom en rättvis reaktion mot brottet. Därav ansågs följa, att det icke borde tillämpas mot dem som betraktades såsom otillräkneliga.

Den svenska strafflagen av år 1864 är en typisk exponent av den klassiska straffrättsläran.

Hos oss och snart sagt överallt har emellertid det klassiska straffrättssystemet omkring och efter 1900 modifierats och kompletterats, bl. a. genom tillkomsten av institut sådana som villkorlig dom och andra i det föregående nämnda straffrättsliga påföljder som under vissa förutsättningar träder i stället för det i lagen utsatta straffet. Det klassiska systemet har därigenom hos oss och annorstädes ersatts med ett system som brukar kallas neoklassiskt (= nyklassiskt). Den drivande kraften i utvecklingen har varit preventionstanken. Även humanitära hänsyn har spelat in. Utvecklingen har påverkats av, och själv påverkat, den forskning angående brottslighetens orsaker som numera bedrives. Därom skall bli tal i nästa kapitel.

BROTTLIGHETENS ORSAKER M. M.

Uppkomsten av kriminologisk forskning.

Den första moderna kriminalstatistiken tillkom i Frankrike med början för år 1825. Sverige följde därnäst, fr. o. m. 1830.

På grundval av den franska statistiken gjordes vissa undersökningar, bl. a. av den belgiske matematikern och naturforskaren QUETELET (uttalas Ketelé) som år 1835 utgav »Sur l'homme et le développement de ses facultés ou Essai de physique sociale». Han betraktas ofta såsom grundläggare av vetenskapen kriminologi. Med kriminologi menas då den vetenskap som genom empirisk forskning söker belysa orsakerna till brottslighet (dennas etiologi) samt brottslighetens former och omfattning.

Kriminologi fattas ibland på ett mera vidsträckt sätt, nämligen så att den omfattar också penologi, d. v. s. den vetenskap som undersöker hurudana de ifrågakommande påföljderna för brott är och hur de verkar, eller även de rättsliga reglerna om brottet och dess påföljder, straffrätten, eller ytterligare annat, såsom läran om vilka medel som bör användas för bekämpande av brottsligheten, den s. k. kriminalpolitiken.

Quetelet fäste uppmärksamheten vid regelbundenheten hos brottslighetssiffrorna. Man kunde, framhöll han, genom att studera siffrorna för gångna år någorlunda beräkna brottsligheten under de kommande och på detta sätt uppställa vad han kallade en brottslighetens bud-

get. Därav framginge, menade Quetelet, att brottsligheten vore underkastad lagar liksom skeendet i den oorganiska naturen. Han behandlade emellertid icke blott brottsligheten utan människornas beteende även på andra områden och satte som mål att beträffande människorna åstadkomma en motsvarighet till vetenskapen fysik, något som kom till uttryck i bokens undertitel (*Physique sociale*).

Boken väckte uppseende. Den stod i samklang med de materialistiska strömningar som gjorde sig gällande på 1800-talet, men den mötte också starkt motstånd, ja indignation. Ty vilket utrymme, frågade man, finnes väl för människans fria vilja och hur skulle brottslingarna kunna anses ha skuld till vad de gjort, om det förhölle sig så att man kunde förutse att så och så många brott skulle komma att begås. Det måste erkännas, att det ligger något skrämmande i detta att till synes en hemlighetsfull makt driver människor att begå brott för att statistikernas kolumner skall bli fyllda med ungefär samma tal år för år. Förklaringen ligger väl i att människor är underkastade kausala inflytelser. Är människornas handlingar orsaksbestämda, bör nämligen brottsstatistiken ge ungefär samma resultat det ena och andra året förutsatt att förhållandena icke ändras.

Nästa stora insats i kriminologiens utveckling kom från Italien och från läkarhåll. År 1876 utgav den italienske läkaren LOMBROSO (Låmbråså, med tonvikten på andra stavelsen) första upplagan av sin senare åtskilligt omarbetade och utvidgade bok *L'uomo delinquente* (Förbrytarmänniskan). Lombrosos forskning var framför allt inriktad på en naturvetenskaplig undersökning av de kriminella individerna.

Kvintessensen av hans lära är, att en viss del, omkring $1/3$, av de grövre förbrytarna är födda med anlag som oavsett yttre villkor gör dem kriminella och att det kan konstateras anatomiska och fysiologiska kännetecken hos dessa förbrytare. Det skulle alltså finnas en biologisk människotyp som vore kriminell. Han tänkte sig, att denna typ, den födde förbrytaren, representerade ett återfall i ett tidigare skede av människans utveckling, en atavism.

Även denna lära väckte stort uppseende och blev mycket omstridd. Man riktade också mot Lombroso med indignation frågan vad det bleve av den fria viljan och skulden. Senare empiriska forskningar har till stor del dementerat de resultat Lombroso trodde sig ha nått, men såsom inspiratör till kriminologisk forskning har Lombroso antagligen betytt mer än någon annan. Efter hans framträdande har det icke varit möjligt att längre blunda för att brottsligheten har orsaker och att det är en viktig uppgift att klarlägga dem för att man skall kunna finna medel att motarbeta brottslighetens uppkomst.

I Italien och på andra håll har Lombrosos strävanden fortsatts av andra. Man har därvid liksom Lombroso intresserat sig för att finna faktorer i vissa människors biologiska beskaffenhet som kunde förklara varför dessa människor bli brottslingar. Läran om den födde förbrytaren har emellertid befunnits överdriven, och man har tillskrivit också den miljö i vilken en människa lever stor betydelse för frågan om hon skall komma att begå brott.

Sitt mest markanta uttryck har den italienska eller positiva skolans idéer fått i det strafflagsförslag för Italien som år

1921 avgavs av en kunglig kommitté under ordförandeskap av en av skolans förnämsta representanter, juristen FERRI. I detta förslag har man sökt radikalt tillämpa tanken att straffrättens uppgift är brottsprevention. Alla påföljder för brott är enligt förslaget principiellt likställda medel för denna uppgift. Någon skillnad mellan straff och andra påföljder göres därför icke; alla påföljder för brott kallas sanktioner och själva beteckningen straff är avlägsnad ur lagtexten. Var och en anses skyldig att finna sig i att bli underkastad den eller de av de i lagen angivna sanktionerna som är bäst lämpad att förebygga brott. Alla, även de sinnessjuka, är på detta sätt enligt förslaget ansvariga för sina gärningar. Någon strafffriförklaring eller otillräknelighet förekommer icke. Sanktionerna är av mångahanda slag, somliga frihetsberövande, andra icke.

Förslaget blev icke genomfört. Året efter dess avgivande skedde den s. k. marschen mot Rom, efter vilken fascismen kom till makten, och den nya regimen införde en strafflag av mera traditionell typ, vilken emellertid i vissa stycken, framför allt i fråga om gestaltningen av olika påföljder för brott, tagit intryck av Ferris förslag.

I det latinska Amerika har man på sina håll rätt starkt påverkats av Ferris idéer. Också på straffrätten i Sovjetväldet har dessa troligen övat inflytande, fastän man där är angelägen att betona att sovjetstraffrätten är byggd på det marxistiska samhällets grund. I texten till 1926 års ryska strafflag, vilken alltså gäller, förekommer ej ordet straff, och det sägs uttryckligen i lagen att syftet med straffrättskipningen icke är vedergällning och straff utan brottsprevention.

Under de senaste åren har i Europa under ledning av den italienske advokaten GRAMATICA (tonvikten på andra stavelsen) framträtt en rörelse vilken liksom den positiva skolan vill inrikta straffrätten helt på brottsprevention men som tillika starkt betonar att hänsyn måste tagas till människovärdet. På kongresser »för socialt skydd» har man utvecklat tanken att samhället bör skydda sina medlemmar mot brott och även mot risken att bli brottsliga.

I de anglosaxiska länderna har man ägnat jämförelsevis litet intresse åt teoretiserande över straffrättens uppgift och över begrepp sådana som viljefrihet, skuld, vedergällning och straff. Även de ofta rätt spekulativa begreppen allmänprevention och individualprevention intar en blygsam plats i den anglosaxiska litteraturen. Istället har man, särskilt under detta århundrade, med stor energi bedrivit empiriska undersökningar av brottsligheten och brottslingarna. Genom kvantiteten och kvaliteten av undersökningarna har de anglosaxiska länderna blivit de ledande inom kriminologien. Sociologisk forskning bedrives, särskilt i U. S. A., i stor skala, och därvid har det fallit sig naturligt att ägna uppmärksamhet åt kriminaliteten såsom samhällsföreteelse. En vanlig form av kriminologisk forskning är i de anglosaxiska länderna att ingående studera ett, ofta stort, antal brottslingar med avseende å egenskaper eller livsöden. För att få fram det för den ifrågavarande gruppen av brottslingar utmärkande verkställer man en motsvarande undersökning av en grupp icke-brottslingar, en s. k. kontrollgrupp.

Den praktiska läggningen hos anglosaxisk kriminologi motsvaras av ett praktiskt grepp på frågan hur man bör gå till väga för att förebygga brottslighet. Utgående från erfarenheten och det sunda förnuftet har man där tidigare än på andra håll modifierat och kompletterat systemet med straff proportionella mot brottet, vilket var det vanliga i Europa på 1800-talet och härskade hos oss enligt 1864 års strafflag i dess ursprungliga lydelse. Impulserna till de praktiska åtgärder varigenom 1800-talets straffrättsliga reaktionssystem förändrats har i stor utsträckning kommit från den anglosaxiska kulturkretsen. Den särskilda uppfostrande och utbildande behandling av unga lagöverträdare, vilken hos oss går under beteckningen ungdomsfängelse, leder sitt ursprung

från England. Villkorlig dom utbildades först i England och U.S.A. Villkorlig frigivning infördes tidigast i Irland. Att i U.S.A. frihetsberövandets längd ofta lämnas obestämd i domen, s. k. obestämd dom, har icke varit utan betydelse för tillkomsten av våra bestämmelser om förvaring och internering.

Betydelsefulla insatser för denna utveckling på kontinenten och även i vårt land har gjorts av den tyske juristen FRANZ VON LISZT.

I Sverige var professorn i straffrätt i Lund J. C. W. THYRÉN den ledande kraften inom reformarbetet under den första tredjedelen av detta århundrade. På den kriminologiska forskningens område har vårt land en internationellt berömd vetenskapsman i rättspsykiatern professor OLOF KINBERG, som även gjort betydelsefulla insatser i lagstiftningsarbetet. Under de senare decennierna har den ledande kraften inom detta varit presidenten KARL SCHLYTER.

Brottslighetens omfattning och utveckling i Sverige.

Årliga antalet officiellt konstaterade brott, i betydelsen av straffbelagda handlingar (s. 11 f), i vårt land är högst avsevärt.

Enligt senaste årgången av Statistiska centralbyråns publikation *Brottsligheten*, vilken årgång avser 1948, ledde sagda år inemot 150.000 lagöverträdelser till fällande dom, till strafföreläggande eller till åtalseftergift enligt rättegångsbalken eller den särskilda lagen om åtalseftergift för vissa underåriga. Antalet motsvarar 2.166 på 100.000 av hela medelfolkmängden. Det innebär en nedgång med cirka 20 % i förhållande till motsvarande siffra för år 1947. Som den kraftiga minskningen emellertid otvivelaktigt åtminstone delvis beror på en under året pågående lönekonflikt, varigenom åkla-

garnas och domstolarnas verksamhet i Stockholm och Göteborg inskränktes, är det anledning att här också nämna motsvarande tal för 1947: 185.000 lagöverträdelser innebärande 2.719 på 100.000 av medelfolkmängden.

Den vida övervägande delen av de ifrågavarande lagöverträdelserna utgjordes av förseelser av lättare slag. Till den höga totalsumman bidrog sålunda kraftigt fylleri (1947: 30.000, 1948: 30.000) och förargelseväckande beteende (8.000, 6.000) samt trafikförseelser (65.000, 46.000), kristidsförseelser (7.000, 8.000) och förseelser mot bestämmelser om rusdrycker och pilsnerdricka (3.000, 3.000).

Alla de nämnda förseelserna, utom fylleri och förargelseväckande beteende, är straffbelagda genom bestämmelser som icke är upptagna i strafflagen. På det hela taget är allvarligare lagöverträdelser straffbelagda i strafflagen, de övriga genom andra bestämmelser.

I totalsumman ingår därför brott enligt strafflagen med ett jämförelsevis litet tal. Antalet brott enligt strafflagen — utom fylleri och förargelseväckande beteende — som föranlett dom till ansvar, strafföreläggande eller åtalseftergift var 1947 25.000 och 1948 21.000, motsvarande resp. 365 och 305 på 100.000 av medelfolkmängden. Antalet brott för vilka åtal eftergivits har härvid beräknats för det förra året till 1.426, för det senare till 1.564; dessa tal är emellertid minimita.

I kriminalstatistiken plägar man, såsom här också skett, vid jämförelser mellan antalet brott och folkmängden räkna med hela medelfolkmängden under observationsperioden, medan man vid jämförelser mellan antalet brottslingar och folkmängden tar hänsyn endast till den straffmyndiga delen av denna. Förklaringen torde vara, att man vid förstnämnda beräkningar betraktar hela befolkningen såsom offer för

brottsligheten under det att man vid sistnämnda beräkningar betraktar brottslingarna som en del av den straffmyndiga befolkningen.

Övergår man från brotten till deras förövare och räknar antalet personer som under åren 1947 och 1948 antingen blivit fällda till ansvar eller ock erhållit strafföreläggande eller åtalseftergift, allt för brott enligt strafflagen utom fylleri och förargelseväckande beteende, finner man detta antal vara 18.000 resp. 15.000, motsvarande 342 resp. 275 på 100.000 av den straffmyndiga medelfolkmängden under året. Absoluta antalet brottslingar är alltså väsentligt lägre än det motsvarande absoluta antalet brott. Såsom lätt inses, har detta sin förklaring däri, att i åtskilliga fall flera av de redovisade brotten begåtts av en och samma person.

Även om fylleri och förargelseväckande beteende undantas, är det många enligt strafflagen beivrade handlingar som icke kan anses vara särskilt allvarliga lagöverträdelser. Den egentliga kriminaliteten utgöres i stort sett av brott som skall upptagas i det hos Fångvårdsstyrelsen förda straffregistret, d.v. s. brott för vilka dömts till intagning i fångvårdsanstalt eller meddelats villkorlig dom samt vissa bötesbrott och brott som föranlett straffriförklaring på grund av själslig abnormitet (se vidare s. 194). År 1947 uppgick antalet personer, som för straffregisterbrott fällts till ansvar av domstol i första instans, till 8.900, år 1948 till 7.800, motsvarande 168 resp. 147 på 100.000 av den straffmyndiga medelfolkmängden.

Nämnas bör, att den del av kriminalstatistiken som bygger på domstolarnas avgöranden regelmässigt tager hänsyn endast till domar i första instans.

Hinder möter icke mot att eftergiva åtal för brott som i händelse av lagföring bör upptagas i straffregistret. Det är icke möjligt att exakt ange i vilken utsträckning så skett, men enligt en beräkning skulle antalet fall i runda tal ha varit 850 år 1947 och 950 år 1948.

Kvinnornas andel i brottsligheten, sådan denna framträder i statistiken, är mycket mindre än männens, enligt uppgifterna till straffregistret endast inemot 1/10 av denna.

Av intresse är att se, hur den allvarligare brottsligheten utvecklats sig. Under de båda världskrigen steg den högst betydligt för att efter kriget gå tillbaka. År 1918 nåddes en höjd som icke senare uppnåts, varken absolut eller i förhållande till folkmängden. Ett bottenläge nåddes 1924. I förhållande till den straffmyndiga folkmängden var straffregisterbrottsligheten, räknad efter antalet brottslingar, det året endast knappt 1/3 av antalet för år 1942, vilket var det högsta efter första världskriget. Från 1942 har straffregisterbrottsligheten, såvitt den hittills redovisats i statistiken, långsamt sjunkit, men den var dock ännu 1947 inemot 2½ gång så hög som 1924. Tecken tyder på att den numera åter stigit. Tillgreppsbrott och andra förmögenhetsbrott har kraftigt ökat i jämförelse med förhållandena under mellankrigstiden.

En bidragande orsak till att brottsligheten efter andra världskriget icke minskats lika starkt som efter första världskriget är bilismens utveckling, som främjat den talrika förekomsten av rattfylleri och biltillgrepp.

Förstnämnda brott spelade icke någon statistisk roll på 1920-talet. Under tiden för andra världskriget med dess inskränkningar i motorismen var antalet avdömda ratt-

fylleribrott tämligen obetydligt, men efter kriget har en markerad stegring ägt rum; under tiden 1/7 1948—30/6 1949 dömdes c:a 1 350 personer att undergå frihetsstraff för detta brott (se vidare s. 143).

Vad biltillgreppen beträffar är det svårare att statistiskt belysa deras ökning. De bestraffas nämligen såsom stöld eller som egenmäktigt förfarande och redovisas icke särskilt i statistiken. Det sistnämnda brottet jämte brottet olovligt brukande steg emellertid från 1029 år 1944 till 1542 år 1947.

Att brottsligheten efter andra världskriget nedgått jämförelsevis litet beror också på brottsligheten i de yngsta åldrarna, vilken är mycket hög i förhållande till vad fallet var före kriget. Detta förhållande belyses av en beräkning rörande det antal personer i olika åldrar, ställt i relation till medelfolkmängden inom åldersgruppen, som av domstol i första instans fällts till ansvar för straffregisterbrott under ett antal år, inklusive antalet åtalseftergifter för sådana brott.¹ För dem som vid brottets begående var mellan 15 och 18 år visar denna beräkning för 1937 ett jämförelsetal av 69, för 1947 165. För åldersgruppen mellan 18 och 21 år var motsvarande jämförelsetal 44 och 72·5 och för dem som fyllt 21 år 70·3 och 109·3.² Alla åldersgrupperna visar således ökning, men denna är störst i den yngsta åldersgruppen. Detta kan till en del bero på att, sedan möjlighet att eftergiva åtal för personer under 18 år införts 1944, brott av dessa unga oftare än förr anmäls till åtal.

Ökningen av ungdomsbrottsligheten belyses också av siffror som meddelas nedan s. 63 f.

¹ Statistiska centralbyråns av GROTH författade skrift *Brottslighetens utveckling åren 1913—1947, 1949*, s. 24.

² Talen är uträknade med utgångspunkt i år 1917 som åsatts jämförelsetalet 100.

Ehuru den allvarligare brottsligheten i Sverige vid jämförelse med förhållandena i andra länder måste anses tämligen godartad såväl kvantitativt som kvalitativt, innebär den dock ett samhällsont av betydande räckvidd.

De kostnader och skador brottsligheten medför för det allmänna och för enskilda är sålunda otvivelaktigt mycket stora, om det än möter svårigheter att uppskatta dem.

Det förhåller sig också så, att många medborgare kommer i beröring med brottsligheten såsom medverkande i denna. Detta har belysts genom vissa beräkningar av »risken» för en medborgare att någon gång under sitt liv begå brott.

Hur stor del av befolkningen som begått brott, eller rättare blivit förvunnen att ha begått brott, anges genom att man sätter antalet förvunna brottslingar i relation till den straffmyndiga medelfolkmängden. En reservation måste emellertid göras. Antalet i statistiken redovisade brottslingar är icke alltid detsamma som antalet till brott förvunna individer. Om nämligen en och samma individ lagföres för brott vid olika tillfällen, räknas han i statistiken regelmässigt som en brottsling för var och en av dessa lagföringar. Begränsar man emellertid statistiken till att avse endast personer, som för första gången stå till svars för brott — en begränsning som låter sig genomföra beträffande straffregisterbrottslingarna — bortfaller denna felkälla, och det blir möjligt att få ett brottslighetstal som exakt visar hur stor del av den straffmyndiga medelfolkmängden som under en viss tidsperiod, t. ex. ett år, blivit förvunnen till brott (här: straffregisterbrott).

Såsom framgår av vad förut sagts och såsom skall närmare belysas i det följande (s. 63 f), varierar brottslighetstalet mycket starkt från åldersgrupp till åldersgrupp. Genom att för exempelvis ett visst kalenderår uträkna brottslighetstalen för de olika åldrarna kan man emellertid beräkna den genomsnittliga risk att bli förvunnen till straffregisterbrott som individerna inom den observerade populationen löper om de får leva livet ut, låt oss säga till 70 års ålder. En sådan beräkning — vilken också kan genomföras särskilt för olika grupper inom populationen, såsom exempelvis för män och kvinnor, personer födda i resp. utom äktenskap, personer födda på landet resp. i stad — måste emellertid vila på det antagandet att kriminalitetsförhållandena under individens tänkta sjuttioåriga levnad är oförändrat lika med dessa förhållanden under observationsåret.

Riskberäkningar av nu nämnt slag har under senare år blivit utförda med tillämpning av metoder som plägar användas inom befolkningsstatistiken. En sådan beräkning, som utgått från brottslighetstalen för olika åldrar år 1929, har gett till resultat, att risken, kallad sammanlagda risken, för män att första gången begå ett straffregisterbrott uppgår till 5.5 %.¹ En annan undersökning, grundad på förhållandena år 1937, har resulterat i att risken för ett första straffregisterbrott är för män 7.2 % och för kvinnor 0.8 %.²

Metoden för dessa beräkningar kan i all korthet beskrivas sålunda. För observationsåret (här: 1929 resp. 1937) har

¹ DAHLBERG & T. LINDBERG i strafflagberedningens Betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m. m., statens offentliga utredningar 1944:50, s. 366.

² DAHLBERG i Nordisk Tidsskrift for Strafferet 1943 s. 149.

först konstaterats antalet förstagångsförbrytare i varje åldersår på 100 av befolkningen i motsvarande åldersår. För enkelhetens skull antages här, att dessa brottslighetstal är för var och en av åldersklasserna 15 och 16 år 3 och för 17-åringarna 4 samt att de sedan minskas undan för undan med stigande åldersår. Man tänker sig nu, att 100 personer fylla 15 år och därmed alla kommer under risk att begå ett första brott. Då de fyller 16 år, har 3 av dem — enligt de konstaterade brottslighetstalen — begått brott, och endast 97 kvarstår under risk. Då dessa fyller 17 år, har $\frac{3 \times 97}{100} = 2.9$ av dem begått första brottet, och under risk kvarstår $97 - 2.9 = 94.1$ personer. Efter ytterligare ett år har $\frac{4 \times 94.1}{100} = 3.8$ begått brott, och 90.3 står kvar under risk för att göra så; o. s. v. åldersklass efter åldersklass. När man på detta sätt med tillämpning av de konstaterade brottslighetstalen räknat ut hur många av de 100 personerna som begått ett första brott i de olika åldrarna, erhålles den sammanlagda risken genom en summering av de sålunda uträknade talen ($3 + 2.9 + 3.8 + \dots$).

En tredje undersökning rörande risken för ett första straffregisterbrott avser de genomsnittliga förhållandena under åren 1921—1940. För denna beräkning har icke stått till buds uppgifter om brottslighetstalen för befolkningens särskilda åldersklasser. Till utgångspunkt har därför tagits det genomsnittliga brottslighetstalet för samtliga åldersklasser under hela 20-årsperioden, och beräkningen har i första hand gått ut på att konstatera, huru många på 100 av den straffmyndiga medelfolk-mängden under perioden som vid dess slut stod kvar under risk för första brottet. Den sammanlagda risken för detta brott har sedan erhållits genom att subtrahera det procentuella antalet under risk kvarstående från talet 100. Enligt denna undersökning var sammanlagda

riskens för män 7·3 och för kvinnor 0·9 %; siffrorna är alltså nära nog identiska med dem som framgick ur undersökningen på grundval av brottslighetstalen år 1937.¹

Beräkningar av detta slag, grundade på brottslingsfrekvensen inom de olika åldersklasserna år 1947, skulle sannolikt ge högre värden för den sammanlagda risken. Detsamma kan antagas gälla beräkningar grundade på förhållandena under innevarande år (1952).

Vad hittills sagts om brottslighetens omfattning avser endast sådana brottsfall som lett till fällande dom, straffföreläggande eller åtalseftergift. Den verkliga brottsligheten har helt andra och större dimensioner.

Närmare verkligheten når man genom att räkna de brott som kommit till polisens kännedom. En riksstatistik över dessa brott föres i Sverige för tiden fr. o. m. år 1950. I denna statistik² medräknas även de talrika brott, om vilka polisanmälan gjorts men vilka på grund av utrednings- eller bevisningssvårigheter, gärningsmannens död eller oanträffbarhet eller annan anledning icke blivit föremål för dom, straffföreläggande eller åtalseftergift. Meningen har varit att genom denna statistik få en uppfattning om den allvarligare kriminalitetens omfattning och struktur. Rena ordningsförseelser och andra smärre lagöverträdelser skall därför utelämnas. Gränsen har dragits så, att redovisningsskyldighet föreligger beträffande alla brott som är upptagna i strafflagen, utom fylleri och förargelseväckande beteende, och vidare beträffande sådana i strafflagen ej upptagna brott å vilka annat straff än böter kan följa.

¹ GROTH, Återfall i brott åren 1921—1940, statens offentliga utredningar 1947:71, s. 19.

² Den publiceras i Statistisk tidskrift.

Enligt de avlämnade statistikuppgifterna kom under år 1950 till polisens kännedom drygt 195.000 fall. Av dessa blev 50 % uppklarade av polisen före årets utgång. I 15 % av de fall, om vilka polisen fått kännedom under år 1950 eller dessförinnan och som uppklarats under nämnda år, resulterade utredningen i att det i själva verket icke förelåg något brott; man hade exempelvis anmält en bortkommen sak som stulen eller anmält en handling av barn under 15 år. Bland samtliga under år 1950 till polisens kännedom komna fall dominerade förmögenhetsbrotten fullständigt; de utgjorde 70 % av antalet. Mer än 80 % av förmögenhetsbrotten var sådana som hör hemma i strafflagens stöldkapitel (dess 20 kap., se nedan s. 112 ff). Det är emellertid troligt, att en avsevärd del av de ouppklarade fallen i verkligheten icke utgjordes av brott.

Polisstatistiken för år 1951, som då detta skrives ännu icke är helt färdigställd, visar, i det skick den föreligger, oförtydligt ökad brottslighet i förhållande till år 1950, särskilt i fråga om tjuvnadsbrotten.

Också polisstatistikens siffror är för flertalet brott för låga. Det förövas uppenbarligen brott som icke kommer till polisens kännedom. Antalet av dessa vid de olika slagen av brott, det s. k. mörktalet för brottet, varierar. För vissa slags brott är mörktalet mycket stort. Detta gäller bl. a. kriminell abort; man har gissat att högst någon procent av dessa brott blir känt av polisen. Att ärekränkning förekommer i en oerhörd omfattning utan att föranleda polisanmälan eller åtal är uppenbart; 1947 dömdes endast 94 personer för sådant brott. För de flesta brott är mörktalet icke av denna storleksordning. För mord och stöld torde det vara relativt litet. Förskingring

och bedrägeri åter anmäls, enligt vad erfarenheten ger vid handen, ganska ofta icke för polisen.

Samhällsförhållanden.

Bland de omständigheter som tidigast uppmärksammades vid försöken att finna orsaker till brottslighet var fluktuation i spannmålsprisen. Vid ett flertal undersökningar både i Sverige och annorstädes i Europa, framför allt avseende mitten av 1800-talet, fann man att höjning av dessa pris motsvarades av stegrad förmögenhetsbrottslighet, särskilt tjuvnad. Man såg däri ett tecken på att nämnda slags kriminalitet till väsentlig del berodde på försörjningssvårigheter. För försörjningen spelar emellertid spannmålen nu ej samma roll som förr. Och efter tillkomsten av de omfattande sociala välfärdsanordningar som utmärker vår tids svenska samhälle synes *materiell nöd* icke ha någon avsevärd betydelse för kriminaliteten i stort. En undersökning har icke visat något utpräglat samband mellan växlingarna i antalet förmögenhetsbrott å ena sidan och å andra sidan antalet hjälpsökande arbetslösa och levnadskostnaderna.¹

Även om egentlig nöd icke i våra dagars Sverige tycks spela någon avsevärd roll som brottsorsak, förhåller det sig dock uppenbarligen så, att tjuvnadsbrotten företrädesvis begås av mindre bemedlade. Vissa andra förmögenhetsbrott, såsom förskingring, förekommer däremot huvudsakligen bland bättre situerade; andra får sig mera sällan anförtrott något som de kan förskingra. Ekonomiska svårigheter är emellertid mycket vanliga bland de kriminella. Det är tydligt, att sådana svårigheter kan

¹ Statistiska centralbyråns förut nämnda publikation *Brottslighetens utveckling åren 1913—1947*, s. 5 ff.

driva den därför utsatte till brott liksom ock att de kan vara en följd av bristande förmåga att anpassa sig efter förhållandena i samhället och dettas lagar. Och på det hela taget är brottsfrekvensen störst i samhällsklasser som icke hör till de bäst situerade.

Detta beror dock säkerligen ej endast av ekonomiska svårigheter i och för sig utan även och kanske i högre grad av det särskilda slag av fattigdom som kan kallas *kulturarmod*. I fråga om brottet incest har i Sverige påvisats, att de som begår det till mycket stor del hör hemma i ytterst fattiga lantarbetarhem, där den hårda kampen för det dagliga brödet, trånga bostadsförhållanden och stor barnrikedom utesluter även den blygsammaste form av kulturutveckling. Det är tydligt, att också tjuvnadsbrott och våldsbrott lätt frodas i kretsar där man har få kulturella intressen. I den mån de ekonomiska förhållandena bidrar till kulturarmod är de därför en viktig brottsfaktor.

De *ekonomiska konjunkturerna* inverkar på brottsligheten. Förmögenhetsbrott tenderar i allmänhet att öka under ekonomisk depression. Däremot har våldsbrott och annan alkoholpräglad kriminalitet en stigande tendens under ekonomiska uppgångstider. Orsaken är säkerligen, att det då finns mera pengar över för alkoholkonsumtion. Brottsligheten bland unga, även förmögenhetsbrottsligheten, brukar öka under goda ekonomiska konjukturer, beroende på att unga människor då lättare kommer i sådan ställning att de får överdrivna vanor och anspråk.

Av stor betydelse för kriminaliteten är *befolkningens geografiska fördelning* och graden av stabilitet i bosättningsförhållandena.

Det behövs icke mycken eftertanke för att förstå, att det sätt varpå Sverige förr var befolkat i vissa avseenden var ägnat att hindra uppkomsten av en utbredd kriminalitet. Man levde i allmänhet isolerat eller i små samhällen. Grannarna kände varandra, och i fråga om många slags brott gällde, att det var svårt att begå dem utan att ådraga sig omgivningens misstankar och ogillande, något som kunde vara en högst allvarlig sak. Samhällsopinionens tryck pressade sålunda med betydande styrka medborgarna till laglydnad. Frestelserna att begå brott av ekonomisk art var å andra sidan jämförelsevis små, utom för dem som levde i stor fattigdom. Det fanns icke ett nöjesliv som krävde pengar, och icke heller på kläder och annat kunde enkelt folk gärna lägga ned mycket utan att väcka omgivningens misstankar.

I dessa hänseenden är förhållandena nu helt andra. Befolkningen är till stor del samlad i stora städer där människorna föga känner varandra. Grannarnas omdöme betyder mindre, ty det är jämförelsevis lätt att finna likasinnade att umgås med. I värsta fall får man flytta. Rörligheten hos befolkningen är stor. Individen har ej så ofta som förr växt upp och slagit rot i en omgivning vars aktning han är mån om att bibehålla. Rörligheten och stadslivet bringar honom i kontakt med främlingar och frestelser. I stort sett är frestelserna till brott nu mycket större än förr. Det finns samhällen med ett lockande och dyrbart nöjesliv. I städernas butiker utställas varor enkom för att locka människor att förvärva dem. Över huvud måste tanken att rikta sig genom brott för många mycket lättare bli aktuell i stadslivet än i livet på landet i äldre dagar.

Städerna har en dragningskraft för individer som är

benägna att hemfalla till brottslighet. En undersökning avseende ett stort antal svenska fångar visade, att av dem cirka 20 % flyttat från land till stad medan nästan inga hade flyttat i motsatt riktning.¹ I städerna kommer också dåliga eller svaga element lätt i beröring med varandra och påverkar varandra på ogynnsamt sätt. I extrema fall bildas brottslingsligor.

Många faktorer samverkar alltså till att brottsligheten i det hela — men visst icke all slags brottslighet — är större i städerna än på landsbygden.

Man kommer icke ifrån att urbaniseringen är en faktor som måste utöva en stark verkan i riktning av att öka brottsligheten eller åtminstone förmögenhetsbrottsligheten. Det är här fråga om något som verkar med styrkan av en naturkraft. Man må gärna klaga över nutidens slappa moral eller bristande ansvars känsla eller hur man uttrycker sig, man bör dock ha klart för sig, att klagomål och moralpredikningar kommer ohjälpligt till korta inför denna av samhällsförhållandenas egen natur framdrivna utveckling. Det är fråga värt, om det över huvud är möjligt att med några medel hejda kriminalitetens tillväxt om urbaniseringen fortskrider. Den ökade brottsligheten är att jämföra med en kostnad som är förbunden med denna.

För storstäder har det påvisats, att brottsligheten är särskilt hög i vissa stadsdelar med slumkaraktär. Faran för uppkomsten av sådana hårdar, där kriminaliteten smittar av sig, bör beaktas och bekämpas genom byggnadssanering och andra åtgärder.

I andra avseenden har samhällsförhållandena utveckl-

¹ T. ERIKSSON, *Brott och samhälle*, 1939, s. 74.

lats på ett sätt som varit ägnat att motverka kriminaliteten. Det är sålunda tydligt, att t. ex. den minskade alkoholkonsumtionen måste ha verkat i denna riktning. Beträffande våldsbrotten kan man tryggt utgå från att också framstegen i levnadsstandard och folkbildning haft ett gynnsamt inflytande.

Mera ovisst är, hur utvecklingen i fråga om bildning och tänkesätt påverkat kriminaliteten i det hela. Förr fanns ett fast system av etiska normer, inpräglade under en religiös uppfostran, allmänt godtagna såsom självklara och enligt allas övertygelse ställda under sanktion av de strängaste straff, nämligen efter döden. Nu är snart sagt allt föremål för diskussion. Olika meningar framförs om samhällsförhållandena, egendomsfördelningen, moralen och mycket annat. Det är icke svårt för den, som inför sig själv vill försvara en lagöverträdelse, att finna något argument som tillåter honom att tycka att den i själva verket icke är så allvarlig. I äldre tiders fasta och enhetliga moraluppfattning låg nog ett skydd mot brottsligheten, vilket nu delvis gått förlorat.

Detta är emellertid blott ett antagande. Det är knappast möjligt att bevisa det eller ens att belysa det med fakta beträffande brottslighetens utveckling. Alltför många andra faktorer är med i spelet, och man vet för litet om brottslighetens verkliga utveckling under en längre tid.

Man har för Sverige statistik över antalet offer för uppsåtligt dödande och uppsåtlig misshandel varav döden följt alltifrån mitten av 1700-talet.¹ Dessa siffror, som antas täm-

¹ Se VELI VERKKO, *Homicides and suicides in Finland etc*, København 1951, s. 183.

ligen väl avspegla den verkliga brottsligheten inom denna brottsgrupp, visar, om barnamord undantas och siffrorna sätts i förhållande till folkmängden, en avsevärd stigning under 1800-talet men för tiden därefter en minskning till en nivå som ligger under 1700-talets.

Om det förhåller sig så som nu antagits beträffande kulturutvecklingens roll för kriminaliteten, övar de stora opinionsbildande faktorerna skola, press, radio, film och litteratur ett inflytande både på gott och ont.

Vad skolan beträffar torde det i allt fall vara så, att brottslingar i det stora hela har en relativt svag skolutbildning. Emedan dålig utbildning medför svårigheter att reda sig i förvärvslivet, är det från brottspreventiv synpunkt önskvärt, att var och en får en efter hans förutsättningar lämpad utbildning. Skolan bör emellertid icke begränsa sin insats till att meddela kunskaper och färdigheter utan bör också söka påverka elevernas karaktärsutveckling i gynnsam riktning.

Det klagas ofta på att pressen genom sina talrika och ingående brottmålsreferat och genom den uppmärksamhet den över huvud ägnar brottsligheten och brottslingarna skulle stimulera kriminaliteten. Att tidningsartiklar kan vara skrivna så att de hos vissa av sina läsare uppammar ett intresse för att begå brott skall icke förnekas. Men i stort sett är det antagligen av värde, att allmänheten genom pressen ständigt blir påmind om straffrättsskipningen. Vad man får läsa om brott i tidningarna är framför allt, att brott blivit begångna och att brottslingarna ställts inför rätta och blivit dömda. Om straffrättsskipningen, såsom hävdats i 1 kap., utövar en allmänpreventiv effekt, är det först och främst tack vare tidningarnas brottmålsreportage.

Beklagligt är emellertid det ofta stora lidande och men som tillfogas den brottslige och hans anhöriga om hans namn offentliggöres i pressen. I stor utsträckning avhåller sig därför tidningarna från att publicera namnen. Tanken att straffets verkan bör förstärkas genom att den brottslige får sitt namn offentliggjort avböjes i allmänhet av samma skäl som föranlett att de forna skamstraffen avskaffats. Dessa ha ansetts hinderliga för brottslingens återanpassning till samhällslivet såsom en laglydig medborgare.

Ännu betänkligare är naturligtvis att, innan ännu dom fallit, offentliggöra namnet på en tilltalad som icke erkänt.

I film och litteratur förekommer, liksom f. ö. också delvis i pressen, romantiserade skildringar av förbrytelser som kan antagas stundom verka förledande även om handlingen förs fram till ett gott slut. I viss mån torde dock de skadliga inflytelserna uppvägas av de tillfällena som även osund film och litteratur ger att i fäntasien få tillfredsställa behovet av äventyr och spänning. Allvarigare är nog den verklighetsförfalskning som tyvärr i stor omfattning präglar filmen, där hjältarna mycket ofta lever ett lyxliv blottat på allvar och intressen.

Såsom en mäktig brottslighetsfaktor är vidare att märka *krig*. Under båda världskrigen stegrades brottsligheten starkt snart sagt överallt. Åtminstone i vissa krigsförande länder minskades den visserligen till en början, vilket är förklarligt med hänsyn till de omfattande inkallelserna och annat, men förskjutningarna i ekonomiska och sociala förhållanden medförde sedermera en kraftig ökning. En sådan ägde rum också i de neutrala länderna, bland dem Sverige. Att dessa länder var skonade från kriget uteslöt icke, att deras ekonomiska och sociala förhållanden undergick snabba och starka ändringar som torde förklara kriminalitetsökningen.

Individuella omständigheter.

Genom sin lära om den födde förbrytaren framhöll LOMBROSO olikheten i människors biologiska beskaffenhet till förklaring varför somliga människor men icke andra begår brott. Faktorer sådana som de i det föregående omtalade spelar emellertid otvivelaktigt en roll för kriminalitetens uppkomst. I själva verket förbisåg Lombroso icke detta men lade mindre vikt vid dessa faktorer. Andra har gått till motsatt ytterlighet och velat nästan helt skriva kriminaliteten på samhällsförhållandenas konto eller i allt fall på miljöns.

Frågan i vad mån brottsligheten är att tillskriva *anlag eller miljö* har sålunda varit livligt diskuterad.

Man har därvid försökt att genom olika slags undersökningar utreda, huruvida personer som står i släktskapsförhållande företer likhet i brottslighetsavseende.

En grupp av sådana forskningar har avsett tvillingars levnadsöden. Tvillingar som kommer av samma ägg har alldeles lika arvsanlag, medan detta icke är fallet med tvillingar som bildats av var sitt ägg. Om man nu skulle finna att enäggstvillingar i väsentligt större utsträckning än tvåäggstvillingar förhåller sig lika med avseende å kriminalitet, skulle detta, har man menat, vara ett belägg för att ärvda anlag betyda mycket för kriminaliteten. I fråga om biologiska processer, särskilt kroppssjukdomar, har man vid sådan jämförande undersökning kunnat hos enäggstvillingar påvisa överensstämmelser som icke funnits hos de andra. Vid de kriminologiska undersökningarna har man likaledes funnit större överensstämmelse hos enäggstvillingarna men dock knappast så stor, att det icke är möjligt att den kan

förklaras med likartade levnadsförhållanden. Att det i icke ringa utsträckning förekommer att enäggstvillingar skiljer sig från varandra i fråga om kriminalitet visar i alla händelser, att yttre inflytelser har stor betydelse. Även en med dåliga anlag utrustad individ kan tydligen under gynnsamma betingelser leva laglydigt, och omvänt kan en i och för sig välutrustad individ av omständigheterna drivas till brott.

Genom andra undersökningar har man sökt påvisa förekomsten av utpräglade förbrytarfamiljer, i vilka det under flera generationer skulle ha förekommit kriminalitet i ovanligt stor omfattning. Det är dock högst osäkert om försöken lyckats, och det är i allt fall en öppen fråga om icke den möjligen förefintliga högre brottsfrekvensen berott på den dåliga uppväxtmiljö som dessa familjer berett sina barn.

Man har också undersökt, om icke de som begått allvarligare brott är i större utsträckning än andra ärftligt belastade. Därmed menas, att det hos släkten förekommer sådana mindervärdiga omständigheter som kriminalitet, alkoholism, själslig abnormitet, prostitution och självmord.

Undersökningarna visar genomgående relativt stor brottslighet hos de utpräglat kriminellas släkt, men åtminstone till en del kan detta förklaras med de ogynnsamma miljöförhållanden som ofta är för handen där kriminalitet förekommer.

Alkoholism är påfallande vanlig bland släktingar och i synnerhet bland föräldrar till utpräglat kriminella. Även här utgör dock de miljöskador som alkoholism medför en närliggande förklaringsgrund. Man har också att räkna med att alkoholmissbruk hos föräldrarna kan

ha orsakat direkta skador på könscellerna eller fostret. Att alkoholism skulle ha rent ärftliga följder torde icke vara konstaterat, och ännu mindre har det lyckats att påvisa ett ärftligt samband mellan alkoholism och kriminalitet. Sannolikt kan emellertid samma anlag framkalla alkoholism eller kriminalitet eller båda delarna.

Vad angår psykiska abnormiteter tycks det icke förhålla sig så, att sinnessjukdom eller sinnesslöhet förekommer med särskilt hög frekvens bland släktingar till kriminella. Vissa karaktärsdefekter lär emellertid vara relativt vanliga i utpräglade brottslingars släkt. Av undersökningarna synes man dock icke kunna sluta mera än på sin höjd att sådana defekter har en viss tendens att gå i arv och att de medför en ökad brottslighetsrisk. Det förefaller att icke finnas tillräcklig grund för att antaga, att en fullt normal medlem av en familj där sådana defekter förekommer skulle löpa större brottslighetsrisk än människor i allmänhet.

Dessa undersökningar ger intet belägg för att brottsligheten skulle gå i arv. Att den skulle ärvas i bokstavig mening är ju uteslutet, men man synes icke kunna anse ärftlighet ådagalagd ens i den meningen att somliga människor skulle ha sådana arvsanlag att det föreligger en mycket stor sannolikhet för att de skall begå brott. Man måste avvisa tanken, att vissa skulle vara predestinerade till kriminella. Vad man kan antaga är endast, att människor på grund av sina anlag kan vara mer eller mindre disponerade för brottslighet.

Att tala om kriminella anlag eller kriminella böjelser är emellertid på det hela taget oegentligt. Ingen har anlag eller böjelse för brott över huvud. Det kan visserligen förekomma, att individer har böjelse för visst slags

kriminaliserade handlingar, t. ex. för homosexuella handlingar (vilka i Sverige är kriminaliserade där de riktar sig mot unga). Det kan också förekomma, att individer på grund av sin läggning har svårt att foga sig efter andra eller att föra ett ordnat liv. Men den brottsliga handlingen är vanligen endast ett medel för brottslingen att nå en behovstillfredsställelse som han skulle kunna skaffa sig på annat sätt, om förhållandena vore andra, eller ett uttryck för en böjelse som under andra förhållanden mycket väl skulle ha kunnat tillfredsställas på ett icke brottsligt sätt. Det beror då av yttre omständigheter i vad mån individens anlag skall vara ägnade att låta hans verksamhet taga sig brottsliga former.

Det är också att märka, att en individs egenskaper, vilka f. ö. ej behöver vara medfödda utan kan ha utvecklats under inflytande av hans livserfarenheter, kan vara mer eller mindre värdefulla beroende på den miljö i vilken han lever. I en skyddad miljö behöver sådana egenskaper som lättleddhet, impulsivitet och fåfänga icke medföra någon brottslighetsrisk. Under andra yttre omständigheter kan de däremot medföra en betydande sådan. Fysiskt mod parat med hänsynslöshet kan under vissa förhållanden disponera för våldsbrott men är hos soldaten i krig en värdefull egenskap. Övertalningsförmåga är för vissa personer enbart en tillgång men innebär för andra en frestelse att föröva bedrägeri.

Förhållandet mellan å ena sidan anlag och även förvärvade egenskaper, personligheten, å andra sidan brottslighet är sålunda komplicerat. Man får icke uppfatta brottsligheten såsom en egenskap vilken vidlåder individen utan som resultatet av ett samspel mellan olika faktorer. Det är vanligt att tala om ett samspel mellan

anlag och miljö. Var man skall draga gränsen mellan dessa faktorer eller grupper av faktorer är dock icke så klart. Att arvsanlag finns är säkert, och forskningen har lyckats i någon mån utreda ärftlighetslagarna och arvs-mekanismen. Men individen påverkas redan på foster-stadiet, ja redan såsom ett befruktat ägg av sin omgivning. Man kan tala om en inre miljö, vari det centrala nervsystemet lever. Att utreda vilken roll den ena eller andra av de båda nämnda faktorerna spelar stöter redan därför på stora svårigheter.

Om man emellertid tänker sig att brottsligheten är resultatet av ett samspel mellan två faktorer, kallade anlag eller kanske bättre personlighet och miljö, ligger däri, att båda faktorerna är nödvändiga förutsättningar för brottslighetens uppkomst. I och för sig är detta en självklarhet. För att en mänsklig handling över huvud, och därför också en brottslig handling, skall komma till stånd förutsättes ju, att där finns en människa och en henne omgivande verklighet. En mening får frågan om personlighetens och miljöns relativa betydelse för brottsligheten, om man låter den avse huru den eller den individen eller befolkningsgruppen skulle ha förhållit sig i brottslighetsavseende om den i det eller det hänseendet hade andra egenskaper eller annan miljö. Till ledning för besvarandet tjänar undersökningar avseende brottslighetens utveckling i förhållande till utvecklingen av en viss faktor, såsom levnadskostnaderna, eller brottslighetens relativa vanlighet under vissa förhållanden, t. ex. i stadslivet, eller hos individer med vissa egenskaper, t. ex. hos unga. En praktisk vändning får frågan, om den får gälla vilka möjligheter det finns att genom förändringar med avseende å individens person el-

ler hans yttre levnadsomständigheter påverka honom i brottslighetsavseende.

Själva uppdelningen i anlag eller personlighet och miljö är efter det sagda svår att genomföra med skärpa, och det befinnes också svårt att finna något mått för att avgöra vilkendera faktorn som har största betydelsen för brottsligheten. Man får nöja sig med att beträffande en rad omständigheter undersöka, om och hur deras förekomst kan antagas befordra eller motverka brottsligheten. Tidigare i detta kapitel har uppmärksamhetsvissa samhällsförhållanden med avseende å deras betydelse för kriminaliteten. I det följande skall uppmärksamhet i samma avseende ägnas åt omständigheter som är närmare knutna till individen. Uppdelningen är tämligen godtycklig men underlättar måhända överblicken.

Det är givet, att många brottsliga handlingar företagas under inflytande av *psykisk abnormitet*.

Bland sådana abnormiteter märkes sinnessjukdomarna, psykoserna. Med sinnessjukdom förstås en sjuklig förändring av själslivet av mera djupgående natur. Definitionen är, såsom lätt inses, bristfällig, men det möter svårigheter att åstadkomma en god sådan. För uppkomsten av vissa sinnessjukdomar spelar arvsförhållanden stor roll.

Tack vare de åtgärder som vidtagits för att omhänderta sinnessjuka framträder brottsliga gärningar av sinnessjuka på det hela taget icke såsom en numerärt särskilt betydande kategori. En väsentlig del av de grövsta brotten, morden, begås dock av sinnessjuka. Det är också tydligt, att sinnessjuka begår många egentligen brottsliga handlingar som emellertid just på grund av

deras sjukdom icke anmälas såsom brott och som därför är statistiskt oåtkomliga. Sannolikt är vidare, att många brott i själva verket står i mer eller mindre direkt samband med sinnessjukdom ehuru förhållandet icke uppmärksammas på grund av sjukdomens smygande och föga iögonenfallande natur eller emedan sjukdomen redan är förbi, i allt fall i sin akuta form, men kvarlämnat bestående personlighetsskador i form av nedsatt anpassningsförmåga, besvärande egenheter el. dyl. Risk i dessa avseenden medför den utbredda sjukdomen eller sjukdomsgruppen schizofreni.

Även sjukdomar som icke är att hänföra till de egentliga sinnessjukdomarna kan vara riskabla i nämnda hänseenden. Möjligt är således, att det i icke ringa utsträckning förekommer hjärninflammationer i samband med annan sjukdom, t. ex. influensa, utan att inflammationen observeras och att denna orsakar bestående skador i själslivet, vilka i sin ordning föranleder att individen begår brott. Ett annat riskmoment, vars verkliga betydelse kan vara långt större än man hittills kunnat påvisa, utgöres av skullskador genom yttre våld. Det är känt, att sådana kan medföra allvarliga personlighetsändringar, och det är möjligt, att psykiska egenheter som framkallar brott i icke ringa utsträckning uppkommit eller förvärrats genom sådana skador.

I den mån sådan abnormitet som nu nämnts ej bedömes som sjukdom utan som ett defekttillstånd, brukar den rubriceras såsom psykopati. Detta är en samlingsbeteckning för besvärande defekter på känslö- och viljelivets område, vilka ej hänföras till sinnessjukdom. Säkerligen händer emellertid ofta, att man såsom psykopati betecknar vad som i själva verket är sinnessjukdom

ehuru någon sådan icke kunnat påvisas. Ärvda karaktärsegenskaper förs också under psykopatien; förr ansågs det t. o. m. utmärkande för denna att den var anlagsbestämd. Orsakerna till vad man kallar psykopati är skiftande och ofta höljda i dunkel. De abnormiteter som går under detta namn tar sig också mycket olika uttryck. Gränsen mellan de abnorma tillstånden och de normala är vidare helt flytande. Många människor som måste anses såsom normala företer psykopatiska drag. Allt detta gör, att ansedda forskare bestritt värdet av psykopatibeteckningen.

Det är emellertid otvivelaktigt, att det finns ett stort antal människor som företer abnorma karaktärsegenskaper utan att likväl kunna konstateras vara sinnessjuka. Bland de ifrågavarande karaktärsdefekta kan man urskilja många olika typer, såsom de sangviniska, ofta överdrivet aktiva och stridbara men också ofta hållningslösa, de egocentriska eller överdrivet självhävdande, ofta mytomana med hysteriska reaktioner, de fanatiska, de viljesvaga, det självosäkra, de explosiva eller överdrivet impulsiva, de stämningslabila och de känslolokalla. Sådana karaktärsegenskaper som uppräknningen av dessa typer anger är uppenbarligen ägnade att öka brottsrisken. Över huvud torde personer som i mer eller mindre utpräglad grad har de nu ifrågavarande egenskaperna svara för en stor del av den mera allvarliga brottsligheten. I fångvårdsanstalterna hör de ofta till de mest svårbehandlade. Vad särskilt de känslolokalla beträffar kan de lätt utveckla sig till farliga förbrytare.

Till de egentliga sinnessjukdomarna räknas ej heller de s. k. neuroserna. Dessa sjukdomar uppkommer av psykiska orsaker, såsom svåra sorger och motgångar,

starkt olustbetonade upplevelser av annan art, psykiskt tryckande levnadsförhållanden o. dyl. Det anses, att psykiska konfliktsituationer, de må ha lett till neuros eller icke, spelar stor roll för företagandet av brottsliga handlingar. Det psykiska spänningstillståndet kan föranleda till handlingar, och däribland brottsliga sådana, vilka tjäna som avspänningsreaktioner ehuru de för normalt bedömande är illa ägnade att lösa konflikten. För pyromanerna, d. v. s. de som utan rimligt motiv och till synes blott för ro skull anlägger eld, anses numera eldsåttandet tjäna som avspänningsreaktion. Man förnekar sålunda, att det finns en särskild drift, den s. k. pyromanien, till att anlägga eld. I stället menar man, att den ifrågavarande individen befinner sig i ett förstämningstillstånd som medför lust eller drift att företaga en förbjuden handling för att åstadkomma en ändring i hans pinsamma eller otillfredsställande situation. Också andra handlingar skulle kunna tjäna som avspänningsreaktion, såsom stöld, våldsförbrytelse eller sexuellt övergrepp eller något mera oskyldigt såsom alkoholexcess.

Kleptomani, d. v. s. drift att stjäla, torde vara ett neurotiskt fenomen besläktat med exempelvis kontrolleringsmani och torgskräck. Individen känner ett tvång att företaga vissa handlingar, t. ex. att stjäla eller att se efter om dörren är låst, eller att undvika vissa handlingar, t. ex. att gå över öppna platser. Verklig kleptomani är sällsynt.

Intellektuell undermålighet är en annan omständighet av betydelse i kriminalitetshänseende. Man brukar skilja mellan idioter, imbecilla och debila efter graden av undermålighet. Gränsdragningen är emellertid konventionell och växlar från land till land. Såsom mått på intelligensen, vilken är väl att skilja från kunskapsnivån,

brukar användas intelligenskvot efter en skala som bygger på undersökningar av intelligensen hos barn i olika åldrar. Även måttet intelligensålder användes men anses mindre lämpligt, emedan det är ägnat att inge den felaktiga föreställningen att en uppgift om en vuxen att han har en intelligensålder av exempelvis tio år skulle innebära att han står på ett normalt 10-årigt barns andliga nivå. Den vuxne har ju helt andra erfarenheter och annan kunskapsfond än barnet. I Sverige torde det vara vanligt att räkna dem som har en intelligenskvot mellan 0 och 40 till idioter, personer vilkas intelligenskvot ligger mellan 40 och 65 å 70 till imbecilla och personer med intelligenskvoten mellan 65 å 70 och 80 å 85 till debila.¹ I stort sett sammanfaller idioterna med dem som hållas för obildbara sinnesslöa, de imbecilla med de bildbara sinnesslöa. Med sinnesslöa åter förstås de som på grund av bristande begåvning icke kan tillgodogöra sig undervisningen i folkskolan eller dess hjälpklasser.

Av ungefär samma orsaker som förut (s. 58 f) anförts beträffande de sinnessjuka framträder icke i statistiken någon särskilt hög frekvens av brottsliga gärningar hos de sinnesslöa. De starkt debila anses emellertid i jämförelse med normalt begåvade löpa en högre kriminalitetsrisk. De är handikapade av sin ringare förmåga att överblicka och överväga följderna av sina handlingar och de anpassningssvårigheter som deras dumhet medför. På grund av sitt intellektuella handikap kommer de också, t. ex. i skolan, i en undantagsställning som kan medföra att neurotiska symptom tillstöter till den ursprungliga förståndsbristen. Sådana »pålagringssymp-

¹ Se RYLANDER i RYLANDER & BENDZ, Rättspsykiatri, 1947, s. 88.

tom» i form av kroniska känslokonflikter är sannolikt mer ödesdigra för den sociala anpassningen än förståndsbristen i och för sig. Inrättande av hjälpklasser i folkskolorna är ett medel att söka undvika sådana känslomässiga »pålagringar» och att dessutom bibringa de debila en utbildning som kan hjälpa dem över en del av svårigheterna. En så lätt svaghet i intelligensen att den icke vållar sociala svårigheter synes i och för sig icke innefatta någon kriminalitetsrisk; kanske är det snarare tvärtom, för såvitt icke även karaktärsdefekt föreligger.

Från viss synpunkt jämförbar med de nämnda psykiska abnormiteterna, dock mera med tillstånden än med sjukdomarna, är den underlägsenhet som generellt sett utmärker *unga* i jämförelse med vuxna.

Statistiska undersökningar visar, att brottsligheten bland de unga är mycket hög. Ur en siffersammanställning, som avser straffregisterbrott samt brott beträffande vilka åtal eftergivits och vilka betecknats som ej ringa, har inhämtats följande rörande förhållandena under år 1947.¹ På 1000 män kom i åldersklassen mellan 15 och 18 år 12·2, i åldersklassen mellan 18 och 21 år 8·0 och bland dem som fyllt 21 år 2·9 brottsliga personer. Motsvarande siffror för kvinnorna är 2·3, 0·8 och 0·2. Nu anförda promilletal uttrycker risken i de olika åldersklasserna för att begå ett brott av ifrågavarande slag, bedömd efter förhållandena år 1947. Till jämförelse må nämnas det resultat beträffande brottsriskerna i de olika åldersklasserna som framkommit vid en annan, i det föregående nämnd undersökning, avseende förhållandena tio år tidigare då brottsligheten och särskilt ungdoms-

¹ Se den förut anförda skriften *Brottslighetens utveckling åren 1913—1947* s. 25 f.

brottligheten var mindre.¹ Risken för ett första straffregisterbrott var enligt 1937 års statistiska material för den manliga befolkningen 4·8 ‰ i åldersklassen mellan 15 och 18 år, 3·7 ‰ i åldersklassen mellan 18 och 21 år samt 2·6 ‰ i åldersklassen mellan 21 och 25 år. Rikssiffran fortsätter att minska med stigande ålder. Enligt undersökningen var den för exempelvis åldersklassen mellan 50 och 55 år ej högre än 0·6 ‰.

Ungdomsbrottlighetens stora betydelse framträder ytterligare om man beaktar risken för återfall. Denna är särskilt stor bland dem som vid unga år blivit dömda för brott. Enligt en undersökning var sammanlagda risken inom tio år för dem som i ålder mellan 18 och 21 år dömts för ett första brott av beskaffenhet att införas i straffregistret 29 %, men för dem som var över 40 år då de dömdes för sitt första brott endast 11 %. För dem som i åldern mellan 18 och 21 år medhunnit såväl sitt första brott som sitt första återfall var sammanlagda risken så hög som 59 %².

De som i unga år begår brott är således förhållandevis många och rekryterar därtill i stor utsträckning kadern av dem som i äldre år begår brott. För bekämpandet av brottligheten i det hela är det tydligen av stor vikt, att man bemödar sig att nedbringa ungdomsbrottligheten. De som genomlevat de farliga ungdomsåren utan att begå allvarligt brott har jämförelsevis goda utsikter att även i fortsättningen leva laglydigt, och omvänt är den som begått ett allvarligt brott vid unga år utsatt för avsevärd risk att i fortsättningen kvarstanna bland de kriminella.

¹ DAHLBERG a. a. s. 149.

² DAHLBERG & LINDBERG a. a. s. 371 f, 380 och 385 f.

De amerikanska forskarna makarna GLUECK (ue uttalas som u i det engelska ordet tub) har i ett mycket grundligt arbete¹ försökt att finna karakteristiska drag hos de unga lagöverträdarna. De har för detta ändamål företagit en ingående undersökning av 500 kriminella pojkar i åldern mellan 10 och 17 år (straffmyndighetsåldern är lägre i U.S.A. än hos oss) och lika många icke kriminella, alla omsorgsfullt utvalda för att tillåta en rättvisande jämförelse. Enligt författarna skilde sig de unga kriminella genomsnittligt i åtskilliga hänseenden från de icke kriminella. Fysiskt var de relativt kraftigt byggda och muskulösa. Till sitt temperament visade de större förekomst av aktivitet, impulsivitet, utåtvändhet, äventyrlust och aggressivitet med destruktiva, ofta sadistiska tendenser. Deras attityd mot yttervärlden präglades jämförelsevis mycket av fientlighet, trots, misstänksamhet, hämndbegär, självtillräcklighet, självhävdelse och uppstudsighet. De var mer än de andra böjda att lösa sina konflikter genom handling utan hänsyn till konsekvenserna. I skolan skolkade de påfallande ofta. De kom jämförelsevis ofta från hem med ringa förståelse, känslokontakter och stabilitet. Förhållandet till fadern var merendels mindre gott. Föräldrarna var relativt ofta föga skickade som uppfostrare. Endast 7 % av de brottsligas mödrar utövade en tillsyn över barnen som kunde betecknas som god, mot 65 % i den andra gruppen. Sammanhållningen inom familjen var också avgjort mindre hos de kriminella. Förekomsten av stympade hem och därmed förekomsten av styvföräldrar var större. Känslorubbningar och andra själsliga abnormiteter, alkoholism och kriminalitet var vanligare bland föräldrarna och

¹ Unraveling juvenile delinquency, New York 1950.

även bland dessas föräldrar. De kriminellas hem hade en från hygienisk, moralisk och även ekonomisk synpunkt lägre standard än de icke kriminellas.

Dessa och andra resultat i vilka undersökningen utmynnat får icke accepteras okritiskt. Det bör beaktas, att undersökningen avser amerikanska förhållanden och att svårigheterna att nå säkra resultat i ifrågavarande avseenden är mycket stora. Även svenska undersökningar pekar dock i samma riktning.

Det är vidare viktigt att uppmärksamma, att visst icke alla undersökta fall präglades av de omständigheter som här angivits. Det är blott fråga om karakteristiska drag hos materialet såsom grupp betraktat.

Trots alla förbehåll kvarstår emellertid som ett resultat av undersökningen, vilket bekräftas av andra undersökningar och av de intryck erfarenheten ger, att en mycket stor del av de unga lagöverträdarna växt upp under ogynnsamma förhållanden och under barna- och uppväxtåren icke rönt den behandling som erfordrats för att de skulle utveckla sig till harmoniska och för samhällslivet anpassade människor. Det är tydligt, att många unga lagöverträdare under andra förhållanden icke skulle ha utvecklats till kriminella. Bland själva de egenskaper som enligt den anförda undersökningen skulle vara karakteristiska för unga kriminella ingår sådana som under gynnsamma förhållanden kan göra en individ väl skickad att nå en god och aktad ställning.

Undersökningen bekräftar det numera allmänt erkända förhållandet att personligheten till stor del formas redan i de tidigare barnåren, då intrycken från omgivningen och särskilt från föräldrarna tränger sig på med oemotståndlig styrka. Det är ett handikap att få växa

upp utan den betydelsefulla faktor för karaktärsdaningen som ligger i ett förtroendefullt och känslovarmt förhållande till den närmaste omgivningen. Hela känslolinställningen gentemot omvärlden kan komma att präglas därav, och vad detta betyder i fråga om konflikter och anpassningssvårigheter över huvud förstår man om man betänker att våra handlingar ej endast bestäms av ett rationellt vägande av motiv för den ena eller andra handlingsmöjligheten utan även, och kanske mera, av allehanda oklart uppfattade begär och stämningar. Också som mönster för beteendet är barnets omgivning av största vikt. Vad föräldrarna är och vad föräldrarna gör kan lätt få en avgörande betydelse för personligheten livet igenom. Och den tillvänjning till de för livet i samhället önskvärda tänkesätten, värderingarna och beteendena som sker genom uppfostran i ett gott hem undanröjer många anpassningssvårigheter som eljest möter ett barn när det träder ut i livet.

Hemmets allmänna sociala standard är icke ensamt avgörande. Psykologiskt betydelsefullt är känsloförhållandet mellan barn och fostrare. Även i socialt sett oklanderliga hem kan barnens karaktärsutveckling snedvridas, om det råder ett skevt känsloförhållande mellan barn och fostrare. I så fall kommer nämligen den goda sociala förebild som fostraren i och för sig utgör för barnen aldrig att införlivas med dessas känslovärld. Barnen kan rentav komma att leva i en kronisk opposition mot de sociala handlingsmönstren därför att dessa förmedlats av en för dem förhatlig fostrare.

I detta sammanhang är det anledning att betona vikten av att barn och ungdom erhåller tillfälle till förströelse i sund form. Behovet att leka, att roa sig och att

få något av äventyr och spänning finns där och är i och för sig icke av ondo. Ungdom bör icke vara hänvisad till att antingen hänga i gathörnen eller också driva omkring och göra ofog eller t. o. m. i ligor företaga utflykter på det kriminella området. Man måste se till att det finns goda och inbjudande möjligheter för ungdomen att ge utlopp åt sitt aktivitetsbegär på ett för de ungas utveckling nyttigt sätt. Att upprätta ungdomsgårdar där de unga kan få träffas till lek och annan fritidssysselsättning i lämplig form och att understödja föreningsverksamheten bland de unga är därför kriminalpolitiskt viktigt.

Det har redan framgått av de statistiska uppgifterna om brottslighetens utbredning, att kriminaliteten är mycket ojämnt fördelad mellan *könen*, i det att den är mycket mindre bland kvinnorna än bland männen. Orsakerna härtill är flera. En är, att kvinnor alltså relativt ofta lever ett liv som är jämförelsevis skyddat mot frestelsen till brott. Sedan kvinnorna mera allmänt blivit självförsörjande, har emellertid deras andel i brottsligheten stigit. En orsak är vidare kvinnornas större avhållsamhet från alkohol. En annan orsak är, att kvinnor och män delvis tenderar till olika slags brottslighet och att upptäcktsfrekvensen är högre vid den som företrädesvis drager till sig män. Såsom en orsak har man vidare framhållit kvinnans möjligheter att genom prostitution av mer eller mindre utpräglat slag skaffa sig de inkomster för vilkas förvärvande mannen begår brott.

Vad *civilståndet* beträffar har i svenska undersökningar¹ kunnat konstateras större brottslighetsrisk för ogifta män än för gifta, dock med undantag för unga.

¹ DAHLBERG a. a. s. 168 och DAHLBERG & LINDBERG a. a. s. 345 f.

Frånskilda löper särskilt hög brottslighetsrisk, liksom också de som är födda utom äktenskap.

En faktor, vilken otvivelaktigt har mycket stor betydelse för brottsligheten, är *alkoholmissbruk*. Alkoholens fördärvliga inflytande visar sig endels i att så många människor begår brott under påverkan av alkohol. Sådan är som bekant ägnad att nedsätta omdömesförmågan och självbehärskningen och att undanröja hämningar. Många människor begår under rus handlingar som de i nyktert tillstånd väl aktar sig för. Enligt en svensk undersökning avseende nära 4.000 manliga fångar var inemot 60 % alkoholpåverkade vid brottets begående.¹ För våldsverkarna var procenttalet icke mindre än 83. Detta bekräftar den vanliga iakttagelsen, att berusning lätt leder till misshandelsbrott. Tjuvnad begås helt naturligt ej så ofta under inverkan av alkohol, men dock var så mycket som 38 % av tjuvarna påverkade vid brottet.

Det är ej blott tillståndet omedelbart efter alltför stor alkoholkonsumtion som innebär fara för brott. Även det långvariga alkoholmissbruket, alkoholismen, är en starkt framträdande brottsfaktor. Alkoholisten förfaller som bekant ofta fysiskt, psykiskt, ekonomiskt och socialt. Han kommer också ofta i situationer där han icke är fullt herre över sina handlingar. Redan de kostnader som är förenade med utpräglade alkoholvanor kan f. ö. fresta att begå brott.

De som missbrukar alkohol svarar för en stor del av kriminaliteten. Vid genomgång av uppgifterna om de straffregisterbrott som under tioårsperioden 1937—1946

¹ Rattfyllerister medräknade. Se T. ERIKSSON i tidskriften *Tirfing* 1942 s. 93. Se också Betänkande angående nykterhetstillståndet under krigsåren, statens offentliga utredningar 1944:3, s. 143 ff.

begåtts av män över 25 år har man funnit, att 49·8 % av dessa män varit föremål för nykterhetsanmärkning av polis, nykterhetsnämnd, systembolag eller annat samhällsorgan.¹ Något mer än hälften av dem var visserligen sådana som under tioårsperioden fått allenast enstaka lindriga nykterhetsanmärkningar och som därför icke betraktats som alkoholister eller grova missbrukare av alkohol. Av samtliga män över 25 år hade emellertid 8·8 % fått nykterhetsanmärkning, och det är sålunda ur denna grupp som nära hälften (49·8 %) av straffregisterbrottslingarna rekryterats. Enligt samma undersökning återfanns mellan $\frac{1}{3}$ och hälften av de grävsta alkoholmissbrukarna i straffregistret. Enligt den förut nämnda undersökningen var 26 % av våldsbrottslingarna och lika stor procent av tjuvarna alkoholister.

Man bör emellertid icke utan vidare skriva alla de brott som dessa siffror ange helt på alkoholens konto. Det är möjligt, att alkoholmissbruket haft vissa orsaker, såsom själslig abnormitet eller iråkade svårigheter, vilka även utan missbruket skulle ha lett till brott. Det onda har dock säkerligen förvärrats av alkoholkonsumtionen, varför man i sådana fall kan tala om en växelverkan mellan denna och andra faktorer.

Sambandet mellan alkoholmissbruk och brottslighet belyses ytterligare av en annan svensk undersökning avseende frekvensen av återfall bland frigivna fångar.² Av dem bland dessa som var alkoholister återföll enligt undersökningen 40 % inom tre år, vilket är en anmärkningsvärt hög återfallsfrekvens. Av dem som var påver-

¹ 1944 års nykterhetskommittés betänkande Statistiska undersökningar kring alkoholfrågan, statens offentliga utredningar 1951:43, s. 94 ff.

² DAHLBERG & LINDBERG a. a. s. 361 ff och 385 f.

kade av alkohol vid brottets begående utan att likväl vara alkoholister återföll nämligen endast 24 % inom nämnda tid och av dem som varken var alkoholister eller påverkade vid brottets begående utan nyktra 29 %.

Vill man klarlägga det händelseförlopp som lett till att en människa begått ett brott, kan man icke, såsom huvudsakligen skett i det föregående, stanna vid särskilda faktorerers inflytande på brottsligheten utan måste också ägna uppmärksamhet åt *brottslingens psykologi*. Denna är ofta komplicerad och kräver ett studium av brottslingens hela personlighetsutveckling. Det är möjligt, att ett brott är en utlösning av psykiska spänningar som för ett ytligt betraktande ej har mycket samband med den brottsliga gärningen. Såsom exempel må hänvisas till vad ovan sagts om de s. k. pyromanerna. Det bör också nämnas, att brott, i synnerhet brott av unga människor, nog ofta är en s. k. protestreaktion mot ett såsom olidligt uppfattat yttre tryck. Ej sällan företer brottslingens psyke drag som kan tyckas helt motstridiga, såsom då förövaren av illdåd är en öm familjefader, varm djurvän eller eljest visar prov på gott hjärta och plikttrohet.

Till studiet av människan och därmed även av brottslingen hör vidare den s. k. *konstitutionsforskningen*, d. v. s. studiet av människotyper såsom kroppsligt-själsliga enheter.

Den moderna konstitutionsforskningen har grundlagts av den tyske psykiatern KRETSCHMER, vars huvudverk *Körperbau und Charakter* utkom 1921. Med utgångspunkt från den bland menig man gängse uppfattningen om ett samband mellan kroppstypen och personligheten uppställer Kretschmer tre kroppsliga konstitutionstyper och hävdar, att dessa i viss utsträckning går igen i temperamentet och personligheten i det hela. Han skiljer mellan den leptosoma eller i utpräglade fall asteniska typen som är mager och långdragen, den pykniska som är satt med tendens till fetma och den atletiska som är

högvuxen med kraftig benstomme och muskulatur. Enligt Kretschmer är de leptosoma i typiska fall inåtvända och relativt svårtillgängliga, de pykniska utåtriktade och sällskapliga. Atletikerns temperament är enligt Kretschmer mindre särpräglad. Den typiska personligheten hos de leptosoma kallar Kretschmer schizotym eller om gränsen till det icke normala överskridits schizoid, den typiska personligheten hos de pykniska cyklotym resp. cykloid. Det medges emellertid, att dessa två temperamentsformer ofta icke förekommer rena utan att blandformer är mycket talrika. Det har hävdats, att de schizotyma typerna, av leptosom eller atletisk kroppsbyggnad, visar större kriminell tendens än de cyklotyma. Deras kriminalitet uppges sätta in tidigare. Återfallsfrekvensen påstås vara större och den sociala prognosen sämre. De leptosoma och atletikerna skulle vara de ledande bland de kroniska förbrytarna, medan pyknikerna skulle dominera bland tillfällighetsbrottslingarna.

Bland andra konstitutionsläror må nämnas den av de svenska psykiaterna SJÖBRING och KINBERG uppställda.¹ Enligt denna kan i den mänskliga personligheten urskiljas fyra grundläggande anlagsbetingade drag, kallade konstitutionsradikaler. De benämnas kapacitet, validitet, stabilitet och soliditet. Den subkapable är underbegåvad, föga anpassningsbar, trög; den superkapable åter begåvad, anpassar sig lätt, reagerar mångsidigt för intryck. Den subvalide är försiktig, samvetsgrann, osäker; den supervalide företagsam, uthållig och säker. Den substabile har ett rikt känsloliv med benägenhet för förstämning och är extensivt driftig, verklighetsnär, tungrodd; den superstabile är kall, driftig i intensiv riktning, abstrakt till sin läggning, elegant. Den subsolide slutligen är rörlig, obeständig, trång, subjektiv; den supersolide långsam, sansad, vidsynt, objektiv. Konstitutionsradikalerna varierar i styrka från individ till individ men även inbördes hos samma individ. Samme man kan exempelvis vara både subkapabel och subvalid men normalt utrustad i de två andra hänseendena.

¹ Se om denna Människokunskap och människobehandling, 1941, samt Psykologisk pedagogisk uppslagsbok, 1946.

Ett hjälpmedel vid personlighetsundersökningar är den s. k. *testningen*. Denna tillgår så, att den person som skall undersökas får besvara ett antal frågor eller lösa ett antal uppgifter enligt ett utarbetat system. Särskilt vanliga är intelligensmätningar. Det finns mer eller mindre omfattande testserier som tillåter undersökaren att av antalet godkända prov sluta sig till intelligenskvoten. Använda med omdöme är intelligensmätningar ett värdefullt, ja outhärligt hjälpmedel. Testning ställer på det hela taget större krav på undersökaren när det gäller att pröva andra psykiska egenskaper än intelligensen eller rent av att pröva den undersöktes inställning i moraliskt hänseende, men även för sådana undersökningar är metoden av värde. Ett uppskattat hjälpmedel är Rorschachs formtydningstest, vilken går ut på att låta den, som skall undersökas, med fantasiens hjälp ge tydningar av oregelbundna fläckar av bestämd form och färg, bildade ungefär som när bläck stänks på ett papper som därefter hopvikes mitt över fläcken.

Brottslighetssituationer.

För att ett brott skall komma till stånd fordras en aktuell situation som möjliggör brottet. Sådana situationer kan vara mer eller mindre farliga för framkallande av brott, alltefter som brottet framstår såsom mer eller mindre lätt eller lockande.

För kampen mot brottsligheten är det viktigt, att uppkomsten av farliga situationer motarbetas. Det mest effektiva medlet att hindra förskingring är att anordna betryggande kontroll. För förebyggande av stöld kan vissa enkla försiktighetsmått med avseende å lås m. m.

göra nytta. Antalet biltillgrepp torde kunna nedbringas genom lämpliga låsanordningar o. s. v. Slagordsmässigt kan dessa exempel sammanfattas i att man hellre bör stänga om värdena än om tjuven. Att detta tänkesätt tilldelar offren för brottsligheten en roll i bekämpandet av denna är ingen vägande invändning. Brottsligheten är ett faktum. Dess förekomst är förenad med stora kostnader och olägenheter över huvud. Det finns intet skäl varför icke var och en skulle anses böra göra vad han kan för att nedbringa dem.

Till förebyggande av farliga situationer hör, att en ertappad brottsling icke bör återigen utsättas för en sådan situation som visat sig vara farlig för honom. Den som haft svårt att skilja mellan mitt och ditt vid handhavande av anförtrodda medel bör icke lämpligen åter få hand om en kassa. Den som visat sig benägen för våldsbrott under inflytande av alkohol bör avhålla sig från spritdrycker. Faran för ett sådant brott som incest synes i allmänhet ligga uteslutande i de förhållanden under vilka gärningsmannen lever. O. s. v. Det är önskvärt, att hänsyn tages till detta vid det samhälleliga ingripandet mot brottslingen. I viss mån kan det göras genom de föreskrifter för livsföringen som kan meddelas i en villkorlig dom eller vid en villkorlig frigivning.

Lagstiftningen själv kan icke helt fritagas från att understundom obetänksamt skapa situationer, som innefattar en stark brottsrisk, genom bestämmelser försedda med straffsanktion vilka av eljest helt lojala medborgare uppfattas såsom trakasserier eller vilkas efterlevnad nästan icke alls kan kontrolleras.

Det är tydligt, att det finns gränser för vad som kan uppnås genom strafflagstiftning. Innan man meddelar

föreskrifter och stadgar straff för överträdelse av dem, bör man överväga icke blott om det verkligen är angeläget att samhällsmedlemmarna iakttar dessa föreskrifter utan även om det finns tillräcklig utsikt att det skall lyckas att förmå dem att göra så. Man bör sålunda betänka risken för att man genom föreskrifterna skapar lagöverträdare och även risken för att dessa massvis undgå ansvar. Om så blir fallet, är detta ägnat att minska respekten för lagarna och kan inverka menligt på laglydnaden över huvud.

Brottslingstyper.

Såsom torde ha framgått av det föregående, är orsakerna varför människor begår brott mångahanda och kombinerade med varandra på ett invecklat sätt. Det är svårt att finna, att det skulle vara en viss människotyp som begår brott. Det möter också stora svårigheter att på ett invändningsfritt sätt indela brottslingarna i skilda kategorier. Vissa brottslingstyper kan emellertid urskiljas.

En viktig typ är de *unga lagöverträdarna*. De svarar för en mycket stor del av den totala brottsligheten. De vanliga straffen är delvis icke lämpliga beträffande dem. I synnerhet gäller detta de vanliga frihetsstraffen. Vad de unga kriminella behöver är i stor utsträckning uppfostran och utbildning. En genomgående tendens i modern strafflagstiftning hos oss och utomlands är därför att beträffande unga ersätta de vanliga frihetsstraffen med särskilda uppfostrande och utbildande behandlingsformer antingen i kriminalvårdens regi eller i den all-

männa barna- och ungdomsvårdens. I fråga om sitt behandlingsbehov skiljer sig de unga lagöverträdarna i stort sett icke från det övriga klientel som omhändertages av detta senare. Hur man än lagstiftar, måste det i allt fall komma att inträffa, att bland de av den allmänna barna- och ungdomsvården omhändertagna finns många som faktiskt begått brottsliga gärningar. I själva verket utgörs ungdomsvårdsskolornas elever till vida övervägande delen av unga som begått någon sådan gärning.

En annan typ är de s. k. *tillfällighetsbrottslingarna*, d. v. s. de som endast till följd av tillfälliga omständigheter kommit att begå brott. Detta är då i typiska fall en ensamstående tilldragelse i deras liv; något upprepan- de behöver ej befaras. Även för denna typ har de vanliga straffen, framför allt frihetsstraffen, i viss utsträckning befunnits mindre lämpliga. De erfordras ej för att förebygga återfall och de kunna rentav vara ägnade att öka risken för återfall genom sina skadliga biverkningar. För denna brottslingstyp har villkorlig dom och åtalseftergift kommit till användning.

En typ rakt motsatt tillfällighetsbrottslingarna utgöres av *vanebrottslingar*, även kallade *kroniska brottslingar*. Hur mycket en människa skall ha begått av brott för att kunna betraktas som vanebrottsling kan naturligtvis diskuteras. Dit bör emellertid räknas de som i större omfattning lever på brott, såsom yrkestjuvar och yrkesbedragare. Även beträffande vanebrottslingar har de vanliga straffens ändamålsenlighet ifrågasatts. Det har ansetts föreligga ett behov att kunna kvarhålla vaneförbrytare längre tid i fångvårdsanstalt än ett vanligt straff för brottet skulle medge. I svensk rätt tillgodoses detta

behov genom behandlingsformerna förvaring och internering. Svårigheterna att komma tillrätta med vanebrottslingar är naturligtvis stora. I praktiken undviker man dock att betrakta någon som oförbätterlig. Erfarenheten har givit vid handen, att det stundom lyckas att till laglydigt liv återföra även sådana som från början ingivit ringa hopp.

Såsom en typ kan vidare urskiljas de *psykiskt abnormalma brottslingarna*. Psykiska abnormiteter eller åtminstone psykiska egenheter av något slag förekommer talrikt bland brottslingar. Utpräglade vanebrottslingar är sällan helt normala. Hur vidsträckt den abnormala brottslingstypen skall fattas är i viss mån en smaksak. Att sinnessjuka hör dit är emellertid tydligt. För dem ifrågakommer icke straff utan i stället vård på sinnessjukhus. Andra vilkas sinnesbeskaffenhet avviker från det normala döms till förvaring. Även villkorlig dom och vanligt straff kommer emellertid till användning för den ifrågavarande typen.

Att urskilja de nu nämnda typerna är av ett visst värde, emedan de, som synes, i någon mån motsvarar de brottslingskategorier för vilka enligt svensk rätt kan användas andra brottspåföljder än de vanliga straffen.

För de sistnämnda återstår de brottslingar som icke är att hänföra till någon av de nämnda typerna. Det bör emellertid observeras, att villkorlig dom i förening med övervakning och kanske också föreskrifter, s. k. kriminalvård i frihet, kommer till vidsträckt användning också i fråga om dem som hör till restgruppen.

Den uppgift en domstol är ställd inför, när den skall bestämma påföljden för ett brott, är emellertid alltför komplicerad för att det skulle vara möjligt att lösa den

endast genom att hänföra den tilltalade till en viss av de anförda typerna. Dessa är också vaga och griper över i varandra.

Ett sätt att skilja mellan brottslingar är vidare att ställa deras *prognos*, d. v. s. bedöma deras framtidsutsikter. Prognosbedömningen ligger i viss mån till grund för typindelningen. För att en tilltalad skall kunna hänföras till tillfällighetsbrottslingarna måste han ha god prognos. För valet av påföljd, särskilt för frågan om villkorlig dom skall meddelas, samt för frågan om villkorlig frigivning, där sådan beror av prövning, är brottslingens prognos av betydelse.

Att ställa en riktig prognos är en mycket svår uppgift. I kriminologisk litteratur, särskilt amerikansk, har omfattande undersökningar utförts med stöd av statistiskt material för att påvisa omständigheter som generellt sett är ägnade att låta framtidsutsikterna för en tilltalad eller en fånge te sig mer eller mindre ljusa. Sådana undersökningar är otvivelaktigt av värde såsom stöd för omdömet. Det måste dock ihåggkommas, att deras resultat utgör generaliseringar och därför icke utan vidare bör anses avgörande för det särskilda fallet samt att de förhållanden under vilka den ifrågavarande individen kommer att leva måste få inflytande på hans kommande handlingssätt.

Denna kortfattade översikt över orsaker till kriminalitet kvarlämnar kanske främst ett intryck av besvikelse över att det kunnat redovisas så få påtagliga forskningsresultat som skulle kunna läggas till grund för effektiva åtgärder mot kriminaliteten. Det bör emellertid ihåggkommas, att den kriminologiska forskningen är

ung och att dess forskningsuppgifter är stora och komplicerade. Om det senare förhållandet vittnar den svårighet som redan dispositionen av en kriminologisk framställning möter och som i det föregående icke kunnat helt övervinnas. Det är emellertid att hoppas, att fortsatta ansträngningar skall skapa ökad klarhet om kriminalitetens orsaker och därmed också ge oss en säkrare utgångspunkt för val av åtgärder mot brottsligheten.

Redan den nutida föga utvecklade kriminologien säger oss emellertid en hel del. Viktigast är, att den lär oss att betrakta brottsligheten såsom en företeelse vilken lika väl som andra kan vara föremål för forskning beträffande orsaker, verkningar och botemedel. Den som vant sig att betrakta brottsligheten och dess bekämpande från en sådan vetenskaplig synpunkt kan icke längre nöja sig med att betrakta brottslingarna såsom elaka människor och kräva att de skall sona vad de brutit. Det sättet att se framstår såsom meningslöst. Med det betraktelsesättet får man icke inom synvinkeln, att här föreligger ett praktiskt problem av mycket stor betydelse, nämligen att undersöka varför de beter sig så och finna medel att avhålla dem därifrån. Den frågan bör såsom andra sociala frågor angripas rationellt, icke med ledning av känslotänkande eller hämndbegär. Icke heller medömkan med de vanlottade och olyckliga individer som brottslingar ofta är bör vara det bestämmande, om än det finns plats för mycken hjälpverksamhet. Utan först och främst gäller det att så noga som möjligt undersöka hur det onda, som brottsligheten utgör, kommer till och hur det kan botas.

Det behövs icke mycket kriminologiskt vetande för att inse, att straffrättsskipningen icke är något universal-

medel mot brottsligheten. De faktorer som enligt redogörelsen i det föregående är ägnade att framkalla brott är så olika och så starka, att det uppenbarligen vore fåfängt att sätta hela sin lit till straffrättsskipningen, vore den än så välordnad. Den är blott ett medel bland flera i kampen mot brottsligheten. På många och helt skilda områden är åtgärder önskvärda för att nedbringa kriminaliteten eller hindra den att stiga. Sociala välfärdsanordningar av skilda slag och åtgärder mot alkoholismen är några. Andra rör uppfostran och utbildning av de unga och främjande av fritidssysselsättningar och förningsverksamhet bland dem. Att det tages vård om människor som lider av psykiska abnormiteter eller som av annan orsak spårat ur är uppenbarligen också viktigt.

Allt detta skall dock lämnas åsido i fortsättningen av denna framställning. Av praktiska skäl blir det nödvändigt att begränsa denna till straffrättsskipningen.

ALLMÄNT OM BROTTEN ENLIGT SVENSK LAG

Allmänt om den svenska strafflagstiftningen.

Brott är enligt det i 1 kap. sagda en handling varpå kan följa straff. Genom uttryckliga lagbestämmelser är fastställt vilka dessa handlingar är.

De viktigaste straffbestämmelserna finns i strafflagen. Denna är av år 1864 men har under årens lopp underkastats en mängd ändringar. Sedan ett antal år är man i färd med att reformera hela strafflagen. Det mesta av lagen har helt reviderats åren 1942 och 1948 och snart torde även de återstående partierna erhålla ny lydelse.

Större delen av strafflagen upptas av en katalog över brott, vari för varje brott dels lämnas en beskrivning av brottet dels utsättes ett straff (jfr s. 24 f).

Vid sidan av strafflagen finns straffbestämmelser i en mängd andra lagar och även i författningar som icke bär beteckningen lag utan kallas kungl. förordning, kungl. kungörelse eller stadga. Dessa straffbestämmelser plägar sammanfattas under beteckningen specialstraffrätten. Dit hör såväl vissa lagar, vilka såsom strafflagen blott har till uppgift att meddela straffbestämmelser, som ock straffbestämmelser vilka inryckts i lagar eller andra författningar för att giva eftertryck åt de regler författningen innehåller. Sedan det stadgats huru människor skall förhålla sig i olika ifrågavarande situationer, utsättes sålunda straff för den som icke åtlyder föreskrifterna.

Alla lagar, förordningar, kungörelser och stadgor offentliggörs i Svensk författningssamling, som är den officiella författningspublikationen. Den utkommer häftesvis i den mån författningarna utfärdas. Varje år utges emellertid sedan länge en edition av de flesta gällande viktigare författningarna på Norstedts förlag. I denna edition, vars utgivare för närvarande är justitierådet Afzelius, är författningarna delvis ordnade systematiskt, i det att de, i den mån det ansetts lämpligt, grupperats efter vårt lands ännu, om också med många ändringar och uteslutningar, gällande allmänna lag, Sveriges rikes lag av år 1734. Strafflagen har sålunda insatts på den plats där de vid dess tillkomst upphävda missgärnings- och straffbalkarna i 1734 års lag skulle ha stått. I Afzelius' lagedition är legtexterna återgivna i sitt gällande skick, alltså med iakttagande av alla ändringar. Under de olika lagrummen har intagits hänvisningar till avgöranden av Högsta domstolen, vilka ansetts vägledande för tolkningen av lagrummen, prejudikat. Hänvisningarna avser den tidskrift, vari Högsta domstolens domar publiceras, nämligen Nytt juridiskt arkiv, efter den förste utgivarens namn, Holm, i lageditionen betecknad med H.

Det sagda ger anledning att något dröja vid vissa terminologiska spörsmål.

När man använder uttrycket Sveriges lag, kan man därmed avse Sveriges rikes lag av år 1734 i dess nu gällande skick. Man kan också med uttrycket mena den nämnda lageditionen, ofta kallad lagboken. Men det är även möjligt, att man därmed menar inbegreppet av alla gällande lagar och andra författningar.

Ordet författning användes också i olika betydelser. Här har det använts för att beteckna rättsliga bestämmelser över

huvud med allmän giltighet, de må kallas lag, förordning eller annat. I en helt annan betydelse användes ordet, när man talar om Sveriges författning. Därmed avses bestämmelserna om statsskicket i Sverige, vilka är meddelade i de s. k. grundlagarna.

Allmänna förutsättningar för brottslighet.

Förutsättningarna för att någon skall kunna dömas till ansvar för brott (s. 24 f) framgår icke fullständigt av brottsbeskrivningarna. Det finns vissa förutsättningar, rekvisit, vilka anges i andra bestämmelser eller icke är uttryckligt stadgade.

Såsom framgår redan av 1 kap., gäller vissa allmänna förutsättningar beträffande den handlandes person, nämligen med avseende å hans ålder och sinnesbeskaffenhet (s. 25 f). För handling som någon begått innan han fyllt 15 år kan han sålunda icke fällas till ansvar; *straffmyndighetsåldern* är alltså lägre än den privaträttsliga myndighetsåldern, vilken är 21 år. Femtonårsgränsen betyder dock praktiskt icke så mycket som det kan förefalla av det sagda. Å ena sidan kan, om så erfordras, barn under 15 år som begått brottslig handling omhändertagas av barnavårdsmyndigheterna enligt barnavårdslagen för skyddsuppfostran. Å andra sidan kan person i åldern mellan 15 och 18 år erhålla åtalseftergift, varom mera i 8 kap. Ställes han under åtal, kan straffet på grund av hans ungdom sättas hur lågt som helst ända till lägsta möjliga bötesstraff. Det är också möjligt, att han får villkorlig dom, och sådan kan, såsom skall omtalas i 8 kap., formas så, att den icke behöver innebära mera än ett konstaterande att den tilltalade begått det ifrågavarande brottet. Även i samband

med åtalseftergift och villkorlig dom kan skyddsuppfostran enligt barnavårdslagen anordnas.

För att straff skall kunna ådömas fordras vidare, att gärningsmannens *sinnesheskaftenhet* icke alltför mycket avviker från det normala. I 5:5, vilket lagrum innehåller de s. k. tillräknelighetsbestämmelserna, stadgas sålunda, att ingen må fällas till ansvar för handling som han begått under inflytande av sinnessjukdom, sinneshlöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom. De som faller under 5:5 skola emellertid intagas på sinnessjukhus för vård enligt sinnessjuklagen om de äro i behov av sådan vård, vilket i allmänhet är fallet. Även intagning i allmän alkoholistanstalt kan ifrågakomma för dem (se s. 26 och 187 f).

Till den återgivna bestämmelsen ansluter sig ett stadgande, att om någon utan eget vållande tillfälligt råkat i sådant tillstånd att han är från sina sinnens bruk, straff icke må ådömas för gärning som han begår i det tillståndet. Denna bestämmelse syftar på tillfällig sinneshförvirring, som uppstått exempelvis genom ett slag eller på grund av feber, men avser däremot icke vanlig berusning. Den som frivilligt berusar sig, och icke befinner sig i det sjukliga tillstånd som kallas patologiskt eller komplicerat rus, åtnjuter icke strafffrihet för brott som han begår under ruset.

Genom dessa bestämmelser har man från straffrättskipningens område undantagit vissa kategorier av själsligt abnorma. Man börjar visserligen övergiva den förr härskande och i den allmänna uppfattningen alltjämt gängse läran, att det enligt naturens ordning skulle bestå en skillnad mellan människorna så att vissa såsom

otillräkneliga icke skulle rå för vad de gör medan andra vore tillräkneliga, men det har dock ansetts lämpligt och skäligt, att vissa abnormiteter får föranleda att den därmed behäftade icke straffas på vanligt sätt.

Vanligen fordras för ansvar ytterligare, att gärningen förövats med *uppsåt*, med en latinsk term kallat *dolus*, i förhållande till alla de moment som gör den till brottslig. För att mord skall föreligga fordras sålunda, ej blott att gärningsmannen uppsåtligt utfört viss handling, t. ex. avlossat ett skott som medfört offrets död, utan även att gärningsmannen haft uppsåt att döda.

Med att en gärning förövas uppsåtligt förstås på det hela taget, att den förövas med vett och vilja. Uppsåt föreligger först och främst i de fall, där gärningsmannen just åsyftar effekten, antingen han anser den i och för sig önskvärd, t. ex. för att hämnas, eller han vill åstadkomma den emedan han finner den vara ett medel att nå ett av honom eftersträvat mål; mordet begås t. ex. för erhållande av ett arv. Uppsåt föreligger vidare, där effekten av gärningsmannen uppfattas såsom en nödvändig biverkan till den effekt han åsyftar. Den som åvägbringar t. ex. en explosion för att förstöra en byggnad eller ett fartyg under sådana förhållanden, att efter vad han inser även människoliv måste gå till spillo, har sålunda jämte den allmänfarliga ödeläggelsen även begått mord. Exemplet kan emellertid ändras därhän, att han, såsom förefaller naturligare, icke var säker på att en människa skulle omkomma men väl räknade med den möjligheten. Är förhållandena då sådana att man måste säga sig att han skulle ha företagit gärningen även om han varit säker på att en människa skulle bli dödad, föreligger uppsåt i förhållande till döden, s. k. eventu-

ellt uppsåt. Däremot föreligger ej uppsåt blott för det effekten förefaller gärningsmannen sannolik. Om han tager en viss risk för effektens inträde men skulle ha avstått om han varit viss om den olyckliga utgången, anses han icke ha uppsåtligen orsakat denna. Han anses, såsom strax skall beröras, blott ha förfarit oaktsamt, låt vara medvetet oaktsamt. Det har emellertid under särskilda omständigheter förekommit, att uppsåt ansetts ha förelegat där effekten för gärningsmannen tett sig mycket sannolik utan att man likväl varit säker på att han skulle företagit handlingen även om han varit viss om att effekten skulle inträda.

Ett särskilt spörsmål i detta sammanhang är, huruvida tilltalad kan försvara sig med att han icke visste att hans gärning var ett brott utan, som man brukar säga, handlat under inflytande av *rättsvillfarelse*. Det är till en början givet, att där för brottslighet kräves uppsåt, detta måste omfatta icke blott de faktiska omständigheter som gör gärningen till ett brott utan även en sådan rättslig omständighet som att den rättighet förefinnes vilken gärningen kränker. Den som tillgriper en sak kan sålunda icke straffas för stöld, ett brott som förutsätter uppsåt, om han, låt vara på grund av ousäktligt misstag, tror att saken tillhörde honom själv. Annorlunda förhåller det sig emellertid, när misstaget gäller den bestämmelse enligt vilken gärningen är straffbelagd. Att gärningsmannen icke kände till denna bestämmelse länder honom i regel icke till ursäkt. Den som gjort sig skyldig till osant intygande går sålunda icke fri från straff, även om han lyckas visa att han trodde att det icke var straffbart att skriva ett osant intyg. Denna ståndpunkt har rättsskipningen intagit, emedan det befarats att rättsreglerna eljest skulle i avsevärd utsträckning bli illusoriska. Det har icke ansetts kunna tillåtas, att samhällsmedlemmarna undandra sig ansvar för överträdelse av bestämmelser genom att underlåta att taga kännedom om dem. Beträffande alla viktigare brott har de flesta människor också på känn, att gärningen är

straffbelagd eller att den åtminstone ogillas av personer med vaket rättsmedvetande. När det gäller bestämmelser av mera speciell natur, t. ex. ett utförselbud, har det emellertid hänt, att åtal för överträdelse lämnats utan bifall emedan den tilltalade ansetts ha handlat i ursäktlig okunnighet om förbudets rätta innebörd eller, när överträdelsen ägt rum innan han hunnit taga kännedom om förbudet, om dess tillkomst.

I viss utsträckning — åtminstone på strafflagens område endast om så uttryckligen anges i brottsbeskrivningen — fordrar lagen för straff icke uppsåt utan nöjer sig med *vållande*, d. v. s. oaktsamhet. Vållande till kroppsskada, som ej är helt ringa, är sålunda straffbelagt men i regel icke vållande till skada å sak.

För att beteckna vållande användes ibland uttryck sådana som vårdslöshet eller försummelse. Den latinska termen för vållande är culpa. Stundom användes ordet vållande emellertid för att beteckna utom oaktsamhet även uppsåt.

Vållande, i inskränkt mening, kan vara medvetet, nämligen där den handlande, såsom i ett nyss anført exempel, inser risken för effektens inträffande, eller omedvetet. Huruvida vållande föreligger är en mången gång svår bedömningsfråga. Man har att pröva, om risken för effektens inträde var sådan att gärningsmannen bort handla annorlunda än han gjort. Man brukar säga, att vållande föreligger när gärningsmannen avvikit från den aktsamhet en förständig genomsnittsmänniska skulle iakttagit i samma situation. Det kräves med andra ord blott normal aktsamhet. Detta är emellertid icke så att förstå, som skulle man bedöma efter ett genomsnitt av alla samhällsmedlemmarna. Fordrar det verksamhetsfält inom vilket gärningen faller särskilda insikter och färdigheter, sker bedömningen efter vad på detta om-

råde är normal aktsamhet. Av en bilförare krävs sålunda den aktsamhet, som en god bilförare skulle iakttaga.

För att vållande skall föreligga fordras utöver det sagda, att gärningsmannen i fråga om intelligens och andra personliga egenskaper var vuxen normal aktsamhet. Detta krav spelar emellertid i verkligheten en mindre roll, bl. a. emedan det ofta betraktas som culpöst att ge sig in i en situation som man icke har förutsättningar att bemästra.

Handling, som företagits utan uppsåt eller vållande, s. k. vådagärning, ådrar i princip icke ansvar. Undantag finns dock i specialstraffrätten.

För att ett brott skall anses ha blivit begånget fordras vidare självfallet, att en handling företagits som stämmer med lagens beskrivning på brottet.

En fråga inställer sig här. Kan man föröva brott genom en blott *underlåtenhet*? Svaret är givetvis jakande, om brottsbeskrivningen just utpekar en underlåtenhet som brottslig, t. ex. där straff stadgas för den som icke fullgör viss anmälningsskyldighet. Men även där brottet i lagen beskrives som en positiv handling, kan en blott underlåtenhet vara att anse som brottslig. En banvakt, som underlåter att fullgöra sin skyldighet att signalera och därigenom orsakar en tågolycka, dömes för allmänfarlig vårdslöshet lika väl som om han hade orsakat olyckan genom felaktig signalering. För att en underlåtenhet skall medföra straffansvar fordras emellertid, att förhållandena är sådana att det kan anses föreligga en rättslig skyldighet att handla. Sådan skyldighet åligger i det anförda exemplet banvakten på grund av hans tjänst och följer i många andra fall av mer eller mindre uttryckligt åtagande. Någon allmän skyldighet att vara

verksam för att avvärja fara som hotar annan eller hans egendom finnes dock icke.

För vissa fall straffbelägger lagen såsom ett särskilt brott att framkalla en fara och underlåta att göra vad skäligen kan begäras för att avvärja denna. Under dessa bestämmelser faller vittnen och andra som på laga ed eller under liknande försäkran lämnat uppgift varigenom någon utsättes för fara att bli utan laga skäl dömd eller eljest lida avsevärt förfång, om de sedermera kommer till insikt om att uppgiften var oriktig (13: 9, nedan s. 151). Dessa riskerar således straff om de icke rättar sin uppgift när de fått klart för sig att den var oriktig. Enahanda gäller om den som väckt åtal mot annan eller angivit honom för brott eller eljest påbördat någon ett brott inför åklagare, polismyndighet eller annan myndighet som har att upptaga anmälan om brott. Den som vid handhavande av eld, sprängämne, gift eller annat dylikt framkallat fara för skada riskerar också straff, om han, sedan han kommit till insikt därom, underlåter att göra vad skäligen kan begäras för att avvärja faran (19: 9, nedan s. 142 f).

Strafflagen innehåller vidare vissa bestämmelser om straff för den som underlåter att i tid anmäla eller eljest avslöja brott som är å färde (3: 6 först st.). Dessa bestämmelser avser endast de grävsta brotten och för straff förutsättes att avslöjandet kan ske utan fara för personen själv och hans närmaste. På föräldrar och andra uppfostrare samt förmyndare ställs strängare krav (3: 6 andra st.). Dessa personer drabbas av straff om de icke hindrar den som står under deras vård eller lydnad från brott, såvida det kan ske utan fara för dem själva eller deras närmaste och utan anmälan till myndighet.

Även om en handling är sådan, att en brottsbeskrivning träffar in på den, är det icke därför säkert att den är brottslig. Det finns vissa allmänna undantag från vad brottsbeskrivningarna ger vid handen. Man brukar säga, att handlingarna i dessa undantagsfall icke är rättsstridiga.

För det första märkes, att *samtycke* av den mot vilken ett brott riktas i allmänhet betager kränkningen dess karaktär av brott. De i en boxningsmatch deltagande ha samtyckt till att mottaga slag, och ansvar för misshandel inträder därför ej, ehuru misshandelsbestämmelserna efter orden är tillämpliga. De allra grövsta kränkningarna anses dock vara straffbara även om den kränkte samtyckt. Att någon samtyckt till att bli dödad, utesluter sålunda icke ansvar för mord, och samtycke till att bli stympad icke ansvar för misshandel, såvida ej stympningen sker genom en medicinskt motiverad operation.

Ett annat undantag från brottsbeskrivningarna göres genom reglerna om *nödvärn* (5: 7—9). Dessa anser att ge medborgarna rätt att försvara sig mot angrepp utan att ådraga sig ansvar (eller skadeståndsskyldighet). Det finns två grader av nödvärnsrätt. Den starkaste innebär rätt att göra allt det våld som behövs för att avvärja angreppet. Sådan rätt föreligger, när någon överfaller annan med våld eller hot som innebär trängande fara samt när någon begår inbrott eller eljest tränger sig olovligen in i annans rum, hus, gård eller fartyg nattetid eller sätter sig till motvärn, evad det är natt eller dag, mot den som sitt värja eller på bar gärning återtaga vill. En mindre omfattande nödvärnsrätt föreligger i andra fall än nu sagts, när våld behövs för att

avvärja ett påbörjat eller omedelbart förestående orättmätigt angrepp på person eller egendom eller för att avvisa någon som, på dagen, medelst inbrott eller eljest olovligen intränger i annans rum, hus, gård eller fartyg eller någon som vägrar att efter tillsägelse begiva sig från annans hemvist. I dessa fall fordras för att brottslighet skall vara utesluten icke blott att man nöjer sig med att göra det våld som behövs för ändamålet, utan dessutom kräves, att våldet ej står i uppenbart missförhållande till den skada som är att befara av angreppet. Gör någon våld utöver det mått vartill nödvärnsreglerna berättigar honom, s. k. nödvärnsexcess, undgår han i princip icke straff för det brott han förövat till sitt försvar, men straffet kan nedsättas. Var omständigheterna sådana att han svårligen kunnat besinna sig, skall han emellertid gå fri från straff.

Brottslighet är vidare utesluten där den straffbelagda gärningen är ett *offentligt tjänsteåliggande* eller liknande. Väl skall sålunda en fordringsägare som tar en gäldenären tillhörig sak för att skaffa sig betalning dömas för egenmäktigt förfarande, men däremot skall utmätningsman som verkställer utmätning, d. v. s. förfar just på detta sätt, naturligtvis icke straffas. För vissa fall bestämmer strafflagen, att våld må straffritt brukas för genomförande av tjänsteåtgärd, så *då* någon sätter sig med våld eller hot emot polisman som skall verkställa tjänsteåtgärd, *då* någon som skall häktas, anhållas eller eljest gripas söker undkomma, *då* fånge, häktad eller anhållen rymmer eller sätter sig till motvärn mot bevakningsman eller annan som vill hindra honom från rymning eller mot anstaltsföreståndare eller annan under vars uppsikt han står när denne skall hålla honom

till ordningen (5:10). I alla dessa fall får det våld brukas som med hänsyn till omständigheterna kan anses försvarligt.

I någon men mycket begränsad utsträckning kan *skyldighet att lyda*, t. ex. militär förman, åberopas såsom grund för straffrihet.

Fullbordat brott, försök och förberedelse.

Vanligen bestraffas endast fullbordade brott. För en del brott, i regel sådana som innefattar särskilt svår kränkning eller fara, har emellertid stadgats straff även där handlingen icke fortskridit längre än till *försök*. Att försök kriminaliserats innebär, att lagstiftaren ansett straff böra följa ehuru den kränkning som straffbestämmelsen avser att förebygga icke kommit till stånd.

Det har, så har man anmärkt, i dessa fall ingenting hänt. Är det riktigt att ändock straffa? Det gjorde man icke enligt vår äldsta rätt, och många av de nuvarande försöksbestämmelserna har införts så sent som år 1942 eller 1948. Dessförinnan var bl. a. försök till dråp och försök till stöld, som ej var inbrottsstöld, straffria. Dessa exempel ger också svaret på frågan. Förut måste domstolarna frikänna den, som skjutit på annan i hastigt mod för att döda honom men bommat, och den, som ertappats när han stoppade handen i annans ficka för att stjäla. Att brottet i dessa fall icke fullbordats utesluter icke, att ett brottsligt uppsåt ådagalagts genom en handling på sådant sätt att ett straffrättsligt ingripande kan synas motiverat.

För att ett straffbart försök skall föreligga fordras, förutom att det finns ett uttryckligt stadgande att för-

sök till det ifrågavarande brottet är straffbart, dels att utförandet av brottet påbörjats, dels att fara förelegat att handlingen skulle leda till brottets fullbordan, eller att sådan fara endast på grund av tillfälliga omständigheter varit utesluten (3: 1). Exempel på tillfälliga omständigheter, som gör att ett försök är straffbart ehuru någon fara för att brottet skulle komma till fullbordan icke föreligger, erbjuder det fallet, att någon i en folksamling sticker handen i annans ficka för att stjäla men händelsevis råkar rikta försöket mot en ficka som är tom. För att försök skall bestraffas fordras vidare alltid, att gärningsmannen haft uppsåt att begå fullbordat brott.

Den som genom att avbryta gärningens utförande, t. ex. genom att upphöra att bearbeta det kassaskåp i vilket han söker bryta sig in, eller annorledes, exempelvis genom att desarmera en bomb som han anbragt, frivilligt föranlett att brottet ej fullbordats skall icke dömas till straff för försöket (3: 3). Undantag härifrån bildar dock försök till utpressning, som bestraffas även om gärningsmannen tillbakaträtt.

Straffet för försök skall enligt lagen i allmänhet sättas under det straff som skulle följt på det fullbordade brottet.

Vissa brott bestraffas redan på förberedelsestadiet, nämligen de beträffande vilka det är uttryckligen stadgat att *förberedelse* till brottet skall bestraffas. Straffbar förberedelse kan bestå i lämnande eller mottagande av pengar eller annat såsom förlag eller vederlag för brottet eller i anskaffande, förfärdigande, lämnande, mottagande, förvarande, fortskaffande eller tagande av annan dylik befattningsmedel med gift, sprängämne, vapen,

dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel. I vissa fall räknas såsom straffbar förberedelse även att någon i samråd med annan beslutar gärningen eller att någon söker anstifta annan till denna eller åtager eller erbjuder sig att utföra den, s. k. stämpling. För att förberedelse skall kunna bestraffas fordras, att förberedelsehandlingen utföres med uppsåt att utföra eller främja det ifrågavarande brottet. Är faran för brott ringa, går förberedelsen strafffri. Straffet för förberedelse sättes lägre än straffet för det fullbordade brottet. Frivilligt tillbakaträdande från förberedelse medför strafffrihet liksom sådant tillbakaträdande från försök.

Medverkan.

Ehuru straffbestämmelserna i allmänhet är avfattade med tanke på att allenast en person, gärningsmannen, förövat brottet, straffas i regel även andra som medverkat. Det kan sålunda hända, att av flera medverkande till ett brott någon eller några dömas för att de förövat brottet, andra för att de anstiftat detta och åter andra för att de lämnat medhjälp till detsamma. Straffnedsättning kan ifrågakomma bl. a. för den som förmåtts att medverka genom tvång, svek eller missbruk av hans ungdom, oförstånd eller beroende ställning.

Preskription.

Till förutsättningarna för straffbarhet hör, att icke alltför lång tid förflutit från det brottet förövades. Med tiden anses nämligen skälen för att straffa bli svagare; den brottslige har kanske efter brottet hunnit bygga upp en ordnad existens som genom straffet skulle slås i spill-

ror. Straffet preskriberas därför efter viss tid, olika efter brottets svårhet. För brott, som är belagda allenast med böter eller fängelse, är preskriptionstiden två år, för svårare brott längre.

Straffrättens tillämplighet i rummet.

Till sist må nämnas, att den svenska straffrätten (frånsett fall då svensk krigsmakt befinner sig utrikes) är obetingat tillämplig endast på svensk medborgare som begår brott inom Sverige eller på svenskt fartyg eller mot Sverige eller svensk medborgare utom riket samt på utlänning här i riket som begår brott inom Sverige eller på svenskt fartyg. I andra fall ankommer det på Konungen att förordna om åtal för brottet. Brott av utlänning utomlands (och icke på svenskt fartyg), vilket icke riktar sig mot Sverige eller svensk medborgare, faller dock helt utanför den svenska straffrättsskipningen.

BROTT MOT PERSON

Att straff stadgas för vissa slags handlingar brukar motiveras med att man finner dessa menliga i något avseende och att man hoppas att de skall bli sällsyntare efter straffbestämmelsens tillkomst. Straffbestämmelserna kan därför anses givna till skydd för intressen som skulle angripas genom sådana handlingar. Från denna synpunkt kan man indela brotten i strafflagen i fyra grupper: brott mot annans person, brott mot annans förmögenhet, brott mot allmänheten och brott mot staten. Gränserna mellan dessa grupper är flytande. För att underlätta överblicken skall indelningen emellertid läggas till grund för framställningen i detta kapitel och de närmast följande.

Brott mot annans kroppsliga integritet.

Bland brotten mot person märks i första hand de som riktar sig mot någon människas liv. I forna tider med deras mera våldsamma seder betraktades ej dessa brott under alla omständigheter såsom tillhörande de allra grövsta. I tidig medeltid var böter, om än höga sådana, ett vanligt straff för dödande, och ännu enligt 1734 års lag kunde under vissa omständigheter gärningsmannen slippa undan med att betala. Enligt nutida svensk åskådning är emellertid det mänskliga livet ett av de värden som strafflagstiftningen främst har att skydda, och brott mot livet är belagt med de strängaste straff över vilka

strafflagen förfogar. För *mord* (14: 1), d. v. s. uppsåtligt dödande med berått mod, stadgas sålunda straffarbete på livstid och för *dråp* (14: 3), varmed förstås uppsåtligt dödande i hastigt mod, straffarbete på livstid eller i tio år. Även försök till mord eller dråp och förberedelse till mord är straffbelagda. Respekten för människolivet är i vårt land mera utbredd än i många andra länder. Mord och dråp förekommer jämförelsevis sällan; antalet motsvarar ett medeltal av ungefär ett i veckan. Inför domstol kommer årligen 10 à 20 personer för dessa brott men av dem är en stor del abnorma och förklaras straffria enligt 5: 5 för att därefter omhändertas för vård i sinnessjukhus.

Dödande är straffbelagt även där det sker med offrets samtycke eller t. o. m. på hans begäran (jfr s. 90). Lagen innehåller intet om någon rätt för läkare att förkorta en obotligt sjuk patients liv för att befria honom från svåra plågor. Annorlunda betraktar lagen det fallet, att någon förgriper sig på sitt eget liv. Försök till självmord är, i motsats till vad fallet är i vissa andra länder, icke straffbart och icke heller hjälp till självmord.

För ett särskilt fall, s. k. *barnamord*, behandlar lagen uppsåtligt dödande mildare än annars. Denna privilegiering av barnamordet har en motsvarighet långt tillbaka. Under hednatiden var det icke straffbart att utsätta ett nyfött barn att omkomma. Kristen åskådning om människolivets värde åstadkom ändring däri. Enligt 1734 års lag skulle »kona som av olovlig beblandelse varder havande, och det ej uppenbarar förr födslen, söker enslighet vid själva födslen, och därefter lägger fostret å lönn» halshuggas och å båle brännas. Nu gällande rätt

beaktar den svåra belägenhet, vari en ogift moder kan befinna sig, och hennes sinnesförfattning, genom att stadga väsentligt lindrigare straff för henne, om hon dödar sitt nyfödda barn, än för andra som förgriper sig på ett människoliv.

Ett problem som vållat mycket meningsstrid är huruvida strafflagstiftningen bör skydda även det ofödda barnet, alltså huruvida *fosterfördrivning* bör vara straffbar. I våra äldsta lagar förekommer bestämmelser om straff för fosterfördrivning. Senare skärptes uppfattningen ända därhän att dödsstraff ansågs böra följa å sådan gärning. Enligt 1734 års lag skulle sålunda både kvinnan och hennes hjälpare mista livet. Nu intager lagstiftningen en annan ståndpunkt. Erfarenheten har visat, att ett generellt förbud mot abort icke kan genomföras. Detta sammanhänger med att på grund av förhållandenas natur endast en mycket ringa del av de aborter som äger rum kommer till åklagarmyndigheternas kännedom. Medan ännu gällde att varje kvinna som fördrev sitt foster skulle åtalas och straffas, drogs endast några hundra aborter årligen inför domstol, ehuru hela antalet kriminella aborter uppskattades till 10.000 per år eller mera (jfr s. 45).

I betraktande av denna och andra omständigheter har de lagstiftande myndigheterna funnit bäst motiverat att under vissa förutsättningar ge havande kvinna tillstånd till abort. Lagen därom, vilken är av år 1938 men sedermera ändrats i utvidgande riktning, upptager flera grunder för legal abort. En sådan grund är till en början den lyckligtvis sällsynta att barnet avlats vid våldtäkt, i blodskam eller liknande situation. Tillräckligt skäl för tillstånd till abort är emellertid vidare, att barnets till-

komst skulle på grund av sjukdom, kroppsfel eller svaghet hos kvinnan medföra allvarlig fara för hennes liv eller hälsa, liksom ock att det med hänsyn till kvinnans levnadsförhållanden och omständigheterna i övrigt kan antagas att hennes kroppsliga eller själsliga krafter skulle allvarligt nedsättas genom barnets tillkomst och vården om barnet. Med stöd av dessa bestämmelser, som medger abort på vad man brukar kalla medicinsk resp. blandat medicinsk och social indikation, ges tillstånd till abort bl. a. åt mödrar som fått sina krafter starkt nedsatta genom många barnsbörder och strävsamma levnadsförhållanden. Även arvshygieniska skäl kan motivera legal abort, nämligen om med skäl kan antagas att kvinnan eller det väntade barnets fader genom arvsanlag kommer att på avkomlingar överföra sinnessjukdom eller sinnesslöhet eller ock svårartad sjukdom eller svårt lyte av annat slag. I regel får abort icke framkallas sedan fostret nått viss utveckling. Endast läkare får företa ingreppet. I allmänhet krävs prövning av två läkare och i vissa fall tillstånd av medicinalstyrelsen. Antalet legala aborter har raskt stigit och var under 1950 inemot 6.000.

Det är sannolikt, att antalet illegala aborter nedgått efter abortlagens tillkomst. I samma mån som samhället erkänt framkallande av abort såsom tillåtet under vissa förutsättningar, har det emellertid blivit svårare att motivera ett straffrättsligt ingripande mot de kvinnor som i andra fall på sig utföra eller låta utföra abort; principen om det spirande livets helgd har genombrutits i alltför många fall. Och såsom ovan berörts kommer kriminella aborter endast undantagsvis till åklagarmyndigheternas kännedom. Utvecklingen har därför lett till

bestämmelser om att kvinnan må frias från straff där omständigheterna är synnerligen mildrande och att åtal mot henne ej får ske såvida icke både statsåklagaren och riksåklagaren finner åtal önskvärt. Genom dessa bestämmelser blir straff för kvinnan sällsynt, fastän lagen stadgar fängelse (14:26). Den som i andra fall än abortlagen medger förövar fosterfördrivning å annan åtalas och straffas emellertid (14:27). Straffet kan, om brottet förövats vanemässigt eller för vinnings skull, gå upp till straffarbete i sex år.

De brott som hittills nämnts har bestått i uppsåtliga gärningar. Livet skyddas emellertid även genom bestämmelser om straff för *vållande till annans död* (14:9), d. v. s. oaktsamt beteende som har döden till följd. Straffet är i normalfall fängelse i högst ett år. Härunder hör sådana fall som att någon dödar annan genom ett vårdslöst skott eller genom ovarsam framfart med bil eller orsakar hans död genom att uppföra en byggnadsställning så vårdslöst att den rasar eller genom att försumma att vidtaga erforderliga säkerhetsanordningar vid en maskin.

Strafflagen innehåller också bestämmelser till skydd mot *misshandel* (14:10—14). Detta brott betraktades i allmänhet förr med mera överseende än nu. Enligt 1734 års lag var straffet böter, varvid liksom i en priskatalog beloppet av böterna var bestämt efter skadans beskaffenhet. I strafflagen göres också, men på ett mycket mindre detaljerat sätt, en skillnad efter skadans storlek. Straffen är vidare betydligt strängare. Blir det svår kroppsskada, kan straffet uppgå till straffarbete i tio år. Leder misshandeln till döden ehuru detta ej ingick i gärningsmannens uppsåt, kan straffet bli straffarbete

på livstid. Den vanligaste formen av misshandel är emellertid den där ringa eller ingen skada uppstått; detta är i själva verket ett ganska ofta förekommande brott, i runt tal 3.000 fall om året. Straffet stannar vanligen vid böter. Försök till misshandel är straffbelagt, om i gärningsmannens uppsåt ingick att tillfoga svår kroppsskada men ej annars. Misshandel som icke är av svåraste graden får i allmänhet ej åtalas av åklagare såvida icke den misshandlade angivit brottet till åtal eller det förövats på allmän plats eller statsåklagaren finner åtal påkallat från allmän synpunkt.

Resande av livsfarligt vapen mot annan i uppsåt att skada eller eljest i vredesmod bestraffas såsom ett särskilt brott (14: 15), om ej misshandel eller försök därtill äger rum. Stadgandet avser icke blott vapen i egentlig mening, såsom revolver, utan även ett redskap sådant som kniv, yxa eller stor hammare.

Misshandel är uppsåtlig gärning. Oaktsamt tillfogande av kroppsskada bestående i lyte eller annat kroppsfel eller sjukdom, bestraffas emellertid också, såsom *vållande till kroppsskada* (14: 17), vanligen med böter. Sådant brott får i regel åtalas endast av den skadade.

Såsom ett särskilt brott bestraffas att utsätta annan för *fara att bliva smittad med könssjukdom* (14: 21). Det förutsättes icke, att sjukdomen verkligen blivit överförd. Den som lider av könssjukdom i smittosamt skede straffas om han eller hon med vetskap eller misstanke därom genom könsumgänge, eller under övande av otukt som ej är att hänföra dit, utsätter annan för fara att bliva smittad; att kondom eller annat preventivmedel användes utesluter icke straff. Även den som på annat sätt uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet utsätter

annan för fara att bli smittad faller under lagrummet, t. ex. en barnsköterska som, fastän hon lider av köns-sjukdom i smittosamt skede, handskas med barn utan erforderliga försiktighetsmått.

Frihetsbrott.

En grupp bland brotten mot person är brotten mot annans frihet (15: 1—25). Dit hör *slavhandel*, olovligt frihetsberövande i andra fall och *enlevering*. *Egenmäktigt bortförande av barn* bestraffas, även om det sker med barnets vilja och även om det är den ena av föräldrarna, kanske den som vid äktenskapsskillnad fått sig tillerkänd vårdnaden om barnet, som bortför det från den andre (15: 8 och 8a); lagens ståndpunkt är att barnet, om den som har det i sin vård icke godvilligt utlämnar det, endast med exekutiv myndighets medverkan får föras från honom. Straff är vidare stadgat för den som *hotar* annan, muntligen eller skriftligen, med misshandel eller annan brottslig gärning, om det sker på sådant sätt att det finns anledning befara att hotet skall verkställas (15: 23).

Fridsbrott.

Vidare märkes vissa fridsbrott (15: 26—31, jfr s. 157). Hemfriden skyddas bl. a. genom en bestämmelse om straff för den som med våld eller eljest mot annans vilja intränger i hans hemvist eller vägrar att efter tillsägelse begiva sig därifrån eller också smyger sig dit eller gömmer sig undan där utan skälig anledning (jfr

s. 90 f). Den som kastar sten eller annat på annans hus, bultar eller gör annat våld därå eller kommer oljud eller oväsande åstad i annans gård eller trädgård straffas också, om hemfriden störts genom gärningen. De nu nämnda s. k. *hemfridsbrotten* åtalas av åklagaren endast om målsäganden, d. v. s. den kränkte, angivit brottet till åtal. Brevhemligheten är skyddad genom en bestämmelse om straff för den som olovligen öppnar annans brev. Att olovligen taga ut annans brev från posten och förstöra eller undanhålla det är också straffbart.

Ärekränkning.

En ytterligare grupp utgöres av *ärekränkingsbrotten* (16: 7—15). Man skiljer i fråga om dem mellan *förtal* och *förolämpning*. Olikheten består huvudsakligen i att förtal innebär ett kränkande påstående om gärning eller last vilket riktar sig till annan än den för vilken beskyllningen är kränkande, medan förolämpning är övrig ärekränkning. I intetdera fallet kan den ärekränkande ursäkta sig med att han blott upprepat vad han hört av annan.

I vilken omfattning förtal bör vara straffbelagt är ett svårt lagstiftningsproblem. Å ena sidan är det önskvärt, att medborgarna skyddas mot att andra framställer eller fortsprider beskyllningar som är nedsättande för deras anseende. I synnerhet gäller detta om beskyllningen till på köpet är osann, men det är önskvärt också att människor avhåller sig från att i onödan sprida kännedom om felsteg som annan verkligen begått. Å andra sidan är det viktigt, att yttrandefriheten icke beskäres alltför hårt.

Den svenska strafflagens ståndpunkt är, att den som förtalat annan icke kan ursäktas sig med att det han sade var sant. Åtalas han för förtalsbrottet, får han icke i rättegången föra bevisning om att beskyllningen var sann. Undantag göres emellertid för det fall att beskyllningen innebar beskyllning för brott. Den som åtalats för förtal går i sådant fall fri från ansvar om han kan visa upp dom enligt vilken hans motpart verkligen förövat brottet, och han äger erhålla uppskov i förtalsmålet för att få tillfälle att, om han det kan, genom åtal mot sin motpart, s. k. rekonventionstalan, skaffa en sådan dom.

Ett skäl för den svenska ståndpunkten är hänsyn till den kränkte. Om sanningsbevisning tillätes generellt, skulle processen lätt kunna bli mycket pinsam för honom. Ty hans motpart skulle äga draga fram allehanda omständigheter till styrkande av beskyllningens riktighet, och det skulle säkerligen, såsom framgår av erfarenheterna exempelvis i England där sanningsbevisning är tillåten, ej sällan inträffa att den kränkte visserligen vunne målet men ginge därifrån med än mera skamfilad ära. Å andra sidan innebär en fällande dom i ett ärekränkningssmål enligt svenska regler på visst sätt icke full upprättelse för den kränkte. Ty beskyllningen kan ju mycket väl vara sann, fastän målet fått denna utgång. En svårighet vid bestämmandet av den omfattning i vilken förtal bör vara straffbelagt härrör vidare av att förhållandena kunna vara sådana att människor snarare böra uppmuntras att tala om vad de tro sig veta om någon annan än att hemlighålla detta. Ett vittne, exempelvis, är sålunda rent av skyldigt att tala om allt han känner till om den sak hans vittnesmål gäller. Även

i många andra fall måste det vara tillåtet att lämna ofördelaktiga upplysningar om andra, såsom när det gäller tillsättning av offentlig tjänst eller när det är fråga om att utfärda tjänstgöringsbetyg. I viss omfattning, vilken är svår att ange emedan den endast till ringa del framgår av uttryckliga lagbestämmelser, faller därför ofördelaktiga upplysningar utanför området för straffbart förtal.

För ett viktigt område ger emellertid strafflagen besked om ett undantag från ärekränkingsbestämmelserna. Att göra angivelse till åtal faller icke under dessa bestämmelser och icke heller att hos åklagare, polismyndighet eller annan myndighet beskylla någon för brottslig gärning eller uppgå för honom besvärande omständighet eller förneka friande eller mildrande omständighet, förutsatt att myndigheten har att upptaga anmälan i sådan sak. För alla dessa fall gäller i stället straffbestämmelserna om falsk angivelse och falsk tillvitelse, om vilka skall talas i 6 kap. Enligt dessa bestämmelser fordras för ansvar, att den tilltalade uppsåtligt eller av grov oaktsamhet farit med osanning, och enligt den genomgående principen i straffrättsskipningen, att bevisbördan ligger på åklagarsidan, måste den tilltalade därför överbevisas om detta för att kunna fällas.

Olikheten i detta avseende mellan ärekränkingsbestämmelserna och de andra är av stor praktisk betydelse, såsom framgår av följande exempel. Antag att någon ser att en person stjälar från honom, att han senare omtalar detta för sina grannar och att tjuven åtalar honom för förtal. Han kan då icke undslippa förtalsstraff, såvida han ej kan förete en dom som visar att den andre verkligen begått stölden. Om nu förhållandena voro sådana att tjuven icke kan överbevisas om stölden — det finns exempelvis inga vittnen — är detta ogör-

ligt och han fälles för förtal ehuru han vet att han talat sanning. Antag nu i stället, att han icke yppar sin iakttagelse för sin omgivning men anmäler den för polisen. Denna undersöker saken, men om förhållandena voro sådana som här förutsatts, måste den tydligen avskrivna anmälan. Någon straffrättslig efterräkning har den bestulne emellertid i detta fall icke att frukta. Han har icke gjort sig skyldig till förtal, och han kan icke fällas för falsk angivelse eller tillvitelse, ty tjuven kan icke bevisa att anmälningen var oriktig. Lagens mening är, att människor skall kunna vända sig med anmälningar till det samhälleliga organ, som har att upptaga sådana, utan att riskera straff såvida de icke bevisligen fara med osanning.

Straffet för förtal, bestående i beskyllning för brott, är i viss mån beroende av detta brotts grovhet; högsta straff är emellertid straffarbete i två år. Om förtal, såsom vanligen anses vara fallet, skett av obetänksamhet är straffet fängelse i högst sex månader eller böter.

Förolämpning sker mestadels genom smädligt yttrande i tal eller skrift men kan äga rum på annat sätt, t. ex. genom en åtbörd eller visande av en bild. Straffet stannar vanligen vid böter men kan gå upp till sex månaders fängelse om ärekränkningen väcker synnerligt uppteendelse eller eljest är av svår beskaffenhet.

Ärekränkning sker ofta genom tryckt skrift. Innehållet i sådan får icke föranleda ansvar i annan ordning än den som är bestämd i tryckfrihetsförordningen av år 1949, vilken är en av rikets grundlagar. Detta innebär bl. a., att frågan om gärningens brottslighet i regel prövas av jury varefter domstolen i vanlig ordning utmäter straffet, därest gärningen såväl av juryn som av domstolen befunnits brottslig, samt meddelar domen. Juryn består av nio personer, mestadels icke jurister. Dess ledamöter uttas från en av landsting eller stadsfullmäktige

uppgjord lista på visst sätt som lämnar inflytande åt parterna. Enligt vad erfarenheten ger vid handen är juryn i allmänhet mera benägen än en domstol i ett vanligt ärekränkningssmål att finna en beskyllning rättfärdigad av syftet därmed eller omständigheterna i övrigt. Ett mildt bedömande anvisas f. ö. av tryckfrihetsförordningen själv, vilken föreskriver att uppmärksamheten mera skall fästas på ämnets och tankens än på uttryckets lagstridighet, mera på syftet än på framställningssättet, och att i tvivelsmål hellre skall frias än fällas. Det sistnämnda gäller emellertid i all straffprocess.

Ärekränkning får i olikhet mot vad fallet är beträffande de flesta andra brott i regel icke åtalas av åklagare utan endast av den kränkte, målsäganden.

Sedlighetsbrott.

Strafflagen upptager vidare ett antal *brott mot köns-sedligheten*; delvis är dessa att uppfatta som brott mot annans person, delvis åter som brott mot den sedliga ordning staten önskar upprätthålla. Den senare synpunkten har historiskt betytt mycket. I samband med reformationens seger skärptes straffrättsskipningen kraftigt, bl. a. på sedlighetsbrottens område, under inflytande av den lutherska läran om bibeln som människans rättesnöre. Mose lag betraktades på 1600-talet i stor utsträckning såsom gällande rätt i Sverige. Man trodde sig av Moseböckerna finna, att Guds vilja var att sådana gärningar som blodskam, tidelag (d. v. s. otukt med djur), homosexuell otukt (d. v. s. otukt mellan personer av samma kön), och i vissa fall även hor skulle bestraffas med döden. Sedermera har straffen gradvis

mildrats och även det straffbara området inskränkts. Straffet för hor borttogs 1937 och straffet för tidelag 1944. Vad särskilt det förstnämnda brottet beträffar var ett skäl till straffbudets upphävande, liksom för inskränkningen av straffbarheten vid abort, att brottet av naturliga skäl blev känt av åklagarmyndigheterna endast i en försvinnande bråkdel av de fall i vilka det förekom. Lönskaläge (d. v. s. samlag mellan ogifta), vilket tidigare var straffbelagt låt vara endast med böter, blev straffritt år 1918; kvar står allenast en straffbestämmelse för den som bedrager kvinna till lägersmål genom äktenskapslöfte vilket ej fullbordas. Alltmera har sedlighetsbrotten kommit att präglas av uppfattningen att straffbestämmelser på detta område är motiverade endast i den mån de är ändamålsenliga för att skydda människor.

De nu gällande bestämmelserna om *homosexuell otukt*, vilka infördes år 1944, präglas helt av denna uppfattning. Förut var sådan otukt generellt straffbelagd, en ståndpunkt som man torde möta i svensk lagstiftning första gången i en författning från senare hälften av 1600-talet och i svensk rättspraxis redan i förra hälften av århundradet men veterligen icke tidigare. Under beaktande bl. a. av läkarvetenskapens mening att en homosexuell läggning kan vara medfödd och således för den ifrågavarande personen lika naturlig som den vanliga, heterosexuella, läggningen för andra människor, har strafflagen 1944 inskränkt strafflagstiftningens uppgift till att söka skydda personer, vilka ansetts i behov av skydd, mot att bli föremål för otukten. Framför allt har man ansett sig böra skydda ungdom mot homosexuell förförelse. Otukt med person av samma kön som ej fyllt 15 år bestraffas därför generellt och vidare be-

straffas, såframt gärningsmannen fyllt 18 år, sådan otukt med den som fyllt 15 men ej 18 år, eller med den som fyllt 18 men ej 21 år och förmåtts till otukten genom utnyttjande av hans oerfarenhet eller beroende ställning (18: 10). Straff är också stadgat för homosexuell otukt som sker med sinnessjuk eller sinnesslö eller som övas av befattningshavare vid anstalt sådan som fångvårdsanstalt, sjukhus eller fattigvårdsinrättning med någon där intagen eller som eljest övas under grovt missbruk av beroende ställning (18:10a). Homosexuell otukt mellan vuxna har fränsett sådana fall lämnats straffri. Det straff som stadgas är straffarbete eller fängelse. Straffarbetet kan gå upp till fyra år då det är fråga om otukt med barn under 15 år. Försök till kriminell homosexuell otukt är i allmänhet straffbart.

Strafflagen skyddar barn även mot heterosexuell otukt. Straff stadgas sålunda för *otukt med barn* under 15 år eller försök därtill (18: 7 och 8). För det fullbordade brottet är straffet straffarbete i högst fyra år eller fängelse. Är barnet under 12 år, är straffet strängare. Det stadgas vidare straff för den som genom grovt missbruk av överordnad ställning förmår kvinna som ej fyllt 18 år till otukt (18: 8a). Straff drabbar vidare religions- eller skollärare, uppfostrare eller läromästare om de övar otukt med ungdom som de har till undervisning eller uppfostran, och straff är också stadgat för otukt som övas av adoptivföräldrar med adoptivbarn, fosterföräldrar med fosterbarn eller av förmyndare med myndling (18: 6).

Likaså skyddas kvinnor som är intagna i anstalt sådan som fångvårdsanstalt, sjukhus eller fattigvårdsinrättning genom en bestämmelse om straff för befatt-

ningshavare vid anstalten om han övar otukt med dem (18: 6). Straff är generellt stadgat för man som övar otukt med sinnessjuk eller sinnesslö kvinna (18: 9).

Till skydd för kvinnor i allmänhet tjänar bestämmelserna om straff för *våldtäkt* (15: 12), ett brott som endast vid synnerligen mildrande omständigheter kan medföra lägre straff än straffarbete i fyra år och som, om svår kroppsskada orsakas, kan medföra straffarbete på livstid. Även försök till våldtäkt är straffbelagt. Våldtäkt och våldtäktsförsök får i regel ej åtalas av åklagare om icke kvinnan anger brottet till åtal.

I detta sammanhang må nämnas, att *koppleri* som sker vanemässigt eller för vinnings skull är straffbelagt och likaså *soutenörskap*, d. v. s. stadigvarande utnyttjande av annans otuktiga levnadssätt för egen vinning (18: 11).

Till sedlighetsbrott som icke eller icke i främsta rummet är att betrakta som brott mot person hör *blodskamsbrottet*, *inesten*, d. v. s. otukt mellan personer som står i visst nära släktskaps- eller svägerlagsförhållande till varandra (18: 1—3). Bestämmelserna där- om kan visserligen tjäna till skydd för personer mot sexualhandlingar från deras närmastes sida, men det är att märka att straff, i olikhet mot vad fallet är beträffande de förut nämnda sedlighetsbrotten, drabbar båda de medverkande, förutsatt att de nått straffmyndighetsåldern eller i vissa fall en ålder av 18 år. Incest framstår därför främst som ett brott mot den sedliga ordningen. Där det föreligger släktskap i rätt upp- eller nedstigande led, d. v. s. där otukten övas mellan personer av vilka den ene är den andres avkomling, är straffet strängt: för den äldre i regel straffarbete fr. o. m. ett t. o. m. sex år, för

den yngre straffarbete i högst två år eller fängelse. Otukt mellan syskon är även straffbelagd; straffet är straffarbete i högst två år eller fängelse. Otukt mellan personer av vilka den ene är gift med den andres släkting i rätt upp- eller nedstigande led, t. ex. mellan en man och hans hustrus dotter i tidigare gifte, är också belagt med straff; för äktenskap dem emellan kan dock Konungen ge dispens. Incestare är merendels psykiskt undermåliga. Vanligen lever de i ekonomiskt och socialt tryckta förhållanden och ofta förövas incesten under inflytande av svårigheter att på annat sätt tillfredsställa könsdriften (jfr s. 47).

Hor är som nämnt ej längre straffbelagt men däremot *tvegifte* (ett brott som strafflagen upptager under rubriken Brott mot familj, 17: 1).

Det finns vidare en bestämmelse om straff för den som utsprider eller saluhåller skrift eller bild som sårar tukt och sedlighet samt för den som genom annan gärning *sårar tukt och sedlighet* så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer (18: 13). Straffet är böter eller fängelse. Bestämmelsen kan vara att tillämpa på utbudande av pornografisk litteratur, men för utkrävande av ansvaret måste i sådant fall tryckfrihetsförordningens regler iakttas (jfr s. 106 f). Under bestämmelsen faller vidare vanligen s. k. exhibitionism, d. v. s. blottande av könsdelarna till beskådande.

FÖRMÖGENHETSBROTT

Tillgreppsbrott.

Bland förmögenhetsbrotten har historiskt sett de som innefattar ett olovligt tillgrepp stått i förgrunden. *Stöld* bestraffades sålunda strängt redan i forngermansk rätt. Karakteristiskt för tidens seder och tänkesätt var emellertid, att stöld ansågs föreligga endast om tillgreppet skedde hemligt. För det öppna tillgreppet, vilket brukade kallas rån, var straffet lindrigare. I 1734 års lag motsvarade förhållandet mellan stöld och rån mera nutidens uppfattning. Stöld omfattade nämligen även öppet tillgrepp, och rån bestraffades strängare än stöld. För första och andra resan stöld var straffet böter; kunde tjuven ej betala böterna, fick han slita spö. Tredje resan stöld kunde medföra dödsdom, ehuru denna praktiskt taget aldrig verkställdes. Under Gustav III upphävdes emellertid dödsstraffet för de flesta fall av stöld. I mitten av 1800-talet, då frihetsstraffen trängde fram på bötesstraffets bekostnad, belades stöld med frihetsstraff, först jämte böter och därefter, i 1864 års strafflag, såsom uteslutande straff. Strafflagen medförde på detta sätt en väsentlig skärpning i behandlingen av stöld.

Strafflagens ursprungliga system var i stort sett följande. För första resan stöld straffades i allmänhet med straffarbete i högst sex månader. För första resan snatteri straffades med böter eller fängelse i högst sex månader. För senare resor stöld höjdes straffarbetet och

kunde för fjärde resan uppgå till straffarbete i tio år. Detta system övergavs vid revisionen av strafflagens bestämmelser om förmögenhetsbrott år 1942.

Efter denna reform definieras stöld i strafflagen såsom ett olovligt tillgrepp av sak, som annan äger, med tillägnelseuppsåt och under sådana förhållanden att tillgreppet innebär skada (20: 1).

Föremålet för stöld skall således vara en sak. Dit räknas emellertid även penningar och värdepapper. Gärningsmannen skall taga saken i besittning. Att han förut gemensamt med annan i viss mån ägt förfoga över saken hindrar icke, att han dömes för stöld om han likväl skiljer den andre från dennes besittning av saken. Att tjänstefolk tillägnar sig en sak från husbondfolket, bedömes således som stöld, såvida ej gärningsmannen ensam var besittare av saken i vilket fall gärningen är förskingring.

Besittningstagandet, tillgreppet, skall ske olovligen. Att taga kvarglömd eller förlagd sak är olovligt, om ägaren befinner sig i närheten eller vet var han skall återfinna saken, såsom lätt kan vara fallet om en sak kvarglömmts i en järnvägsvagn eller toaletterummet i en restaurant. Är saken däremot förlorad för ägaren, är det ej olovligt utan tvärtom i sin ordning att den som finner saken, upphittaren, tager den. Underlåter han emellertid att förfara så som är föreskrivet beträffande hittegods kan han bliva straffad, dock icke för stöld utan för olovligt förfogande eller fyndförseelse (s. 129 f).

Saken skall vidare tillhöra annan. Om ägaren till en sak olovligen tager den från någon som har rätt att behålla den emedan den pantsatts till honom, föreligger ej stöld utan egenmäktigt förfarande (s. 116).

Tillgreppet skall ske med tillägnelseuppsåt. Däri ligger, att gärningsmannen skall ha uppsåt att definitivt fränhända ägaren saken och alltså ej blott att låna den. Att olovligen taga en bil för en färd och därefter överge den på en väg eller gata bedömes sällan såsom stöld, emedan gärningsmannen i dessa fall oftast kan räkna med att ägaren omsider återfår bilen. Enahanda förfarande beträffande cykel kan

lättare bliva att bedöma som stöld. I stor utsträckning tillämpas emellertid i båda fallen i stället för stöldbestämmelserna stadgandet angående egenmäktigt förfarande. I kravet på tillägnelseuppsåt ligger nämligen även, att gärningsmannen skall ha uppsåt att tillgodogöra sig saken på ett icke alltför tillfälligt sätt. Att olovligen taga en sak för att genast kasta bort den är därför också egenmäktigt förfarande.

Stöld är fullbordad, så snart gärningsmannen tagit saken med tillägnelseuppsåt, och således redan innan han hunnit tillgodogöra sig den. En man, som gått in i annans våning och där stoppat på sig en sak, är förfallen till ansvar för fullbordad stöld, även om han ertappas innan han ens hunnit lämna rummet.

Tillgreppet skall slutligen innebära skada. Att olovligen taga en sak men lämna kvar full betalning är därför icke stöld utan egenmäktigt förfarande. Detsamma gäller tillgrepp av sak som blott har affektionsvärde, t. ex. såsom minne av en anhörig.

Med avseende å brottets grovhet gör lagen skillnad mellan tre grader av stöld.

Är stöld med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, dömes för *snatteri* till böter eller fängelse. (Jämför emellertid vad nedan s. 138 sägs om åverkan.) Till samma grad hänföres vad lagen kallar *bodräkt*, d. v. s. att någon stjälar från dödsbo vari han är delägare eller att makar, syskon, föräldrar och barn, adoptivföräldrar och adoptivbarn eller fosterföräldrar och fosterbarn stjälar från varandra medan de sammanbor eller att någon stjälar lösöre vari han äger del. Att straffet även för dessa fall satts så lågt som till böter eller fängelse beror naturligtvis på att brottet med hänsyn till den brottsliges relationer till den bestulne eller det stulna framstår såsom jämförelsevis mindre straffvärt.

För närmast grövre form av stöld, s. k. enkel stöld, dömes för stöld till straffarbete i högst två år eller fängelse.

Den tredje och grövsta graden betecknas som *grov stöld*. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om det förövats medelst inbrott eller avsett sak som någon bar på sig eller om gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada. De anförda omständigheterna äro emellertid endast exempel på vad som kan, men icke nödvändigtvis måste, föranleda att stölden anses som grov. Straffet för grov stöld är straffarbete i högst sex år.

Systemet med resor har upphävt och ersatts med en mera allmän bestämmelse om återfall, vilken skall omtalas i 8 kap. Med tillämpning av denna bestämmelse kan straffet för återfall i stöld uppgå till högst sex års straffarbete. I viss utsträckning blir emellertid återfallstjuvar liksom andra återfallsbrottslingar dömda till förvaring eller internering, varom också skall bli tal i 8 kap.

Stöld av ena eller andra slaget är det vanligaste förmögenhetsbrottet. Årliga antalet av domstol konstaterade stöldar varierar betydligt men har under de senaste av de år för vilka uppgifter finns hållit sig omkring 6.000 (jfr s. 39 och 45).

Såsom ett särskilt brott behandlas *rån* (20: 5). Vanligen består rån av stöld i förening med användande av visst våld eller hot. Som rånare dömes sålunda bl. a. den, som stulit medelst våld å person eller medelst hot

som innebär trängande fara ävensom den som, sedan han begått stöld och ertappats å bar gärning, satt sig med sådant våld eller hot till motvärn mot den som vill återtaga det tillgripna. Lägsta straffet är straffarbete i ett år. Straffet kan emellertid gå upp ända till straffarbete på livstid under vissa omständigheter, såsom om någon fick döden genom gärningen.

Vid det i det föregående nämnda brottet *egenmäktigt förfarande* är det ofta liksom vid stöld fråga om ett olovligt tillgrepp (20: 6). Vad som brister för att gärningen skall kunna bedömas som stöld är emellertid i sådana fall, att gärningsmannen icke hade uppsåt att tillägna sig saken eller att tillgreppet icke innebar skada. Exempel på gärningar som av någon av dessa grunder är att bedöma såsom egenmäktigt förfarande har givits i det föregående (s. 113 f). Egenmäktigt förfarande föreligger emellertid även, där ej olovligt tillgrepp men väl annan olovlig besittningsrubbing äger rum. Lagen anger som exempel, att någon olovligen rubbar annans besittning genom att anbringa lås och därigenom utesluta annan från något vartill denne förut hade fritt tillträde eller rubbar annans besittning genom att tvärtom bryta lås. Den som bryter lås med uppsåt att omedelbart föröva stöld, dömes dock i stället för stöldförsök, eller för stöld om det går så långt. I andra sådana fall kan ansvar för skadegörelse komma i fråga. En tredje typ av egenmäktigt förfarande är, att någon sätter sig till motvärn eller på annat dylikt sätt hindrar annan i utövning av rätt att kvarhålla eller taga något.

Till förklaring av detta är att nämna, att det visserligen i regel är förbjudet att själv taga sig rätt. Man skall anlita myndigheterna härför; vanligen måste man genom stämning

till domstol skaffa sig dom, vilken sedermera verkställas av de exekutiva myndigheterna (s. 209 f). För olaga självtäkt finnes, såsom strax skall beröras, ett särskilt straffstadgande. Undantagsvis äger man emellertid själv taga sig rätt. Varje besittningsförhållande som någon utan rätt rubbat må å färsk gärning återställas av den vars besittning rubbats eller som är i hans ställe. Ertappar man en tjuv på färsk gärning, äger man sålunda fråntaga honom det stulna. Jakträttsinnehavare eller hans folk äger också fråntaga den som ertappas å bar gärning vid olovlig jakt hans byte samt även jaktredskap och hundar till vedermäle och pant, och liknande gäller vid olovligt fiske. Att sätta sig till motvärn mot självtäkt, där sådan undantagsvis är tillåten, bestraffas såsom egenmäktigt förfarande; tjuv som sätter sig till motvärn kan emellertid som förut sagts bliva att straffa för rån. Förut har också nämnts, att man har rätt till nödvärn mot den som sätter sig till motvärn om man sitt värja eller å bar gärning återtaga vill (s. 90).

Straffet för egenmäktigt förfarande är i normalfall böter eller fängelse men, om brottet är grovt, lika strängt som för enkel stöld. Såsom exempel på vad som kan räknas som grovt egenmäktigt förfarande nämner lagen bl. a. tillgrepp av annans fortskaffningsmedel som brukats vårdslöst, eljest vanvårdats eller icke återställts. Biltillgrepp brukar bestraffas såsom grovt egenmäktigt förfarande.

I regel är det ej tillåtet att själv taga sig rätt. Man får således icke t. ex. efter kontraktstidens utgång själv återtaga en sak som man hyrt ut. Den som bryter mot förbudet dömes för *självtäkt* till böter eller fängelse (20: 7). Tar man i det anförda exemplet saken under kontraktstidens lopp, straffas man emellertid för egenmäktigt förfarande, vilket är ett grövre brott.

Ett särskilt brott är olovligt avledande av elektrisk kraft, kallat *olovlig kraftavledning* (20: 9).

Enkel och grov stöld, men ej snatteri och boдрäkt, samt rån och olovlig kraftavledning är straffbara redan på förberedelse- eller försöksstadiet. Försök* till sådant egenmäktigt förfarande som består i tillgrepp av fortskaffningsmedel är också straffbart.

Beträffande de flesta av de nu nämnda förmögenhetsbrotten gäller, att om brottet förövats mot make, föräldrar, syskon eller vissa andra närstående, brottet icke får föranleda åtal av åklagare såvida icke den mot vilken brottet riktats, målsäganden, angivit brottet till åtal eller ock statsåklagaren finner åtal vara påkallat från allmän synpunkt.

Bedrägeri och närstående brott.

Stöld, rån, egenmäktigt förfarande och de övriga nu behandlade förmögenhetsbrotten innefattar angrepp på annans förmögenhet med yttre medel. Det är naturligt, att sådana gärningar redan i äldsta tider skulle tilldraga sig straffrättsskipningens uppmärksamhet. Däremot var det på mindre framskridna kulturstadier icke så starkt behov av straffbestämmelser för att hindra angrepp mot annans förmögenhet genom list eller på annat dylikt mindre påtagligt sätt. Ännu på 1700-talet kunde en hög engelsk domare yttra: »Inte skall vi döma en man för att han lurat en annan», varpå han frikände en person som narrat till sig pengar genom att falskeligen uppge sig vara sänd av rätte fordringsägaren för att hämta dem. I samma mån som samhällsförhållandena utvecklats, har emellertid straffbestämmelser befunnits erforderliga för att skydda medborgarnas ekonomiska intressen även mot sådana förfaranden; i det anförda fallet skulle en-

ligt nutida svensk rätt vara att straffa för bedrägeri. Brott som begås av folk »med vit krage» (white-collar-crimes) har ryckt upp i främsta linjen bland dem som påkallar strafflagstiftningens uppmärksamhet.

I Sverige är det senaste ledet i den utveckling som ägt rum den nämnda reformen av bestämmelserna om förmögenhetsbrott år 1942. Genom denna reform infördes mera noggrant utformade och i vissa avseenden mera omfattande bestämmelser om bedrägeri, förskingring, gäldenärsbrott och närstående brott. I samband med borttagandet av systemet med skärpta straff för högre resor stöld företogs också en sådan avvägning av straffsatserna, att de nämnda brotten med avseende å straffens svårhet i princip ställts på samma nivå som stöld. Man ville öppna möjlighet att genom straffrättsskipningen allvarligt ingripa ej blott mot svåra tjuvar utan även mot storbedragare och andra grova brottslingar inom affärslivet.

Bedrägeri var enligt 1734 års lag straffbart endast i vissa speciella fall. En allmän bestämmelse angående detta brott, ehuru tämligen svävande avfattad, upptogs i 1864 års strafflag. Efter 1942 års reform innehåller strafflagen en ingående beskrivning av brottet (21:1).

Bedrägeri är enligt denna brottsbeskrivning ett brott, varigenom någon riktar sig genom att lura annan att ekonomiskt skada sig själv eller en tredje. Närmare bestämt förutsättes för att bedrägeri skall föreligga, att gärningsmannen vilselett annan, t. ex. genom att lämna honom en oriktig uppgift, och att denne andre genom vilseledandet förmåtts till en handling eller underlåtenhet, t. ex. att köpa en sak, att lämna ut en summa pengar eller att icke bevaka ett testamente vid domstol inom den

tid som är föreskriven för att testamentet skall bli giltigt. Denna handling eller underlåtenhet skall vidare innebära vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är.

Ett typiskt bedrägeri är att förmå någon att köpa en vara, som är behäftad med fel, genom att uppge att den är felfri; överdrifter vid lovprisande av vara anses dock tillåtna om de ej alltför mycket överskrida vad som är skick och bruk inom affärslivet. I detta exempel gör bedragaren en vinst genom att han får köpeskillingen eller rätt till köpeskillingen — bedrägeriet är nämligen fullbordat i och med avtalet — i utbyte mot något som icke är värt beloppet, och samtidigt gör den bedragne en förlust. Exemplet kan ändras därhän, att icke den vilseledde själv utan annan, som han företräder, lider skadan. Den som genom oriktiga uppgifter vilseledes är måhända anställd hos någon och gör köpet för dennes räkning. Även i ett sådant fall föreligger bedrägeri. Gärningen skall nämligen innebära skada antingen för den vilseledde eller för någon som han företräder. Ett annat exempel på bedrägeri, där vilseledandet riktar sig mot en person och skadan uppstår för annan, är att någon förmår ett affärsbiträde att lämna ut varor till honom genom oriktig uppgift att han av affärsinnehavaren fått löfte om varorna.

Vilseledandet behöver icke alltid ske genom uttrycklig uppgift. Ett blott förtigande kan under vissa omständigheter räcka för att grunda bedrägeriansvar. Ett förtigande kan t. o. m. ibland på grund av omständigheterna vara liktydigt med ett påstående. Liksom vid andra brott, där annat ej särskilt utsagts, förutsättes emellertid för ansvar att gärningen sker uppsåtligt.

Bedrägeri kan rikta sig ej blott mot enskilda personer eller privata s. k. juridiska personer, såsom bolag och föreningar, utan även mot det allmänna. Den som genom vilseledande skaffar sig t. ex. fattigvård kan sålunda dömas för bedrägeri. För vissa fall, som eljest skulle drabbas av bedrägeribestämmelserna, gäller emellertid särskilda stadganden. Dit hör bestämmelserna i skattestrafflagen av år 1943, enligt vilken lag

den, som i deklaration uppsåtligen lämnar oriktig uppgift ägnad att för honom eller den han företräder leda till frihet från skatt eller till för låg sådan, dömes för *falskdeklaration* till böter eller fängelse eller, där omständigheterna är synnerligen försvårande, till straffarbete i högst två år. För grov oaktsamhet i motsvarande fall, *vårdslös deklaration*, dömes till böter eller, där omständigheterna är synnerligen försvårande, till fängelse (jfr s. 152). Jämte frihetsstraff kan skyldighet att betala straffskatt åläggas.

Med avseende å straffet är bedrägeri liksom stöld indelat i tre grader. Till den lägsta, benämnd *bedrägligt beteende*, hänföres bedrägeri, när det med hänsyn till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet är att anse som ringa. Straffet för bedrägligt beteende är böter eller fängelse. Mellanformen av bedrägeri, s. k. enkelt bedrägeri, bestraffas med straffarbete i högst två år eller fängelse. Den tredje och grävsta formen, *grovt bedrägeri*, bestraffas med straffarbete i högst sex år.

Särskilda bestämmelser har givits för det fall, att någon begagnar sig av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat dylikt, som tillhållas under förutsättning av kontant betalning, och ej gör rätt för sig. Det är härvid fråga om sådana gärningar som att någon beställer måltid på restaurant, fastän han vet att han ej har pengar att betala notan, eller att någon efter att ha intagit måltid på restauranten avlägsnar sig i uppsåt att undandraga sig att betala, liksom också att någon tjuvåker på tåg eller smyger sig in till en teaterföreställning utan att lösa biljett. Dessa fall bedömas, oavsett huruvida någon blivit vilseledd — alltså oavsett om konduktören på tåget varseblivit gratispassageraren och trott att han löst biljett — såsom bedrägligt beteen-

de eller, om brottet ej är att anse som ringa, såsom bedrägeri. Detsamma gäller, där någon, som har att betjäna allmänheten efter viss taxa, t. ex. en droskchaufför, tager betalning utöver taxan utan att påvisa avvikelsen.

Bedrägeri i dess olika former är ett ganska vanligt brott. Under de senaste åren har årligen i runt tal 2.000 bedrägeribrott föranlett åtal.

För att bedrägeriansvar skall inträda fordras såsom nämnt bl. a., att den handling eller underlåtenhet, vartill någon förmås genom bedrägeriet, innebär ej blott skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är utan även vinning för gärningsmannen. Brister det i fråga om vinningen, inträder i stället ansvar för det lindrigare brottet *oredligt förfarande* (21: 7). Exempel härpå erbjuder det fallet att någon lurar annan att avstå från en förmånlig affär varom han redan erhållit bindande anbud av en tredje. Där vilseledandet sker i utövning av yrke eller näring och avser beskaffenhet, myckenhet eller ursprung av vad mot vederlag tillhandahålles kräves, för att oredligt förfarande skall föreligga, icke ens att påvisbar skada uppstår; att gärningen åsamkar någon olägenhet förutsättes dock för straffbarhet. Oredligt förfarande av denna typ föreligger, när någon i utövning av yrke eller näring lurar annan att köpa en vara som väl är värd sitt pris men är av annat slag än köparen önskar, t. ex. förmår annan att köpa margarin under uppgift att det är smör men för ett pris som ej överstiger det för margarin gängse. Oredligt förfarande får ej åtalas av allmän åklagare, om icke statsåklagaren finner åtal vara påkallat från allmän synpunkt.

Urartningar i det moderna affärslivet har gjort, att

man ansett sig böra såsom ett särskilt brott, benämnt *svindleri* (21:9), straffbelägga också vissa handlingar som till sin natur närmast är förberedelser till bedrägeri. Såsom svindlare straffas den, som offentliggör eller eljest bland allmänheten sprider vilseledande uppgift för att påverka priset på vara, värdepapper eller annan egendom. Ett specialfall, som är straffbart ej blott då gärningsmannen handlar uppsåtligt utan även då han förfar med grov oaktsamhet, är det, att någon, som medverkar vid bildande av aktiebolag eller annat företag eller som på grund av sin ställning bör äga särskild kännedom om ett företag, offentliggör eller eljest bland allmänheten sprider vilseledande uppgift ägnad att påverka bedömandet av företaget i ekonomiskt hänseende och därigenom medföra skada.

Ett brott, som också är av helt nytt datum, är *utpressning* (21:4). Sådan gärning straffbelades i Sverige nämligen icke förrän år 1934. Ett slags förberedelse till utpressning straffbelades 1942 under namn av *ockerpantning* (21:10). Därmed förstås, att någon, för användning såsom påtryckningsmedel vid krav, mottager handling, som är falsk, upprättad för skens skull eller eljest oriktig, eller också check utan täckning. Genom att skaffa sig handling av sådant slag kan en fordringsägare mången gång förvärva en ödesdiger makt över gäldenären. Om handlingen är falsk, kan han hota med att, om han ej får betalning, angiva gäldenären för förfalskning. Om checken ej har täckning, kan han hota med att ange gäldenären för utställande av sådan check, något som enligt checklagen av år 1932 likaledes är straffbart.

Ett brott med gamla anor är däremot *ocker* (21:5).

Under den katolska tiden ansågs i princip allt tagande av ränta otillåtet. Enligt medeltida katolsk uppfattning var det nämligen omoraliskt att taga ränta. Längre fram i tiden mildrades denna ståndpunkt därhän, att visst räntemaximum fastställdes. År 1864 upphävdes denna regel till större delen under inflytande av den vid denna tid segrande ekonomiska liberalismen som ville inskränka den statliga regleringen av näringslivet till ett minimum; numera är den helt avskaffad. I stället infördes 1901 förbud mot att taga så hög ränta att den med hänsyn till förhållandena vore att anse såsom oskäligen. Genom 1942 års reform har ocker straffbelagts på ett mera generellt sätt, i det att ej blott som förut kreditocker utan även ocker vid t. ex. försäljning eller tjänsteavtal gjorts straffbart. Ocker föreligger enligt nu gällande bestämmelser, om någon vid avtal eller annan rättshandling begagnar sig av annans trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning i förhållande till honom till att bereda sig förmån som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag icke skall utgå. Straffet kan, om ockret är grovt, gå upp till straffarbete i fyra år.

Enkelt och grovt bedrägeri, men icke bedrägligt beteende, samt utpressning och ocker drabbas av straff redan på förberedelse- eller försöksstadiet. För förberedelse till bedrägeri straffas bl. a. den som för att bedraga försäkringsbolag skadar sig själv eller sin egendom eller söker åstadkomma sådan skada. Lyckas han utfå försäkringssumman, föreligger naturligtvis fullbordat bedrägeri. Avstår han, innan han hunnit tillfoga sig eller sin egendom skada, frivilligt från att fullfölja gärningen, går han fri från straff.

Ett brott som är att nämna i detta sammanhang är *häleriet* (21: 6). Den vanligaste formen av häleri är tjuvgömmeri. Att tjuvgömmare hålls efter och det därmed försvåras för tjuvarna att avsätta sitt byte är viktigt för bekämpandet av stöldbrottsligheten. Bland dem som döms för tjuvgömmeri finns emellertid åtskilliga som i själva verket är tjuvar, ehuru åklagaren icke lyckats överbevisa dem om olovligt tillgrepp utan endast om olovlig befattningsmed tjuvgods.

Det karakteristiska för häleri är, att det följer efter ett annat brott. Detta förbrott behöver icke vara stöld, utan lagen stadgar helt allmänt, att den som köper en sak som är frånhänd någon genom brott eller tillgodo gör sig saken eller eljest därmed tager befattningsägnad att försvåra sakens återställande skall straffas för häleri. Bestämmelsen angående detta brott är således tillämplig ej blott när saken stulits utan även i fråga om befattningsmed sak som åtkommits t. ex. genom bedrägeri, utpressning, ocker, förskingring, egenmäktigt förfarande, olovlig jakt eller olovligt fiske. Själva hälerigärningen kan bestå i köp av saken eller konsumtion av denna men även i att hälaren mottager, döljer, föryttrar eller omarbetar den, såvida gärningen är ägnad att försvåra sakens tillrättaskaffande till ägaren. Med de nu angivna fallen är emellertid häleribestämmelsen icke uttömd. Häleri föreligger även, där någon bereder sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv, t. ex. såsom gåva mottager, icke det stulna ty då föreligger ett hälerifall av förut angiven typ, utan sak som inköpts för stulna pengar eller pengar som influtit för försålt tjuvgods. Häleri föreligger vidare, om någon genom krav, överlåtelse eller på annat dylikt sätt hävdar genom brott till-

kommen fordran, t. ex. fordran som tillkommit genom ocker. Straffet kan i grova fall uppgå till straffarbete i fyra år.

Häleri förutsätter liksom de flesta andra brott uppsåt, vilket innebär att gärningsmannen skall vara medveten om det tidigare brottet eller åtminstone om att ett brott förövats. Med tanke på att fall kan förekomma då, för att taga ett praktiskt exempel, köpare av tjuvgods icke vet att detta är stulet och kanske med flit underlåter att fråga varifrån säljaren fått saken för att icke få vetskap därom och därmed göra sig skyldig till häleri, har straff även stadgats för den som icke insåg men hade skälig anledning antaga att brott förelåg. Straffet är för dessa fall lägre, nämligen böter eller fängelse, och brottet brukar kallas häleriförseelse.

Beträffande bedrägeri och alla de brott som nu nämnts i samband därmed, utom grovt bedrägeri, gäller liksom beträffande stöld m. fl. brott, att om brottet förövats mot någon av vissa närstående, det ej får göras till föremål för åtal av åklagare såvida ej målsägaren angivit brottet till åtal eller statsåklagaren finner åtal påkallat från allmän synpunkt.

Den grupp av brott som utgöres av bedrägeri och övriga i samband därmed omtalade brott kännetecknas av att gärningsmannen angriper annans förmögenhet som han icke äger förfoga över. Han skaffar sig makt över förmögenheten väl icke såsom vid stöld genom ett olovligt tillgrepp men genom list, hot, utnyttjande av någon svaghet hos förmögenhetens ägare eller annat psykiskt medel.

Förskingring och närstående brott.

En annan grupp av förmögenhetsbrotten utgöres av brott som innebär missbruk av sådan möjlighet att förfoga över annans förmögenhet som gärningsmannen redan har.

I denna grupp märkes främst brottet *förskingring*. Tidigt fanns naturligt nog bestämmelser om straff för den som tillägnar sig vad som lämnats i hans vård. Först i mitten av 1800-talet tillkom emellertid en mera allmänt avfattad bestämmelse om straff för förskingring. Genom 1942 års reform har förskingringsbrottet utvecklats och fått i viss mån annan innebörd än förut. Enligt gällande lag föreligger förskingring, när någon, som på grund av avtal, allmän eller enskild tjänst eller dylik ställning fått egendom i besittning för annan med skyldighet att utge egendomen eller redovisa för denna, genom att tillägna sig egendomen eller annorledes åsidosätter vad han har att iakttaga för att kunna fullgöra sin skyldighet, därest åsidosättandet är sådant att det innebär vinning för honom och skada för den berättigade (22: 1).

Förskingring innebär missbruk av anförtrodd egendom. Någon skall på grund av avtal, allmän eller enskild tjänst eller dylik ställning ha fått egendom i besittning för annan med skyldighet att utge egendomen eller redovisa för denna. Han har t. ex. fått egendom till låns eller för försäljning i kommission, eller han är en anställd som omhänderhar egendom för principalen eller är en utmättningsman som utmätt egendom hos en gäldenär men ännu ej redovisat för denna till fordringsägaren. Egendomen kan bestå i penningar. En kassör, som omhänderhar pengar för sin principal, eller en person, som sålt varor för annans räkning, t. ex. en försäljningskommissionär, har egendom sig anförtrodd på sådant sätt att han kan göra sig skyldig till förskingring. Detta är däremot

icke fallet med den som erhållit ett penninglån. Liksom den som köpt på kredit, är denne ej skyldig att redovisa utan blott att utge visst till storleken bestämt belopp: han har en skuld men ej en redovisningsskuld.

Förskingringshandlingen beskrives av lagen så, att förskingraren säges tillägna sig egendomen eller annorledes åsidosätta vad han har att iakttaga för att kunna fullgöra sin skyldighet. Är det fråga om bestämd sak, föreligger förskingring, när den åt vilken saken anförtrotts tillägnar sig denna, vilket kan ske t. ex. genom att han säljer den. Är det åter fråga om pengar eller varor som blott skola redovisas med viss myckenhet av samma slag, fordras för förskingring blott att den redovisningsskyldige företager en handling som försvårar för den redovisningsberättigade att utfå vad han har rätt till. Förskingringshandlingen kan i dessa fall bestå i att den redovisningsskyldige genom att inlåta sig på affärer ådrar sig skulder som gör honom insolvent. Den redovisningsberättigade riskerar nämligen i så fall att icke utfå hela det belopp, vartill han är berättigad. Han kan bli tvungen att konkurrera i den redovisningsskyldiges konkurs med andra fordringsägare och få vidkännas procentuellt avdrag för att även de andra skall erhålla utdelning i konkursen. En redovisningsskyldig måste följaktligen vara mycket aktsam i sina affärer för att icke ådraga sig förskingringsansvar. Han kan emellertid trygga sig mot risken för sådant ansvar genom att hålla egendom, för vilken han är skyldig att redovisa, avskild från sin övriga egendom; sker avskiljandet först sedan han råkat på obestånd, hjälper det honom emellertid icke, såvida det ej skett utan dröjsmål efter mottagandet. Är egendomen behörigen avskild, äger den redovisningsberättigade, även om den redovisningsskyldige skulle råka i konkurs, utfå egendomen utan att behöva konkurrera med borgenärerna, och ansvar för förskingring inträder därför i så fall allenast om den redovisningsskyldige tillägnar sig egendomen.

För att förskingring skall föreligga fordras, utöver vad hittills sagts, att gärningen innebär vinning för gärningsmannen och skada för den berättigade. Den som tillägnar sig en sak som han lånat men samtidigt tillställer ägaren full betalning,

gör sig därför ej skyldig till förskingring men väl däremot, såsom strax skall beröras, till brottet olovligt förfogande.

Att, sedan förskingring väl skett, det förskingrade därefter ersättes medför emellertid icke straffrihet. Att en redovisningsskyldig, som ej haft egendomen behörigen avskild och som kommit på obestånd, ändock lyckas betala sin skuld, kanske emedan hans affärsställning sedermera förbättrats, fritager honom sålunda icke från förskingringsansvar.

Förskingring är, liksom stöld och bedrägeri, indelad i tre grader. Den lägsta graden, kallad *undandräkt*, föreligger där förskingringen med hänsyn till det förskingrades värde och övriga omständigheter vid brottet är att anse som ringa; straffet är böter eller fängelse. Medelsvår förskingring, s. k. enkel förskingring, bestraffas med fängelse eller straffarbete i högst två år. *Grov förskingring* slutligen är belagd med straffarbete i högst sex år.

Förskingring är ett tämligen vanligt förmögenhetsbrott. Inför domstol har de senaste åren dragits drygt 1.000 fall årligen.

Till förskingringsbestämmelserna ansluter sig bestämmelser om de två brotten olovligt förfogande och trolöshet mot huvudman. Dessa kompletterar i vissa avseenden det skydd som ges genom förskingringsbestämmelserna.

Brottet *olovligt förfogande* (22:4) har tillkommit genom 1942 års reform och omfattar vissa förskingringsliknande förfaranden som vid reformen utsöndrats från förskingringsbegreppet emedan de ansetts mindre straffvärda än typisk förskingring.

Det skall, för att olovligt förfogande skall föreligga, vara fråga om egendom som är i gärningsmannens besittning men som tillhör annan eller vartill annan har

säkerhetsrätt, t. ex. panträtt (eller vartill annan fått äganderätt eller säkerhetsrätt sig förbehållen eller tillförsäkrad). Däremot krävs icke, att egendomen är anförtrodd gärningsmannen. Detta är ett hänseende i vilket olovligt förfogande ter sig mindre straffvärt än förskingring. Själva handlingen utgöres vid olovligt förfogande av åtgärd varigenom egendomen fränhändes den andre eller denne annorledes berövas sin rätt, t. ex. genom att egendomen säljes eller förbrukas. Däri liknar olovligt förfogande förskingring, men en skillnad, som även den är ägnad att låta olovligt förfogande framstå såsom mindre straffvärt, är att det för att detta brott skall föreligga icke kräves att det uppstår vinning för gärningsmannen eller skada för den brottet drabbar.

En praktiskt viktig typ av det ifrågavarande brottet är olovligt förfogande över avbetalningsgoods. Har någon köpt en sak på avbetalning med det vanliga förbehållet att, fastän saken överlämnats till honom, säljaren likväl skall behålla äganderätten till dess köpeskillingen till fullo erlagts, gör han sig skyldig till olovligt förfogande, om han dessförinnan i sin ordning säljer eller pantsätter det köpta.

Olovligt förfogande föreligger även, om man tillägnar sig hittegoods; underlåter man blott att, såsom föreskrivet är, anmäla fyndet för ägaren eller polisen, gör man sig skyldig till det lindrigare, endast med böter belagda brottet *fyndförseelse* (22:8).

Likasa kan tvesalu av lös egendom utgöra olovligt förfogande.

I intet av dessa fall har gärningsmannen fått egendomen sig anförtrodd och ansvar för förskingring kan därför ej komma i fråga.

Andra fall av olovligt förfogande föreligger, när någon som fått annans egendom sig anförtrodd förfar därmed så att dennes äganderätt upphör utan att han likväl lider påvisbar ekonomisk skada. Den som är skyldig att hålla annans medel som anförtrotts honom avskilda från sina egna, såsom fallet är med förmyndare som omhänderhar myndlings medel, kan därför bliva att döma för olovligt förfogande om han sammanblandar medlen med sina egna. Därigenom går nämligen myndlingens äganderätt till medlen förlorad. Att myndlingen naturligtvis äger fordra beloppet av förmyndaren och att denne kanske är fullt solvent, fritager honom icke från ansvar för olovligt förfogande. Är han emellertid insolvent, blir han att döma för förskingring, emedan gärningen i så fall inneburit skada för myndlingen och vinning för honom.

Olovligt förfogande intager i åtalshänseende samma undantagsställning som oredligt förfarande. Brottet får sålunda icke åtalas av åklagare, såvida icke statsåklagaren finner åtal påkallat från allmän synpunkt. I praktiken åtalas sällan olovligt förfogande beträffande gods som köpts på avbetalning.

Straffet för olovligt förfogande är böter eller fängelse eller, om brottet är grovt, straffarbete i högst två år.

Trolöshet mot huvudman (22:5) liknar förskingring däri, att brottet innebär missbruk av förtroende. Det har ansetts erforderligt att i vissa hänseenden utsträcka straffskyddet mot förtroendemissbruk utöver det område som täckes av förskingringsbestämmelserna. Detta utsträckta skydd, vilket lämnas genom bestämmelserna angående trolöshet mot huvudman, gäller emellertid endast där missbruket sker i vad som kan kallas en för-

troendeställning. Såsom trolöshet mot huvudman räknar lagen, att någon, som på grund av förtroendeställning, evad det är i allmän eller enskild tjänst, såsom sysselman eller eljest, fått att för annan sköta ekonomisk angelägenhet eller öva tillsyn å skötseln därav, missbrukar behörighet att företräda huvudmannen eller eljest sin förtroendeställning och därigenom skadar huvudmannen. Det förutsättes vidare, att förskingring icke föreligger.

Gärningsmannen skall vara någon, som på grund av förtroendeställning fått att för annan sköta ekonomisk angelägenhet eller öva tillsyn å skötseln därav. Personer, som kan göra sig skyldiga till trolöshet mot huvudman, är exempelvis ämbetsmän, anställda vid företag vilka inneha förtroendeposter, advokater och andra som fått något enstaka förtroendeuppdrag, förmyndare, boutredningsmän samt styrelseledamöter, direktörer och revisorer i bolag.

Den brottsliga handlingen består i att gärningsmannen missbrukar sin förtroendeställning och därigenom åsamkar huvudmannen ekonomisk skada. Detta kan ske genom att han använder fullmakt, som han fått, till att ingå avtal som är oförmånligt för fullmaktsgivaren. Ett likartat fall, som rymmes under straffbestämmelsen, är att styrelse eller firma-tecknare för ett bolag å bolagets vägnar ingår ett oförmånligt avtal. Handlingen behöver emellertid icke vara ett avtal, som slutes å huvudmannens vägnar. Den kan också vara av rent faktisk art, såsom då en direktör för ett företag låter företagets anställda i otillåten utsträckning arbeta för hans privata räkning eller underlåter att indriva bolagets fordringar eller röjer företagets affärshemligheter för konkurrerande företag. Såsom eljest, där ej annat sägs, kräves att gärningen sker uppsåtligen. Gärningsmannen skall således ha uppsåt att missbruka sin förtroendeställning och att därigenom åsamka huvudmannen skada.

Straffet kan gå upp till straffarbete i två år eller, om brottet är grovt, sex år.

Trolöshet mot huvudman förutsätter som sagt, att gärningsmannen intager en förtroendeställning. Det förekommer, att någon som icke intager sådan ställning likväl har rättslig makt över annans angelägenheter vilken han kan missbruka till skada för denne. Vissa sådana fall är straffbelagda såsom *behörighetsmissbruk* (22:6). Hit hör, att någon som hittat eller av misstag fått en fullmakt använder den till att ingå avtal som är oförmånligt för fullmaktsgivaren. Ett annat fall är, att fordringsägare som fått betalt kräver betalning ånyo. I detta fall skyddar straffbestämmelsen gäldenär mot missbruk från fordringsägarens sida av det förmånliga bevisläge denne har. Det ankommer nämligen, om det kommer till process, på gäldenären att bevisa att betalning erlagts. Om han icke kan göra det, genom kvitto eller annorledes, blir han förpliktad att betala. Straffbestämmelsen omfattar, av enahanda skäl, också det fallet, att någon kräver att utfå egendom som han redan bekommit. Straffet kan i grova fall gå upp till straffarbete i två år.

Brukar någon olovligen annans sak som han har i besittning och vållar därigenom skada eller olägenhet, dömes han för *olovligt brukande* till böter (22:7); att olovligen taga och nyttja annans sak bedömes som egenmäktigt förfarande. Såsom oloovligt brukande räknas vidare, att innehavare av fastighet brukar denna till men för annans rätt därtill genom att olovligen bygga, gräva, plöja, upptaga väg, låta kreatur beta eller vidtaga annan dylik åtgärd, alltså exempelvis att arrendator olovligen gräver upp ett parkområde på den arrenderade fastigheten till åker. Om åtal för oloovligt brukande gäller detsamma som nyss sagts om åtal för oloovligt förfogande.

Enkel förskingring, grov förskingring och trolöshet mot huvudman är straffbelagda redan såsom försök.

Sådan begränsning av åklagares åtalsrätt beträffande brott mot någon av vissa närstående som enligt det föregående gäller vid stöld och bedrägeri m. fl. brott är också stadgad med avseende å förskingring och de övriga här ovan i samband med förskingring omtalade brotten med undantag likväl för grov förskingring.

Straffbestämmelserna angående förskingring drabbar, såsom framgår av det föregående, bl. a. redovisningsskyldig som förfar så att han icke kan fullgöra sin redovisningsskyldighet. Såsom exempel på person som är redovisningsskyldig har nämnts kassör, vilken är redovisningsskyldig gentemot sin principal. Från redovisningsskyldighet bör såsom också framhållits, noga skiljas ett vanligt skuldförhållande. Den som lånat pengar av annan är skyldig att återbetala beloppet och den som köpt varor på kredit är skyldig att betala köpeskillingen. I sådana fall föreligger väl betalningsskyldighet men ej redovisningsskyldighet. En sådan vanlig gäldenär som låntagaren eller kreditköparen riskerar icke förskingringsansvar. Däremot kan han ådraga sig ansvar för brott tillhörande nästa grupp bland förmögenhetsbrotten, gäldenärsbrotten.

Gäldenärsbrott.

Vår äldsta rätt var sträng mot gäldenärerna. Bötesstraff förekom för dem som ej fullgjorde sina förpliktelser. Därtill kom såsom yttersta medel att framtvinga betalning fredlöshet för gäldenären eller skyldighet för honom att arbeta åt fordringsägaren. Strängheten förklaras åtminstone delvis av svårigheten under äldre tider

att anordna ett effektivt förfarande för fordringsägarrens, borgenärens, förnöjande genom åtgärder som riktas endast mot gäldenärens egendom. Ett sådant exekutionsväsen utvecklades småningom och med tiden mildrades också strängheten mot gäldenärerna. Bestämmelser om fängelse för dem till dess skulden betalats, bysättning, fanns emellertid ända till år 1877.

Enligt nutida svensk rätt förekommer tvångsintagning i arbetsinrättning vid visst slags fordringar: enligt fattigvårds- och barnavårdslagarna kan försumlig familjeförsörjare under vissa förutsättningar intas i arbetshem. Intagning i sådant hem är emellertid icke tänkt såsom ett straff; det var f. ö. icke heller bysättningen och åtskilliga andra av de menliga påföljder som förr drabbade gäldenär vid bristande betalning. Den på arbetshem intagne skall friges så snart han fullgör sin underhållsskyldighet, och motsvarande gällde den bysatte.

Ett straffskydd för fordringar i allmänhet, således ej blott för redovisningsfordringar, finns emellertid nu för tiden, men det är av annan karaktär än de nu nämnda bestämmelserna. Försummelse att betala är icke belagd med straff eller straffliknande påföljder. I stället har skydd givits i den formen, att man straffbelagt vissa gärningar som riktar sig mot borgenärernas intressen genom att minska deras utsikter till betalning. Intill 1942 års reform förutsattes för straff i dessa fall, att gäldenären kommit i konkurs eller fått till stånd offentlig ackordsförhandling utan konkurs. Brotten benämndes därför konkursbrott. Numera gäller icke denna förutsättning, om det än alltjämt är det vanliga att brotten förövas eller bliva aktuella i samband med konkurs, och brotten kallas i stället gäldenärsbrott.

Det grövsta bland dessa är *oredlighet mot borgenärer*,

som kan, om den är grov, medföra ända upp till sex års straffarbete (23: 1 och 2). Dit hör dels vissa gärningar varigenom gäldenär uppsåtligen försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, dels uppsåtligen oriktig uppgift i konkursbouppteckning m. m. För *vårdslöshet mot borgenärer*, vilket brott kan medföra straffarbete upp till två år, dömes gäldenär som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtager annan sådan åtgärd och som därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet framkallar eller förvärrar obestånd (23: 3). Såsom vårdslöshet mot borgenärer bestraffas också att av grov oaktsamhet lämna oriktig uppgift vid konkursbouppteckning m. m.

Såsom ett gäldenärsbrott har vidare upptagits att när konkurs är förestående betala eller ställa säkerhet för borgenärs fordran eller vidtaga annan sådan åtgärd och därigenom avsevärt förringa övriga borgenärers rätt. När gäldenär är på sådant obestånd att konkurs är förestående, bör han nämligen ej gynna viss eller vissa borgenärer utan låta det gå till konkurs, varvid hans tillgångar användas till betalning åt borgenärerna efter grunder som är fastställda i lag. På gäldenär, som enligt lag är skyldig att föra handelsböcker, ställs strängare krav. För honom inträder straffbarhet i nu nämnda avseende redan då han enligt god köpmanssed bort inställa sina betalningar och eventuellt låta det gå till konkurs. Vilka som är bokföringsskyldiga framgår av bokföringslagen av år 1929. Rörelseidkare med undantag av jordbrukare och småhantverkare, är i allmänhet bokföringsskyldiga.

Under brottet, vars namn är *mannamån mot borgenärer* (23: 4), faller även vissa ohederliga åtgärder av gäldenär i samband med offentligt eller privat ackord, d. v. s. uppgörelse med alla borgenärerna, eller förhandling därom. Gäldenär, som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, straffas sålunda för *mannamån mot borgenärer*. Även borgenär kan vara att straffa för ifrågavarande brott, nämligen om han tagit eller låtit åt sig utlova betalning, säkerhet eller annan förmån och därvid brukat otillbörligt hot eller otillbörligt löfte om förmån eller handlat i hemligt samförstånd med gäldenären. Straffet för brottet är fängelse eller straffarbete i högst två år.

Åsidosätter gäldenär uppsåtligen eller av oaktsamhet honom åliggande bokföringsskyldighet på sådant sätt att ställningen och rörelsens gång ej kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, straffas han för *bokföringsbrott* med fängelse eller straffarbete i högst två år eller, om brottet är ringa, med böter (23: 5). Småfel vid bokföringen bestraffas ej. Vidare är att märka, att bokföringsbrott icke må åtalas om ej gäldenären inom fem år från det brottet förövades kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar.

Skadegörelse.

Ett brott, som brukar räknas till förmögenhetsbrotten, är vidare *skadegörelse* (24: 1). I olikhet mot vad fallet är beträffande stöld, bedrägeri och förskingring men i likhet med vissa andra förmögenhetsbrott fordras enligt bestämmelserna angående skadegörelse för straffbarhet icke, att någon ekonomisk skada uppstår. Det fordras alltså för straffbarhet icke, att den skadade saken genom

gärningen blivit ekonomiskt mindre värd. Därav följer, att skadegörelse kan vara straffbar även om den drabbar sak som icke har ekonomiskt värde utan blott affektionsvärde, t. ex. såsom minne av en anhörig. Som skadegörelse räknas ej blott skadande i inskränkt mening utan även förstörande. Gärningen måste emellertid ske uppsåtligen. Ovarsam skadegörelse är icke straffbar såsom skadegörelse men kan under vissa omständigheter vara att bestraffa såsom annat brott, varom i nästa kapitel.

Skadegörelse indelas i grader med hänsyn till brottets grovhet. Är skadegörelsen med hänsyn till skadans obetydlighet och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, föreligger den lindrigaste graden, benämnd *åverkan* och bestraffad allenast med böter. Mellangraden bestraffas med fängelse eller böter och *grov skadegörelse* med fängelse eller straffarbete i högst fyra år.

Skadegörelse kan ske å lös eller fast egendom. Beträffande fast egendom sträcks åverkansbestämmelsen utöver vad som är egentlig skadegörelse. Den som i skog eller mark olovligen tager växande träd eller gräs eller av växande träd tager ris, gren, näver, bark, löv, bast, ollon, nötter eller kåda eller tager vindfälle, sten, grus, torv eller annat sådant, som ej är berett till bruk, skall nämligen straffas för åverkan om brottet med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter är att anse som ringa. Detta innebär, att olovligt tillgrepp av de uppräknade naturprodukterna, om det är ringa, icke skall bedömas såsom snatteri, ehuru det faller under strafflagens beskrivning av detta brott, utan som åverkan vilket brott anses lindrigare än snatteri. Det har nämligen tyckts var för strängt att betrakta exempelvis den

som tar ett mindre antal grenar från träden i en skog såsom snattare. Denna privilegiering av vissa tillgreppsbrott avser emellertid endast de uppräknade naturprodukterna men däremot icke kulturprodukter. Att olovligen taga äpplen från ett odlat träd är sålunda snatteri. Det är också att märka, att åverkan förutsätter att brottet är ringa. Att olovligen avverka och tillägna sig ett större antal träd är sålunda i regel stöld, under vissa omständigheter förskingring eller olovligt förfogande.

Den anförda bestämmelsen om åverkan har betydelse även i ett annat avseende, nämligen däri att av bestämmelsen framgår att det är straffritt att taga naturprodukter som icke uppräknats i bestämmelsen. Det är sålunda tillåtet att taga exempelvis skogsbär, svampar, vilda blommor och kottar.

Försök och förberedelse till grov skadegörelse, men endast till sådan, är straffbelagda.

Nära skadegörelse står brottet *tagande av olovlig väg* (24: 4). Att taga väg innebär att åka, rida eller gå över område som icke utgör väg. Även att gå vid ett enstaka tillfälle är att taga väg. Däremot avser straffbudet icke den som olovligen far på befintlig väg. (Ägaren av en enskild väg kan emellertid med stöd av vägtrafikförordningen förbjuda körning med motorfordon på vägen.) Tagande av olovlig väg är straffbelagt där det sker över tomt eller plantering eller över annan äga som kan skadas därav. Straffet är böter.

Om åverkan eller tagande av olovlig väg endast förnärmar enskilds rätt — och alltså icke riktar sig mot exempelvis statens eller någon kommuns egendom — får ej åklagare åtala brottet utan att statsåklagaren finner åtal påkallat från allmän synpunkt.

BROTT MOT ALLMÄNHETEN

Gemensamt för de båda grupper av brott som omtalats i 4 och 5 kap. är att brotten riktar sig mot viss person eller hans förmögenhet. Vid sidan av dem kan man urskilja en grupp av brott som visserligen också är straffbelagda för att skydda annan eller hans intressen men som icke förutsätter att någon viss persons intressen blivit kränkta. Straff för dessa brott är stadgat på grund av den fara för sådan kränkning som gärningen medför och som gör det angeläget att söka avhålla människor från att företaga dessa handlingar. Brotten plägar kallas brott mot allmänheten, emedan det kan vara ovisst vem som i det särskilda fallet hotas av brottet.

Allmänfarliga brott.

Hit hör en grupp av brott som kan innebära tillfogande av kroppsskada eller död eller också skadegörelse eller bådaddera men som på grund av sin stora farlighet är straffbelagda oavsett om någon sådan effekt uppstår. De upptas i strafflagen under beteckningen allmänfarliga brott.

Bland dessa märkes *mordbrand* (19: 1). Trots namnet behöver, för att detta brott skall föreligga, ingen ha omkommit. Det är tillräckligt, att någon uppsåtligen anlagt brand som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Det är brottets genomsnittliga farlighet för människoliv som

föranlett namnet och även det höga straffet, vilket kan gå upp till straffarbete på livstid. Det fordras, för att mordbrand skall föreligga, icke att branden uppstått i egendom som tillhör annan än gärningsmannen. Tvärtom är det ganska vanligt, att mordbrand förövas genom att någon sätter eld på byggnad som tillhör honom själv för att utfå försäkringsbelopp. Han dömes då såväl för mordbrand som för bedrägeri eller förberedelse eller försök därtill. (Jfr s. 124.)

Lika med mordbrand behandlar strafflagen åstadkommande av explosion, översvämning, ras, skeppsbrott, flyg- eller tågolycka eller annan sådan ofärd. Brotsbeteckningen är emellertid i sådant fall *allmänfarlig ödeläggelse* (19: 3).

Även försök eller förberedelse till mordbrand eller allmänfarlig ödeläggelse har straffbelagts.

Den som ej uppsåtligen men av oaktsamhet, genom att umgås ovarsamt med eld eller sprängämne eller anorledes, vållar brand, explosion eller annan sådan ofärd som här sagts eller framkallar fara därför dömes för *allmänfarlig vårdslöshet* till fängelse eller böter eller, om brottet är grovt, till straffarbete i högst två år eller fängelse (19: 5). I brandlagen stadgas, med avseende å fall som icke är allmänfarlig ödeläggelse, böter för den som så handhar eld eller eldfarligt föremål att brand lätt kan uppstå därav.

Ett annat hithörande brott är *sabotage* (19: 4). Därmed förstås skadegörelse m. m. med avseende å egendom, som har avsevärd betydelse för rikets försvar, folkförsörjning, rättsskipning eller förvaltning eller för upprätthållande av allmän ordning och säkerhet i riket, ävensom allvarligt hindrande eller störande av den all-

männa samfärdseln eller användningen av telegraf, telefon, radio eller dylikt allmänt hjälpmedel eller av anläggning för allmänhetens förseende med vatten, ljus, värme eller kraft. Strejk drabbas emellertid icke av sabotagebestämmelsen. Den som vållar skada eller hinder som nu sagts av oaktsamhet kan straffas för allmänfarlig vårdslöshet.

Framkallar någon allmän fara för människors liv eller hälsa genom att förgifta eller infektera livsmedel, vatten eller annat eller genom att på annat sätt sprida gift eller genom att överföra eller sprida allvarlig sjukdom, straffas han för *spridande av gift* eller *smitta* (19: 6). Motsvarande gärning som framkallar allmän fara för djur eller växter bestraffas såsom ett brott benämnt *förgöring* (19: 7). Båda brotten förutsätter uppsåt, alltså bl. a. att gärningsmannen är medveten om att han framkallar den farliga situationen, men det finns en särskild straffbestämmelse för den som gör sig skyldig till enahanda gärning av grov oaktsamhet.

Det är, såsom framgår av det sagda, möjligt att någon ouppsåtligen framkallar sådan fara som straffbestämmelserna om mordbrand och de övriga nu nämnda brotten (utom sabotage) avser att förebygga. Att straffa honom för mordbrand eller annat uppsåtligt brott är då icke möjligt. Om icke heller oaktsamhet kan läggas honom till last, kan han icke heller straffas enligt någon av bestämmelserna om straff för oaktsamt handlande. Likväl kan hans beteende vara straffvärt, nämligen om han låter saken ha sin gång utan att göra vad skäligen kan begäras för att avvärja faran. Han har t. ex. med iakttagande av tillbörlig försiktighet antänt en avfallshög, något som icke är straffbart, men underlåter, då

elden trots allt sprider sig, att göra något för att släcka eller begränsa branden. Sådan underlåtenhet är, såsom omtalats redan i 3 kap., straffbar enligt en särskild straffbestämmelse (19: 9).

I lagar och andra författningar utanför strafflagen är många föreskrifter givna till skydd för medborgarnas liv och egendom. Regelmässigt är överträdelse av sådana föreskrifter belagd med straff, vanligen böter. Av stor praktisk betydelse är bestämmelserna i vägtrafikförordningen av år 1951. Vid sidan av denna finns en särskild lag s. å. om straff för vissa trafikbrott, vilken stadgar straff för bl. a. *rattfylleri*. För att nedbringa antalet trafikolyckor har lagen intagit den ståndpunkten, att straff skall drabba var och en som för bil, motorcykel eller traktor med släpfordon om hans blod innehåller alkohol i sådan myckenhet att en förare med denna alkoholhalt i blodet i allmänhet är farlig för trafiksäkerheten. Förare som har 0,8 ‰ alkohol i blodet eller mera straffas sålunda med böter eller fängelse i högst sex månader. Numera betecknas detta visserligen ej som rattfylleri. Uppgår alkoholhalten till 1,5 ‰ dömes föraren däremot för rattfylleri: till fängelse i högst ett år eller, när omständigheterna är mildrande, till böter. Detsamma gäller om det visas att han varit så påverkad av starka drycker att det kan antagas att han icke på betryggande sätt kunnat föra fordonet. Denna sistnämnda regel omfattar också förare av traktor utan släpfordon eller av motorredskap. Under tiden 1/7 1948—30/6 1949 dömdes c:a 1.350 personer att undergå fängelse eller straffarbete för dessa brott, och antalet för dem till frihetsstraff dömda har därefter utan tvivel stigit avsevärt. År 1950 dömdes för inemot 2.000 brott av ifrågavarande slag. Om förare av bil, motorcykel,

traktor eller motorredskap ådagalagt grov oaktsamhet eller visat uppenbar likgiltighet för andra människors liv eller egendom, dömes han för *grov vårdslöhet i trafik* till fängelse eller straffarbete i högst ett år.

Förfalskning.

En annan typ av brott mot allmänheten utgöres av förfalskningsbrotten. Vid förövande av bedrägeri användes ej sällan förfalskning såsom medel att åstadkomma vilseledandet. Förfalskning har emellertid i strafflagen upptagits såsom ett särskilt brott, vilket är straffbart oavsett huruvida bedrägeri kommer till stånd eller försökes och även i andra fall än sådana där bedrägeri kan förekomma, således t. ex. också där det förfalskade har betydelse endast för ärende utan ekonomisk innebörd, såsom för ett ärende om erhållande av svenskt medborgarskap. Förfalskning är alltså visserligen ofta till sin natur en förberedelse till bedrägeri men så behöver icke vara fallet. Den ledande synpunkten vid straffbeläggande av förfalskning är att skydda vissa viktigare bevismedel mot missbruk. Man bör kunna lita på t. ex. att ett skuldebrev härrör från den person vilkens namn står därunder.

Den vanligaste formen av förfalskning är *urkunds-förfalskning* (12: 1). Med urkund förstås i detta sammanhang protokoll, kontrakt, skuldebrev, intyg eller annan handling som upprättats till bevis eller eljest är av betydelse såsom bevis samt legitimationskort, biljett o. dyl. bevismärke. Även vanligt privatbrev kan utgöra föremål för förfalskning. Det utmärkande för själva åtgärden är, att förfalskaren åstadkommer en oäkta ur-

kund, d. v. s. en urkund som icke eller i allt fall icke i föreliggande skick härrör från den person vilken framstår såsom dess utställare. Förfalskningen kan tillgå så, att förfalskaren framställer en urkund genom att skriva annan, verklig eller diktad, persons namn under handlingen eller så, att han ändrar eller utfyller en äkta urkund. För straffbarhet kräves emellertid, att åtgärden innebär fara i bevishänseende. Förfalskningsåtgärder som icke gärna kan föra någon bakom ljuset är således icke straffbara, ej heller förfalskning av urkund som hålles i så gott förvar att det icke finns någon fara för att någon skall bli vilseledd och icke heller förfalskning av urkund som är utan betydelse i bevishänseende, något som merendels är fallet t. ex. med privatbrev. För straffbarhet kräves emellertid ej, att någon skall ha blivit lurad genom förfalskningen och icke att någon lidit rättsförlust genom denna eller ens utsatts för fara att lida rättsförlust. En gäldenär som betalat sin skuld och genom förfalskning skaffar sig ett kvitto för att ha ett bevis om betalningen är sålunda att döma för förfalskning, fastän han blott sökt trygga sig mot att bliva tvungen att betala en gång till. Likaså är det förfalskning att bestyrka sin egen namntecknings äkthet genom att underteckna en därunder skriven vittnesmening med ett fantasinamn. Vad förfalskningsbestämmelserna avser att skydda är nämligen bevismedlet som sådant.

Urkundsförfalskning är liksom många andra brott uppdelad i tre grader. *Ringa urkundsförfalskning* är be-
lagd med fängelse eller böter. Vid bedömandet huruvida urkundsförfalskning är ringa skall särskilt beaktas, om urkunden är av mindre vikt, såsom kassakvitto, kontramärke e. dyl. mottagningsbevis, eller om gärningen, så-

som nyss exemplifierades, skett för att förhjälpa någon till hans rätt. Mellanformen av urkundsförfalskning är belagd med straffarbete i högst två år eller fängelse. *Grov urkundsförfalskning* åter bestraffas med straffarbete fr. o. m. ett t. o. m. sex år.

Ärligen kommer flera hundra fall av urkundsförfalskning inför domstol.

Lika med urkundsförfalskning bestraffas att åberopa falsk urkund (12: 9). Straff är också stadgat för den som, icke såsom genom urkundsförfalskning förfärdigar en oäkta urkund, utan förstör, gör obrukbar eller undan- skaffar en äkta urkund varöver han icke äger förfoga på detta sätt, s. k. *undertryckande av urkund* (12: 4). Härunder faller att förstöra handelsböcker som man enligt bokföringslagen är skyldig att föra och bevara (jfr s. 136).

Besläktat med urkundsförfalskning är brottet *signaturförfalskning* (12: 5), vilket består i att utan lov anbringa eller eljest förfalska namnteckning eller annan signatur på alster av konst eller konsthantverk eller på annat dylikt verk och därigenom giva sken av att annan bestyrkt sig vara upphovsman till verket.

Att nämna är vidare *penningförfalskning* (12: 6), som kan bestraffas med straffarbete upp till åtta år, och *märkesförfalskning* (12: 7), vilket brott avser förfalskning av frimärken, postsparbankens kvittenskuponger, sådana beläggningsstämplar som används för uttagande av arvsskatt och andra stämpelavgifter samt offentlig kontrollmärkning på mått, vikt, vara eller handling m. m. Att efter det riktig märkning skett ändra exempelvis den kontrollmärkta vikten faller också under straffbudet. Att falskeligen anbringa, flytta, borttaga eller

skada gränsmärke, vattenmärke, fixpunkt eller annat märke för plan- eller höjdmätning är också straffbelagt, med brottsbeteckningen *förfalskning av fast märke* (12: 8).

Saluhållande av verk med falsk signatur, utprångling av falsk sedel eller falskt mynt samt åberopande eller begagnande av falskt märke eller märkt föremål som förfalskats bestraffas lika som förfalskning (12: 9). Enligt en särskild bestämmelse bestraffas att bland allmänheten sprida något som lätt kan förväxlas med sedel, mynt, frimärke eller dylikt värdemärke ehuru det likväl icke är att anse som förfalskat (12: 10).

Alla de nämnda förfalskningsbrotten, utom ringa urkunds förfalskning och det sist nämnda efterbildningsbrottet, är i regel straffbelagda redan på förberedelse- eller försöksstadiet.

Förfalskning innebär, efter vad av det sagda framgår, att ett bevismedel eller något dylikt åstadkommes som icke eller i allt fall icke i det skick vari det föreligger härrör från den som synes vara dess upphovsman. Att en förfalskad urkund därtill är oriktig till sitt innehåll är naturligtvis vanligt, men detta är icke nödvändigt för att straffbarhet skall inträda, något som framgår av det anförda exemplet om gäldenären som skriver kvitto i borgenärens namn för att styrka att han, såsom verkligen också är fallet, betalat skulden. Från förfalskning måste därför skiljas att lämna osann uppgift. Den som framställer ett osant bevismedel, t. ex. ett intyg med oriktigt innehåll, men undertecknar det med sitt eget namn gör sig icke skyldig till förfalskning. Vad han gör är att ljuga, i exemplet skriftligen.

Osanna utsagor.

Att ljuga är icke generellt straffbelagt. Det skulle vara att sträcka strafflagen alltför långt. Endast för vissa fall har man ansett lögn vara av sådan beskaffenhet att den bör medföra straff. Sådana fall är bedrägeri och oredligt förfarande. Till kännetecknen för dessa brott hör nämligen att någon vilseledes, men därutöver kräves, såsom framgår av det föregående, att vissa ytterligare omständigheter tillkommer. Exempel på fall i vilka lögnen i och för sig är straffbelagd utgör emellertid de tidigare nämnda brotten falskdeklaration och oredlighet mot borgenärer i form av oriktig uppgift till konkursbouppteckning.

Det finns ytterligare fall i vilka det är straffbart att lämna oriktig uppgift. Ett av de viktigaste är *mened* (13: 1). Den som höres inför domstol på ed, eller under försäkran som avgivits i eds ställe, såsom vittne eller eljest och därvid lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen dömes för mened till straff, vilket i ringa fall blir fängelse eller böter men i grova fall kan gå upp till straffarbete i åtta år. Part får ej höras som vittne, men det förekommer att han inför domstolen höres under sanningsförsäkran. Om hans sanningsplikt gäller då detsamma som om vittnes, ehuru straffet är mildare och brottet benämnes *osann partsutsaga* (13: 2). Båda brotten förutsätter uppsåt att ljuga eller förtiga sanningen. Är sådant uppsåt icke styrkt men är den hördes utsaga grovt oaktsam, är att döma för *ovarsam utsaga* till böter eller fängelse (13: 3).

Från dessa bestämmelser göres emellertid undantag i viss utsträckning. Är osanningen eller förtigandet utan betydelse för den sak som skall utredas, tillämpas be-

stämmelserna icke och ej heller där osanningen eller förtigandet gällt sådant varom den hörde ägt vägra yttra sig och omständigheterna innebär skäligen ursäkt för honom (13: 4).

Till förklaring av sistnämnda stadgande må nämnas, att vittne och part äger vägra att yttra sig bl. a. angående omständighet vars yppande skulle röja att han själv eller någon honom närstående förövat brottslig eller vanärande handling och likaså i regel äger vägra att avge utsaga varigenom yrkeshemlighet skulle uppenbaras. Vill vittnet eller parten på grund av dessa bestämmelser undandraga sig att lämna uppgift om något, skall han inför domstolen begära att få slippa yttra sig om detta. Det kan emellertid inträffa, att han icke förfar så — kanske för att icke väcka misstankar — eller det kan hända att domstolen, emedan den är otillräckligt informerad, avslår hans begäran fastän den är grundad. Om han därför så att säga tager saken i egen hand och utan lov förtiger vad han egentligen ej är skyldig att omtala eller lämnar osann uppgift om detta, inställer sig frågan om han kan straffas för sitt beteende. Det är denna fråga strafflagen besvarar genom att stadga, att han skall gå fri från straff om omständigheterna innebär skäligen ursäkt för honom.

Försök till de nu nämnda brotten är ej straffbelagt men däremot förberedelse till mened som ej är ringa, och under straffbar förberedelse inbegripes här försök att förmå annan att begå mened.

Ett annat fall där osanning bestraffas är det, där osanningen tager formen av ett åtal mot oskyldig. Kan det bevisas att den tilltalade är oskyldig och att den åtalande väckt åtalet med uppsåt att han, fastän oskyldig, skall bliva sakfälld, är den åtalande att döma för *falskt åtal* till straff som kan gå upp till sex års straffarbete (13: 5). Att falskt åtal kan styrkas föreligga är mycket sällsynt. Däremot förekommer det icke så alldeles sällan, att åtal anställes fastän sådan åtgärd måste anses obe-

fogad. För detta fall stadgar strafflagen, att den som väcker åtal ehuru han icke har sannolika skäl därtill skall dömas för *obefogat åtal* till fängelse eller böter (13: 6). För att den tilltalade skall kunna få den åtalande fälld för detta brott har han att anställa vad man brukar kalla rekonventionstalan mot denne. Han behöver ej bevisa, att han är oskyldig, men det räcker å andra sidan icke att han blivit frikänd i det första målet; hans vederdeloman går ändock fri om han haft sannolika skäl att anställa sitt åtal.

Gör någon angivelse till polis- eller åklagarmyndighet med uppsåt att oskyldig må bli sakfälld, är han att döma för *falsk angivelse* till högst två års straffarbete (13: 7). Den som i annat fall hos åklagare, polismyndighet eller annan myndighet sanningslöst tillvitar annan brottslig gärning, föregiver besvärande omständighet eller förnekar friande eller mildrande omständighet skall, om myndigheten har att upptaga anmälan i sådan sak, dömas för *falsk tillvitelse* till enahanda straff. Dessa bestämmelser förutsätter uppsåt att ljuga; till dem är emellertid fogad en särskild bestämmelse om straff även för den som handlar av grov oaktsamhet.

På tal om ärekränkning har de nu nämnda bestämmelserna berörts i 4 kap. Det har där framhållits, att de innebär att den som vänder sig till polis- eller åklagarmyndighet, eller annan myndighet som har att sörja för utredning i en sak av det slag varom fråga är, icke kan fällas till ansvar för de uppgifter han lämnar, såvida de icke bevisas vara osanna. Det fordras också, att han skall vara medveten om osanningen eller åtminstone ha förfarit grovt oaktsamt.

I detta sammanhang upptar strafflagen en bestämmelse

om straff för den som förvanskar eller undanröjer bevis med uppsåt att oskyldig må bliva sakfälld eller som med sådant uppsåt åberopar falskt bevis. Brottet benämnes *bevisförvanskning* (13:8). Exempel härpå erbjuder fall där någon, med uppsåt som nu sagts, utplånar fotspår eller fingeravtryck på en brottsplats eller lägger dit föremål tillhörigt en viss person och fäster polisens uppmärksamhet på det. Försök till bevisförvanskning är straffbelagt.

Ett vittne som i god tro avgivit en utsaga varigenom annan med orätt påbördats ett brott bör icke, om han senare finner att han misstagit sig, kunna straffritt underlåta att rätta vittnesmålet och genom sin underlåtenhet orsaka att den oskyldige blir fälld till straff. Enahanda synpunkt gör sig gällande i andra fall som berörts i detta sammanhang, så t. ex. där en person anställt åtal i god tro men sedermera inser att åtalet är grundlöst. I strafflagen har därför, såsom omtalats i 3 kap., upptagits en bestämmelse om straff för underlåtenhet i sådana fall. Har någon företagit en åtgärd av ifrågavarande slag utan att likväl kunna fällas till straff härför, t. ex. emedan han saknade erforderligt uppsåt, och har han genom åtgärden framkallat fara för att annan skall bliva utan laga skäl dömd eller eljest lida avsevärt förfång, skall han dömas till böter eller fängelse, om han, sedan han kommit till insikt om denna fara, underlåter att till farans avvärjande göra vad skäligen kan begäras (13:9). En liknande bestämmelse om straff för underlåtenhet har i det föregående omtalats på tal om mordbrand och därmed besläktade brott.

Skriftliga osanningar är särskilt straffbelagda under vissa förutsättningar.

I åtskilliga situationer har medborgarna att avge skriftliga uppgifter hur det förhåller sig i ena eller andra hänseendet. För att ge ökad trovärdighet åt dessa föreskrives ej sällan, att de skall avges under edlig förpliktelse eller på heder och samvete eller under annan dylik försäkran. För att ytterligare inskräpa vikten av sanningsenlighet i en utsaga som avgives under sådan föreskriven försäkran stadgas i strafflagen ansvar för den som däri lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen. Brottet benämnes *osann försäkran* (13:10). Vanligen är emellertid en föreskrift, att uppgift skall lämnas exempelvis på heder och samvete, förenad med en särskild bestämmelse om straff för den, som icke lämnar sanningsenlig uppgift. I dessa fall skall den särskilda straffbestämmelsen tillämpas i stället för bestämmelsen om osann försäkran. Så är förhållandet t. ex. beträffande falskdeklaration (jfr s. 121).

Av större praktisk vikt är därför, att strafflagen innehåller en allmän bestämmelse om straff för den som uppsåtligen lämnar osann uppgift i intyg eller annan urkund (13:11). Under denna bestämmelse faller exempelvis oriktiga läkarintyg, arbetsbetyg och andra intyg av skilda slag, även uppgift skriven på en handling att den är en riktig avskrift eller att en namnteckning är egenhändig. Hit hör vidare oriktiga protokoll och protokollsavskrifter. Undantag göres emellertid för uppgifter om egna angelägenheter. Det är således icke straffbart att skriftligen om sig själv uppge t. ex. att man avlagt viss examen eller innehaft viss anställning. (Men förfarandet kan bli att bestraffa såsom bedrägeri eller bedrägeriförsök om handlingen begagnas.) Detta undantag är emellertid begränsat så, att skriftligt intygande om

vem man själv är faller under bestämmelsen. Denna omfattar även upprättande av skenkontrakt eller annan simulerad skriftlig rättshandling ävensom oriktig uppgift i skriftlig rättshandling, exempelvis antedatering. Det fordras emellertid för straffbarhet i alla fallen att åtgärden innebär fara i bevishänseende, varför t. ex. en antedatering går fri från straff om den icke kan medföra någon olägenhet. Brottet benämnes *osant intygande* och är belagt med böter eller fängelse eller, om det är grovt, fängelse eller straffarbete i högst två år. Den som väl icke framställer men åberopar eller eljest begagnar sådan osann urkund som nu sagts är, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, förfallen till enahanda straff för *brukande av osann urkund*.

Missbruk av pass, betyg eller dylik för viss man utställd urkund genom att giva sig eller annan ut för honom medför straff för *missbruk av urkund*, och det gör också utlämnande av urkunden att missbrukas på sådant sätt (13:12). Straffbestämmelsen omfattar även förfärande varigenom någon sanningslöst utger handling som tillkommit medelst genomslag eller fotografering eller på annat dylikt sätt för att vara riktig kopia av viss urkund.

Den som förnekar sin underskrift på en urkund dömes för *förnekande av underskrift*, om åtgärden innebär fara i bevishänseende (13:13).

Alla de i strafflagen upptagna brotten mot allmänheten — mordbrand, förfalskning, mened m. fl. — är straffbelagda med hänsyn till att de innebär fara för människor eller deras egendom eller intressen i övrigt. Straff ådömes även om faran icke blir förverkligad:

branden kanske släckes innan någon skadats av elden eller egendom av någon betydelse förstörts, förfalskningen kanske upptäcks innan någon låtit lura sig och meneden blir kanske avslöjad redan i det mål där den begicks. Det är emellertid angeläget, att gärningsmannen uppmuntras till att själv ingripa för att avvärja faran. Beträffande alla de nämnda brotten, utom brottet sabotage vilket i nu förevarande avseende intar en särställning, har därför stadgats, att om gärningsmannen innan avsevärd olägenhet uppkommit frivilligt avvärjt vidare fara, straffet kan nedsättas under vad eljest bort följa på gärningen; var faran ringa och var brottet ej belagt med svårare straff än fängelse, skall han gå fri från straff (12: 11, 13: 14, 19: 10).

7 KAP.

BROTT MOT STATEN

Brott mot allmän ordning.

Till brotten mot staten räknas en rad brott som i strafflagen betecknas såsom brott mot allmän ordning. Dit hör *upplopp* (11: 1). Brottet förutsätter, att en folksamling stör allmän ordning genom att ådagalägga uppsåt att, med förenat våld, sätta sig upp mot myndighet eller eljest framtvinga eller hindra någon åtgärd. Deltagare i sådan folksamlings förehavande straffas, om han icke beger sig ur folksamlingen när myndighet befaller att den skall skingras. Skingrar sig folksamlingen på myndighets befallning, straffas endast anstiftare och anförare. Går folksamlingen åter till förenat våld å person eller egendom, straffas deltagarna i folksamlingens förehavande, ändå att ingen myndighet befallt denna att skingras. Stör folksamling allmän ordning, även om den icke skulle ådagalägga sådant uppsåt som nyss nämnts, är deltagare däri att straffa för *ohörsamhet mot ordningsmakten*, om han underlåter att efterkomma befallning som meddelas för ordningens upprätthållande eller intränger på område som fridlysts eller avspärrats för sådant ändamål (11: 3). För *störande av förrättning* eller *av allmän sammankomst* straffas den som genom våldshandling eller oljud eller på annat dylikt sätt stör eller söker hindra allmän gudstjänst, annan allmän andaktsövning, vigsel eller begravning eller dylik akt, domstols

förhandling eller annan statlig eller kommunal förrättning eller ock allmän sammankomst för överläggning, undervisning eller åhörande av föredrag (11:4).

Den som muntligen inför myndighet eller folksamling, i skrift som sprides eller utlämnas för spridning eller i annat meddelande till allmänheten uppmanar eller eljest söker förleda till brottslig gärning straffas för *uppvigling* och likaså den som på sätt som nu nämnts uppmanar eller söker förleda till svikande av medborgerlig skyldighet, exempelvis till värnplikts- eller skattevägran, eller till ohörsamhet mot myndighet (11:5). För *samhällsfarlig ryktesspridning* straffas den som bland allmänheten sprider falskt rykte eller annat osant påstående som är ägnat att framkalla fara för rikets säkerhet, folkförsörjningen eller allmän ordning och säkerhet eller att undergräva aktningen för myndighet eller annat organ vilket äger besluta i allmänna angelägenheter (11:6).

Såsom ett brott mot allmän ordning uppfattas också brottet *hets mot folkgrupp* (11:7). Den som offentligen hotar, förtalar eller smädar folkgrupp med viss härstamning eller trosbekännelse är att för hets mot folkgrupp döma till böter eller fängelse. Denna straffbestämelse, som tillkom vid 1948 års strafflagsreform och har föranletts av den antisemitiska propagandan under och strax före andra världskriget, skyddar ej blott judar utan även andra folk- eller religionsgrupper, såsom zigenare och mormoner, mot hetsande propaganda. Den avser emellertid icke att lägga hinder i vägen för saklig diskussion eller upplysning.

Av religionsbrotten, vilka förr var omfattande och bestraffades strängt, återstår efter 1948 års reform en-

dast ett brott, betecknat såsom *brott mot trosfrid* och bestående i att offentligen skymfa sådant som av svenska kyrkan eller annat här i riket verksamt trossamfund hålles heligt (11: 8). De tidigare bestämmelserna angående sabbatsbrott ha en viss motsvarighet i den moderna arbetslagstiftningen.

Beträffande flera av de brott som nu nämnts är att observera, att gärning som begås genom tryckt skrift kan föranleda ansvar endast i den ordning tryckfrihetsförordningen bestämmer.

Kränkning av grav m. m. är straffbelagt såsom ett brott benämnt *brott mot griftefrid* (11: 9).

Den ojämförligt mest tillämpade bestämmelsen i strafflagen är den som straffbelägger *fylleri* (11: 10). Till straffbart sådant gör sig den skyldig som på allmän plats, vare sig utomhus eller inomhus, uppträder berusad av starka drycker, så att det framgår av hans åtbörder eller tal. Straffet är böter, vanligen något tiotal kronor. För detta brott och det som skall nämnas härnäst utdöms böter icke, såsom eljest alltid sker enligt strafflagen, i dagsböter. Årliga antalet fylleriförseelser som kommer inför domstol har de senaste åren ökat och var 1951 nära 40.000 (jfr s. 37). Lika som för fylleri straffas den som på plats och sätt som nu sagts uppträder berusad av annat än starka drycker.

Den som, annorledes än genom att blott uppträda berusad, för oljud på allmän plats eller eljest offentligen betar sig på sätt som är ägnat att väcka förargelse hos allmänheten är att döma för *förargelseväckande beteende* (11: 11). Straffet är liksom för fylleri böter utdömda omedelbart i penningar. Även denna förseelse är ofta förekommande, i runt tal 8.000 fall om året.

Anordnande av hasardspel om pengar eller pengars värde för allmänheten ävensom deltagande i sådant spel som anordnats för allmänheten eller eljest äger rum i lokal vartill allmänheten har tillträde är straffbelagt med böter (11:12).

Den som genom misshandel, överansträngning, vanvård eller annorledes utsätter djur för otillbörligt lidande dömes för *djurplågeri* till böter eller fängelse (11:13).

Brott mot allmän verksamhet.

Vissa straffbelagda gärningar behandlas som särskilda brott med strängare straffsats där de begås mot någon i sådan ställning att brottet innefattar ett angrepp mot det allmänna. Våld å person eller hot därom mot statlig eller kommunal ämbets- eller tjänsteman eller någon som erhållit rätt till sådan tjänstemans skydd kan sålunda utgöra *våld* eller *hot mot tjänsteman*, tvång eller hot i andra fall *förgripelse mot tjänsteman* och smädelse eller annan ärekränkande gärning *missfirmelse mot tjänsteman* (10:1—3, 5). Dessa bestämmelser tillämpas ganska ofta; under dem faller misshandel å polisman och smädliga tillmälen mot sådan. Ännu vanligare är emellertid, att ansvar ådömes för att någon, utan att gå till våld å person, satt sig till motvärn eller eljest med våld sökt hindra offentlig förrättning eller över huvud utövningen av sådan befattning vars innehavare åtnjuter tjänstemans skydd. Sådant brott kallas *våldsamt motstånd* (10:4). Omkring 2.000 sådana brott brukar årligen komma inför domstol. Straffet stannar nästan alltid vid böter, men fängelse kan ådömas.

Såsom ett angrepp mot det allmänna uppfattas också *bestickning* av ämbets- eller tjänsteman (10: 6). Därmed förstås att lämna, utlova eller erbjuda muta eller annan otillbörlig belöning för utövning av befattning.

Otillbörligt verkande vid röstning i allmänt ärende är straffbelagt, exempelvis att söka hindra val till allmän befattning eller förvanska valets utgång (10: 7). En straffbestämmelse finnes också för den som mottager, låter åt sig utlova eller begär otillbörlig förmån för att rösta på visst sätt eller icke rösta i allmänt ärende. Söker någon obehörigen skaffa sig kännedom om vad som angående utövning av rösträtt i allmänt ärende skall hållas hemligt, dömes han för *brott mot rösthemlighet* (10: 8).

Till skydd för rättsskipningen är straff stadgat för den som med våld eller med hot därom angriper någon för det han hos domstol eller annan myndighet gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller eljest lämnat uppgift vid förhör eller på sådant sätt angriper någon för att hindra honom från sådan åtgärd. Brottet benämnes *övergrepp i rättssak* (10: 9). Det omfattar även det fallet att någon med annan gärning som medför lidande, skada eller eljest olägenhet eller med hot därom angriper någon för det han avlagt vittnesmål eller eljest lämnat uppgift vid förhör hos myndighet eller för att hindra honom från att göra det.

Att dölja brottsling, hjälpa honom att undkomma, undanröja bevis om gärningen eller på annat dylikt sätt motverka hans befordran till straff eller annan påföljd bestraffas såsom *skyddande av brottsling* (10: 10). Även den som icke insåg men hade skälig anledning anta att

den andre var brottslig drabbas av straffbudet. Brottslingens närmaste, såsom hans make, trolovade och syskon, barn och föräldrar, gå dock fria från straff. Att taga lös den som är anhållen, häktad eller fånge eller eljest för annat än sjukvård eller skyddsuppfostran är berövad friheten eller att annorledes främja hans flykt är straffbelagt under beteckningen *främjande av flykt* (10: 11). Också försök till detta brott är straffbelagt.

Straff är vidare stadgat för den som bryter mot förbud att sälja eller skingra gods eller att utge annans egendom, rubbar gods som blivit satt i kvarstad (jfr s. 201 f), utmätt eller beslagtaget, skadar eller borttager myndighets anslag eller insegel eller eljest olovligen öppnar vad myndighet tillslutit eller ock överträder annat dylikt myndighets förbud. Brottet kallas *överträdelse av myndighets bud* (10: 12). Straff är likaledes stadgat för den som vägrar förrättningsman inträde där han har rätt att fordra sådant.

Att obehörigen utöva ämbets- eller tjänstemans befattning bestraffas såsom *obehörig tjänsteutövning* (10: 13). Också den som utan att utöva befattningen obehörigen ger sig ut för att inneha den drabbas av straff, nämligen för brottet *föregivande av allmän ställning* (10: 14). Detsamma gäller den som obehörigen bär uniform eller tjänstetecken för att ge sig sken av att tillhöra krigsmakten eller annan kår i det allmännas tjänst, exempelvis brandkåren, eller kår vars verksamhet avser allmän samfärdsel, t. ex. järnvägspersonal, eller allmänhetens förseende med vatten, ljus, värme eller kraft, t. ex. gasverkspersonal. Det är också straffbart att obehörigen ge sig ut för advokat; denna titel är förbehållen ledamöterna av Sveriges advokatsamfund.

Högmålsbrott.

Vissa brott mot statens säkerhet är i strafflagen samlade under denna rubrik (9 kap.). Dit hör *uppror* och *majestätsbrott*, d. v. s. misshandel å Konungen, brott mot hans frihet, smädelse av honom, m. m. Även att offentligt skymfa svenska flaggan är straffbelagt i detta sammanhang.

Brott mot rikets (yttre) säkerhet.

Andra brott mot rikets säkerhet, nämligen i dessa fall dess yttre säkerhet, är *högförräderi*, *spioneri* och *olovlig underrättelseverksamhet* (8 kap.). Att offentligen skymfa främmande makts flagga är straffbelagt med hänsyn till den fara för utrikespolitiska förvecklingar som annars kunde bli följden och likaså att smäda främmande makts statsöverhuvud eller dess sändebud här i riket.

Ämbetsbrott.

Medan många av de bestämmelser som nu berörs avser att ge skydd åt statliga eller kommunala funktionärer och deras förrättningar, avser en annan grupp av bestämmelser, nämligen de som stadgar straff för s. k. ämbetsbrott, att ge eftertryck åt kravet på tillräckligt hög standard hos dessa funktionärer och deras tjänsteutövning.

För detta ändamål stadgas straff för ämbets- eller tjänsteman även i vissa fall där annan skulle gått fri

från straff. Brott som på detta sätt är speciella för ämbets- och tjänstemän är *tjänstemissbruk* (25: 1), *tagande av muta* (25: 2, den som ger mutan blir fälld för bestickning), *brott mot tystnadsplikt* (25: 3) och *tjänstefel* (25: 4). Det sistnämnda brottet består i åsidosättande genom försummelse, oförstånd eller oskicklighet av vad som åligger ämbets- eller tjänstemannen enligt lag, instruktion eller annan författning, särskild föreskrift eller tjänstens beskaffenhet. Såsom straff för de nämnda ämbetsbrotten ifrågakommer i första hand avsättning eller suspension men därtill kan komma straffarbete, fängelse eller böter. I ringa fall blir straffet endast böter.

Ämbets- och tjänstemän är dessutom naturligtvis liksom övriga medborgare underkastade bestämmelserna angående andra brott. För dessa skall de emellertid i olikhet mot andra under vissa förutsättningar dömas till avsättning eller suspension jämte det för brottet stadgade straffet eller, om detta skulle bli böter, i stället för detta.

Vad som gäller ämbets- och tjänstemän gäller även vissa andra, exempelvis befattningshavare vid allmänna av Konungen stadfästade inrättningar eller stiftelser och i viss utsträckning också valda ledamöter av kommunala styrelser eller nämnder samt befattningshavare vid företag för allmän samfärdsel (25: 13).

I instruktionerna för ämbetsverk och andra förvaltningsmyndigheter förekommer ofta bestämmelser, enligt vilka överordnad myndighet för befattningshavares förseelse i tjänsten äger ålägga denne väl ej egentligt straff men disciplinär bestraffning, t. ex. varning, mistning av lön på viss tid eller suspension.

Brott av krigsmän.

För militärer finns straffbestämmelser utöver de som omtalats i det föregående (26 kap.). Krigsman kan sålunda begå exempelvis *lydnadsbrott*, *myteri*, *undanhållande* eller *rymning*. Krigsmän är emellertid icke därför undantagna från övriga straffbestämmelser. Handlägges mål mot krigsman såsom militärt brottmål, något som skall ske bl. a. om brottet är något av de nämnda eller är annat militärt brott, kan i mindre svåra fall ifrågakomma disciplinstraff för krigsmän, d. v. s. arrest eller disciplinbot. Militärt brottmål kan i viss utsträckning handläggas av militär befälhavare i stället för domstol. För mindre förseelser äger sådan befälhavare tilldela tillrättavisning i stället för disciplinstraff. Tillrättavisning kan bestå i t. ex. kommendering till extratjänst eller utgångsförbud.

Bestämmelser för krig, beredskapstillstånd m. m.

Kommer riket i krig, träder åtskilliga i det föregående icke nämnda straffbestämmelser i kraft, t. ex. en bestämmelse om straff för *krigsförräderi* (27: 1), och för vissa brott skärpes straffsatserna. Konungen äger med hänsyn till krigsfara eller andra av krig föranledda utomordentliga förhållanden förordna att så skall ske. Vissa straffbestämmelser träder i kraft redan under beredskapstillstånd.

PÅFÖLJDER FÖR BROTT

De för brotten i lag utsatta straffen.

Vid varje brottsbeskrivning i lagen är fogad en straffbestämmelse. Det straff varmed brottet på detta sätt är belagt kan vara i en eller flera av följande straffarter, nämligen de allmänna straffarterna böter, fängelse och straffarbete eller de särskilda ämbetsstraffen avsättning och suspension eller det särskilda straffet disciplinstraff för krigsmän.

De särskilda straffen kan som antytts i det sagda användas endast i fråga om vissa kategorier av lagövertredare: avsättning och suspension endast beträffande dem som är ämbetsmän eller eljest underkastade ämbetsansvar, disciplinstraff endast beträffande militärer. Disciplinstraff förekommer i två former, nämligen disciplinbot, som är ett penningstraff, och arrest. Att särskilda straff finns för vissa kategorier utesluter icke, att icke också allmänt straff kan dessutom eller ensamt vara att tillämpa.

Dödsstraff avskaffades 1921 för fredsförhållanden men kan, om riket kommer i krig, användas för vissa mycket grova brott mot rikets frihet.

Det förekommer numera nästan aldrig, att ett brott är belagt med ett bestämt straff. I stället anges straffet i lagen genom en straffskala — även kallad straffsats eller strafflatitud — inom vilken domstolen har att ut-

mäta straffet. Det anges sålunda vilken eller vilka straffarter som kan komma i fråga samt vidare minimum och maximum för det straff som kan ådömas i dessa straffarter, såvida för brottet skall gälla högre minimum eller lägre maximum än det som generellt är stadgat för den ifrågavarande straffarten. När, för att taga ett exempel, i paragrafen om enkel stöld (20:1) föreskrives att tjuven skall dömas till straffarbete i högst två år eller fängelse, betyder detta sålunda, att domstolen har att i domen utsätta ett straff som skall vara antingen straffarbete ej under två månader, vilket är det allmänna minimum för straffarbete, och icke över två år eller också fängelse i lägst en månad och högst två år, vilka tidsgränser likaledes är stadgade för fängelse över huvud.

Vid sin straffmätning har domstolen att taga hänsyn till förhållandena i det särskilda fallet.

Under vissa omständigheter äger den sätta straffet under minimum för brottet. En sådan straffminskningsgrund är, att brottet förövats av någon som ej fyllt 18 år, en annan att brottet begicks under inflytande av själslig abnormitet som dock icke är av beskaffenhet att medföra strafffrihet. En tredje straffminskningsgrund är nödvärnsexcess och en fjärde, under vissa omständigheter, att annan medverkat till brottet.

En straffskärpningsgrund däremot är återfall, även kallat recidiv. Vid vissa brott har nämligen domstolen att i regel tillämpa en strängare straffskala om den brottslige före brottet varit genom laga kraftvunnen dom dömd för något av vissa andra brott. Snatteri kan sålunda vara att bestraffa efter straffskalan för stöld, om den tilltalade förut varit dömd för t. ex. snatteri eller stöld.

Om lagföring sker samtidigt för flera brott, gäller sär-

skilda regler för straffmätningen. I allmänhet skall vid sådan s. k. brottskonkurrens gemensamt straff ådömas för brotten. Detta straff kan emellertid sättas högre än straffmaxima för de konkurrerande brotten och kan även komma att något överskrida de maxima som generellt gäller för de olika straffarterna.

I äldsta tider var böter den helt dominerande brottspåföljden. Böter, ofta till mycket höga belopp, användes även vid grova brott. Icke ens mord var ett »urbota» brott utan kunde sonas med mansbot.

Alltjämt är böter det ojämeförligt vanligaste straffet. Antalet bötesstraff brukar uppgå till inemot 150.000 om året, vilket är över 90 % av samtliga brottspåföljder. År 1947 uppgick antalet ålagda bötesstraff till 144.435. År 1948, vilket dock icke är fullt jämförligt med övriga år emedan en lönekonflikt inskränkte åklagarnas och domstolarnas verksamhet i Stockholm och Göteborg, stannade det vid 113.887.

Det förekommer tre slags böter.

Vanligast är, att böterna ådöms i ett visst antal kronor, s. k. penningböter. Förseelserna fylleri och förargelseväckande beteende, vilka är upptagna i strafflagen, är belagda med sådana böter till belopp av lägst 5 och högst 500 kr. I specialstraffrätten förekommer andra minima, och maximum är där 300 kr. Med sådana böter bestraffas en stor mängd trafikförseelser samt över huvud lagöverträdelse av mindre allvarlig beskaffenhet.

I viss utsträckning förekommer i specialstraffrätten ett slags penningböter, kallade normerade böter, vilka icke bestäms inom visst i lagen en gång för alla angivet minimum och maximum utan i förhållande till värdet av föremålet för brottet eller någon annan sådan beräk-

ningsgrund. Ett exempel härpå är de böter som ådöms enligt skattestrafflagen. Dessa är för falskdeklaration lägst 100 kr. och högst fem gånger det skattebelopp som undandragits eller kunde ha undandragits genom den oriktiga deklarationen, för vårdslös deklaration lägst och högst hälften av vad nu sagts. Normerade böter har stadgats för brott vid vilka det ansetts angeläget att lagöverträdaren drabbas av en kännbar ekonomisk förlust.

För lagöverträdelser av jämförelsevis allvarlig beskaffenhet men som dock ansetts kunna bestraffas med böter är emellertid den tredje formen av böter, dagsböter, den vanliga. Alla böter enligt strafflagen utom för fylleri och förargelseväckande beteende ådöms i dagsböter och likaså alla böter enligt specialstraffrätten som icke är normerade och för vilka icke är utsatt ett maximum av 300 kr. eller mindre. De bötesbestämmelser i specialstraffrätten vilka innehåller ett maximum överstigande 300 kr. skall alltså läsas som om där stode att den skyldige skall dömas till dagsböter, något som bl. a. innebär att det utsatta maximum icke gäller.

När böter utdöms i form av dagsböter, bestämmer domstolen dels efter brottets beskaffenhet huru många dagsböter den bötfällde skall betala, dels efter den bötfälldes ekonomi hur stor varje dagsbot skall vara. Antalet dagsböter skall vara lägst 1 högst 120, storleken av varje dagsbot lägst 1 kr. högst 300 kr. Bötesbeloppet som den bötfällde har att betala, är det penningbelopp som framkommer genom att dagsbotsbeloppet multipliceras med dagsbotsantalet. Det får dock icke understiga 5 kr. Det högsta möjliga bötesbeloppet för ett brott åter är enligt dagsbotssystemet, såsom framgår av maximsiffrorna, 36.000 kr.

Meningen med dagsbotssystemet, vilket infördes hos oss år 1931 och finns endast i ett fåtal andra länder, är att bötesstraffet, samtidigt som det återspeglar brottets svårhetsgrad, skall anpassas efter den bötfälldes betalningsförmåga.

Om böter icke erläggs frivilligt, kan de uttagas genom utmätning av egendom som tillhör den bötfällda eller införsel i hans lön. Lyckas det emellertid icke att indriva böterna, kan de under vissa förutsättningar förvandlas till fängelse efter viss skala, vilken upptar lägst 10 och högst 90 dagars fängelse. För fyllerister kan under vissa förutsättningar åtgärd enligt alkoholistlagen träda i stället för sådant s. k. förvandlingsstraff. Genom olika anordningar har sörjts för att förvandlingsstraff icke skall drabba andra bötfällda än i huvudsak sådana som underlåtit att gälda böterna på grund av tredska eller uppenbar vårdslöshet. Såsom resultat av en år 1937 genomförd reform med denna syftning, och av dagsbotssystemet, har antalet av dem som intas i fångvårdsanstalt för att avtjäna förvandlingsstraff nedgått till cirka 400 om året, medan det tidigare var 10.000 eller mera.

De båda allmänna frihetsstraffen, *fängelse* och *straffarbete*, får ej ådömas på kortare tid än en resp. två månader. Längsta tiden för fängelse är två år, för straffarbete tio år, såvida ej straffarbetet ådömes på livstid. I praktiken ådömes fängelse i allmänhet på tre månader eller kortare tid och sällan på längre tid än sex månader. De ojämförligt flesta straffarbetsstraffen är på ett år eller kortare tid. Till livstids straffarbete plägar dömas i något enstaka fall om året, ibland intet. Livstidsfångar med god prognos brukar bli benådade efter

tio à femton år. De senaste åren har i runt tal 4.000 personer årligen dömts att undergå fängelse eller straffarbete. År 1947 var antalet 4.187, år 1948, som dock av förut nämnd orsak (s. 166) icke är fullt jämförligt med övriga år, endast 3.638. Antalet i fångvårdsanstalt intagna har under åren därefter stigit rätt avsevärt; i synnerhet har antalet till fängelse dömda rattfyllerister stigit.

Frihetsstraff kom till mera allmänt bruk först under nya tiden. Dödsstraff och spö- eller risslitning, förvisning och skamstraff, såsom att sättas i stocken, användes länge för brott som numera bestraffas med frihetsstraff. Den utbredda användningen av dödsstraff i europeisk straffrätt över huvud väckte under 1700-talet opposition. En dåtida märkesman i kampen mot dödsstraffen var den redan i 1 kap. nämnde italienaren BECCARIA. I Sverige inskränktes under Gustav III användningen av dödsstraff avsevärt och i stället ökades användningen av frihetsstraff. I mitten på 1800-talet avskaffades de ännu återstående kroppsstraffen och skamstraffen, och frihetsstraff blev det vanliga straffet för allvarliga brott.

I forna tider verkställdes frihetsstraff, såväl i Sverige som utomlands, vanligen i gemensamhet och så att unga och gamla, män och kvinnor, förhärdade förbrytare och jämförelsevis godartade lagöverträdare sammanfördes under förhållanden som beträffande hygien och annat lämnade mycket övrigt att önska. En betydande insats för att fästa uppmärksamheten på vanvården av fångarna gjordes under 1700-talet av engelsmannen HOWARD. Såsom reaktion mot de usla förhållandena uppkom systemet med cellstraff. Det utbildades av kväkarna i Amerika omkring år 1800. Grundtanken i systemet var, att fångarna skulle hållas åtskilda i celler för att hindras

från att påverka varandra i ogynnsam riktning och för att de i ensamheten i cellen skulle bringas till självvrann-sakan och ånger. Detta system vann insteg snart sagt överallt i Europa, varvid Sverige var ett bland de länder som gick i spetsen. Vid 1840—41 års riksdag anslogs betydande belopp för inrättande av cellfängelser, och under de följande åren uppfördes ett stort antal sådana. De fästningslika fängelsebyggnader som i många av våra residensstäder bildar ett framträdande inslag i stads-bilden är i allmänhet från mitten av 1800-talet. Knapp-heten på celler och även hänsyn till fångarna hämmade emellertid systemets restlösa genomförande. Längst drevs användningen av cellstraff genom en lag av år 1906, enligt vilken fångarna skulle hållas i enrum under tre år i början av strafftiden i den mån denna för-slog därtill.

Kritik framkom emellertid småningom också mot cell-straffet. Den i 2 kap. nämnde italienaren FERRI beteck-nade det såsom ett av 1800-talets misstag. Det framhölls, att inspärning i cell kan innebära en stark påfrestning på fångens psykiska hälsa samt att den i allt fall är ägnad att förslöa den intagne och göra honom främ-mande för livet utanför anstalten, dit han dock skall återvända efter strafftidens slut, och så till vida minskar hans förmåga att efter frigivningen draga sig fram på laglydigt sätt. Sådana synpunkter föranledde, att man i vårt land efter 1916 successivt mjukade upp cellstraffet och år 1945 i princip avskaffade det.

Vid reformen sistnämnda år uppställdes såsom mål för behandlingen i fångvårdsanstalt, att den skall främja den intagnes anpassning i samhället. Enligt den tanke-gång som ligger till grund för reformen skall detta mål

sätta sin prägel på behandlingen alltifrån intagningen. Några åtgärder med syfte att göra straffet mera kännbart än som följer av själva frihetsförlusten skall icke vidtagas; förlusten av friheten har ansetts innebära lidande nog.

Den intagne skall enligt lagen behandlas med fasthet och allvar men också med aktning för hans människovärde. Han skall sysselsättas med arbete som i görlig mån skall vara ägnat att bereda honom yrkesutbildning eller att eljest främja utsikterna för honom att efter frigivningen försörja sig, såsom jordbruk, hantverk och arbete i mekanisk verkstad. Fångvårdsanstalterna skall i stor utsträckning vara öppna, d. v. s. icke kringgärdade med murar och icke försedda med galler för fönstren. I icke ringa utsträckning används s. k. kolonier, d. v. s. vanliga lantgårdar eller barackartade förläggningar.

Fånge som är intagen i öppen anstalt skall i regel arbeta tillsammans med andra fångar och må även, om ej särskilda skäl är däremot, tillbringa fritiden med dem. Fånge som är intagen i sluten anstalt skall i regel arbeta tillsammans med en eller flera andra och må tillsammans med andra fångar deltaga i undervisning, gudstjänst, utomhusvistelse, gymnastik o. dyl., såframt ej särskilda skäl är däremot. Om det kan ske utan fara för menlig påverkan, må fånge i sluten anstalt även eljest tillbringa fritiden eller del därav tillsammans med en eller flera andra fångar. Fånge som visat pålitlighet må medgivas att ha rumsdörren olåst under fritid. Genom liberala regler beträffande rätt att mottaga brev och besök och rätt till permission söker man mildra den isolering som anstaltslivet medför. Det förekommer, att

långtidsfångar mot slutet av anstaltstiden erhåller rätt till frigång, d. v. s. får arbeta hos arbetsgivare utanför anstalten men måste tillbringa nätterna i denna. Olägenheterna av att de intagna sammanförs med varandra söker man avhjälpa genom lämplig fördelning av klientelet mellan olika anstalter. Till ledning för behandlingen skall var och en med minst sex månaders strafftid i början av anstaltsvistelsen undergå en undersökning, vid vilken anstaltens läkare medverkar.

Det är givet, att en fångvård efter dessa linjer ställer mycket större krav både på fångvårdspersonalen och på anordningarna än ett inspärrande i cell. Att genom daglig samvaro med fångarna småningom påverka dem till det bättre är en tålamodsprövande, ansträngande och svår uppgift; den kräver utom personlig fallenhet också insikter i människobehandlingens konst. För att gott resultat skall kunna nås är det nödvändigt, att det även finns möjligheter att bereda de intagna en sådan tillvaro att de får håg och förmåga till nyttig verksamhet. Tyvärr råder ännu brist på lämpligt utrustade anstalter och för sin uppgift utbildad personal. Ehuru stora kostnader nedläggs på fångvården — anstaltsvård är alltid mycket dyrbar — och personalen kan synas talrik (s. 210), har de praktiska förutsättningarna för att verkställighetsreformen av år 1945 skall ge gott resultat hittills saknats. Att vissa olägenheter framträtt är därför icke förvånande. Särskild uppmärksamhet har det jämförelsevis stora antalet rymningar tilldragit sig. Att begränsa rymningsrisken är ett självklart önskemål, men det bör icke ske genom åtgärder som skulle så försämra behandlingsresultatet att minskningen av de brott rymningar begår mer än uppväges av ökad brottslighet bland dem som utstått sitt straff.

Att vi har två allmänna frihetsstraff, fängelse och straffarbete, är historiskt betingat. Förr var nämligen endast det senare straffet, vilket tidigare kallades tukthus eller arbete på fästning, förenat med arbetsplikt. Numera är även fängelsefångar skyldiga att arbeta, och de båda straffen skiljer sig i fråga om verkställigheten icke mycket från varandra. I praktiken viktigast är, att straffarbetsfånge i regel skall tillbringa de första tre månaderna av strafftiden i slutet anstalt medan fängelsefånge i regel redan från början skall skickas till öppen anstalt. Det är sannolikt, att de båda straffarterna kommer att sammanslås till ett enhetligt frihetsstraff.

De tre största anstalterna för verkställighet av fängelse och straffarbete är Långholmen i Stockholm, Härlanda i Göteborg och fångvårdsanstalten i Malmö.

Den i domen bestämda strafftiden avkortas genom villkorlig frigivning, om den är sex månader eller längre. Den som dömts till fängelse eller straffarbete på så lång tid skall nämligen så gott som undantagslöst villkorligt frigivas när $5/6$ av strafftiden gått till ända. Efter frigivningen är han underkastad en prøvotid av minst sex månader, under vilken han kan göras till föremål för s. k. kriminalvård i frihet. Detta innebär, att han kan ställas under tillsyn av en särskilt för honom förordnad tillsynsman och att därtill föreskrifter kan ges för hans livsföring under prøvotiden, såsom att han skall taga viss anställning, vistas på viss ort eller avhålla sig från bruk av rusdrycker. Om han åsidosätter något som åligger honom till följd av frigivningen och även om han begår nytt allvarligt brott, kan den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad, vilket innebär att han återintages i fångvårdsanstalt för att undergå återstoden av

straffet eller denna jämte straffet för det nya brottet. Straffåterstoden tjänar alltså som ett påtryckningsmedel för att förmå honom att bete sig väl under prøvotiden och foga sig i de eftervårdande åtgärder som föreskrivits för honom.

Prövotiden efter villkorlig frigivning utgör, särskilt om den är förenad med tillsyn och föreskrifter, en övergångstid mellan anstaltsvistelsen och livet i full frihet. En sådan övergångstid har ansetts vara av värde för att lotsa de i fångvårdsanstalt intagna genom den ofta kritiska tiden omedelbart efter frigivningen. Detta är skälet varför villkorlig frigivning gjorts obligatorisk vid alla frihetsstraff av sådan längd att de ansetts tåla en avkortning.

Redan 1906, och långt innan bestämmelserna om denna obligatoriska villkorliga frigivning infördes vilket skedde 1943, hade öppnats möjlighet till fakultativ villkorlig frigivning för fångar med god prognos. Enligt de nu gällande reglerna därom äger fångvårdsstyrelsen villkorligt frigiva fånge som avtjänat $2/3$, dock minst åtta månader, av den ådömda strafftiden. Fänge med en ådömd strafftid av tio månader eller mera har därför möjlighet att genom gott uppförande utverka att han villkorligt friges redan innan tidpunkten för obligatorisk villkorlig frigivning är inne.

Genom bestämmelserna om villkorlig frigivning har frihetsstraffens tidsbestämmdhet i viss mån uppmjukats. Efter anstaltsvistelsen följer en prøvotid som kan mer eller mindre intensivt och mer eller mindre länge utnyttjas för kriminalvård i frihet. Genom fakultativ villkorlig frigivning kan också själva anstaltstiden avkortas, om förhållandena i det särskilda fallet föranleder

därtill. Men alltjämt kvarstår, att fängelse och straffarbete, liksom böter, i huvudsak beror av domstolens bestämmande i domen, vilket åter innebär en tillämpning av straffsatserna i lagen.

Påföljder som används i stället för de utsatta straffen.

Det straffsystem som nu skildrats har befunnits för stelt. Man anser numera, att det i många fall icke är erforderligt eller ens lämpligt från preventionssynpunkt att låta lagöverträdaren drabbas av en påföljd och att i många andra fall en påföljd visserligen behövs för att förebygga brott men bör vara en annan än något av de straff om vilka hittills talats. Tanken att straffrättskipningens uppgift är brottsprevention har under innevarande århundrade lett till en rad lagstiftningsåtgärder som sprängt sönder straffsystemet i 1864 års strafflag.

Av gammalt är det regel i svensk rätt, att åklagare i princip är skyldig att väcka åtal för brott som ligger inom hans kompetens, om han har tillräckliga skäl att anse viss person skyldig till brottet. Vissa undantag finns emellertid från denna regel. De viktigaste är bestämmelserna om *åtalseftergift*.

Enligt den år 1942 antagna nya rättegångsbalken, vilken trädde i kraft med ingången av år 1948, må åklagare eftergiva allmänt åtal för smärre förseelser, nämligen för sådana för vilka i lag icke är stadgat svårare straff än böter, om det är uppenbart att den misstänktes lagföring icke är påkallad från allmän synpunkt.

Enligt en lag av år 1944 äger vidare åklagare efterge

allmänt åtal för brott vars straffskala ej innehåller endast böter, om det begåtts av någon som icke fyllt 18 år. Såsom förutsättning uppställs emellertid, *att*, vilket är det vanligaste fallet, den unge blir omhändertagen för skyddsuppfostran eller blir föremål för annan därmed jämförlig åtgärd eller utan dylik åtgärd erhåller särskild tillsyn eller lämplig sysselsättning och det tillika med skäl kan antagas att han skall avhålla sig från att ånyo begå brott, *eller att* brottet är ringa och uppenbarligen begåtts av okynne eller förhastande. Åtal skall väckas, om det finnes påkallat av allmänpreventiva skäl eller eljest från allmän synpunkt.

Åtalseftergift enligt 1944 års lag skall, såsom framgår av det sagda, i allmänhet icke innebära, att den brottslige lämnas utan varje åtgärd. I vidsträckt omfattning träder åtgärder enligt barnavårdslagen, bland vilka märkes intagning i ungdomsvårdsskola, i stället för straffrättslig påföljd. Innebörden av åtalseftergiften blir då, att den sociala barnavården anlitas i kriminalvårdens tjänst. Om barnavården lämnas några upplysningar i 9 kap.

Skälet varför 1944 års lag införts är icke så mycket att man velat låta unga undgå påföljd eller ersätta kriminalvård med barnavård. Såsom i det följande skall omtalas, kan med avseende å påföljden samma resultat som genom åtalseftergift uppnås genom att den unge efter lagföring erhåller villkorlig dom. Skälet är fastmera, att man velat undvika att ställa unga lagöverträdare inför rätta, vilket från psykologisk synpunkt kan vara olämpligt i olika hänseenden, och att man ansett önskvärt att skona dem från att genom dom bli stämplade som brottslingar. Prövningen huruvida åtal skall

ske mot den unge har ansetts vara av sådan vikt, att det i princip anförtratts åt överordnad åklagare, statsåklagaren, att i alla fall där åtalseftergift enligt lagen är möjlig pröva huruvida åtal skall komma till stånd eller åtal eftergivas. Dessutom skall barnavårdsnämnden i orten höras i frågan, därest brottet icke är ringa. Åtalseftergift enligt 1944 års lag sker i ungefär $\frac{2}{3}$ av de fall i vilka åtalseftergift enligt lagen är möjlig.

Enligt ett förslag, som när detta skrives är föremål för prövning, skulle åtalseftergift för dem som är under 18 år komma till ökad användning. Bakom förslaget ligger tanken att straffmyndighetsåldern, när det gäller unga som ej bör bestraffas med böter, i regel bör vara 18 år. Det bör enligt denna uppfattning ankomma på barnavården att sörja för åtgärder beträffande dem som ej nått nämnda ålder.

Under vissa förutsättningar kan åtalseftergift återkallas. Att åtal eftergivits betar f. ö. icke målsäganden hans rätt att åtala.

Om åtal väckts, mot ung eller gammal, äger domstolen under vissa förutsättningar villkorligt eftergiva straffrättslig påföljd för brottet genom att meddela *villkorlig dom*.

Den första svenska lagen om villkorlig dom tillkom 1906 och innebar, att domstolen visserligen dömde till straff men gav anstånd med straffets verkställande och förklarade att det skulle bero på den dömdes uppförande under en prøvotid huruvida straffet skulle gå i verkställighet. Villkorlig dom var avsedd för tillfällighetsbrottslingar, vilka kunde antagas avhålla sig från att ånyo begå brott även om de icke underginge straffet,

och bestämmelserna om villkorlig dom infördes för att det skulle bli möjligt att skona dessa från att undergå kortvarigt frihetsstraff (jfr s. 76). Sådant straff ansågs nämligen beträffande denna grupp av lagöverträdare vara mera till skada än till nytta.

Den nu gällande lagen om villkorlig dom är av år 1939 och trädde i kraft 1944. En uppgift för villkorlig dom kan även enligt denna lag vara att skona tilltalad som är att anse som tillfällighetsbrottsling från straff, men lagen ställer också andra uppgifter för villkorlig dom. Enligt 1939 års lag kan villkorlig dom nämligen förenas med ett omhändertagande av den dömda genom att denne ställs under övervakning under prövotiden och därtill, om så anses erforderligt, får föreskrifter för sin livsföring under denna tid. Genom villkorlig dom kan alltså numera anordnas kriminalvård i frihet. En villkorlig dom med denna innebörd är ej att uppfatta såsom allenast villkorlig påföljdseftergift utan kan vara en påföljd jämförlig med den kriminalvård i anstalt som fängelse eller straffarbete innebär. Sådant villkorlig dom är ej avsedd för tillfällighetsbrottslingar, vilka icke behöver ett omhändertagande, utan för brottslingar som man befärar skola återfalla i brott om de icke hjälps till rätta.

Enligt gällande lag kan alltså villkorlig dom meddelas utan övervakning eller med övervakning eller med övervakning jämte föreskrifter för den dömdes beteende under prövotiden. Även i fråga om anståndets beskaffenhet har domstolen olika möjligheter att välja mellan. Domstolen kan antingen, såsom förr, utdöma ett straff och meddela anstånd med verkställigheten av detta, eller också kan den nöja sig med att konstatera att den

tilltalade begått det ifrågavarande brottet — förklara honom saker till detta — och meddela anstånd med ådömande av straff för brottet. Lagen tänker sig, att sistnämnda metod företrädesvis skall användas när föreskrift meddelas i den villkorliga domen.

Villkorlig dom får icke meddelas, om det för att upprätthålla den allmänna laglydnaden krävs att den brottslige undergår straff. Denna, allmänpreventiva, synpunkt föranleder, att villkorlig dom sällan ges för exempelvis rattfylleri. Brottet får icke heller vara alltför grovt; det får ej förskylla straffarbete i mer än ett år eller fängelse i mer än två år. Å andra sidan måste frihetsstraff ingå i straffskalan.

Prövotiden är i allmänhet tre år. Övervakning skall anordnas, om det ej finns särskilda skäl att antaga att sådan är obehövlig. Om övervakning skall äga rum, förordnar domstolen lämplig person att vara övervakare för den dömden. Det kan föreskrivas den som ställes under övervakning att taga viss arbetsanställning, att vistas å viss ort eller tvärtom icke besöka viss ort, att genomgå viss utbildning, att under fritiden ägna sig åt viss sysselsättning t. ex. deltaga i viss föreningsverksamhet, att avhålla sig från rusdrycker, att betala skadestånd genom avbetalningar på visst sätt, att underkasta sig läkarvård, m. m. Dessa föreskrifter har karaktären av villkor som uppställs i domen för att anståndet enligt denna skall bestå. Genom villkorlig dom eller i samband med sådan kan emellertid den dömden i stället överlämnas till social eller medicinsk vård. Unga kan således genom villkorlig dom överlämnas till barnavårdsnämnden för skyddsuppfostran. Och alkoholister och psykiskt vårdbehövande kan intagas i allmän alkoholistanstalt eller

sinnessjukhus enligt alkoholistlagen resp. sinnessjuklagen i samband med att de erhåller villkorlig dom.

Om den villkorligt dömda missköter sig under prövotiden eller rent av begår brott, kan domstolen förklara anståndet enligt domen förverkat. Detta innebär, att det straff som må vara utsatt däri går i verkställighet eller att domstolen upptar frågan om påföljd för brottet och ådömer en sådan.

Årligen meddelas omkring 4.000 villkorliga domar. År 1947 var antalet 3.828, år 1948, vilket dock såsom förut nämnts (s. 166) icke är fullt jämförligt med övriga år, endast 3.491. Under sistnämnda år blev av samtliga för straffregisterbrott dömda 45 % dömda villkorligt; motsvarande siffra är för åldersklassen mellan 15 och 18 år 83 % och för åldersklassen mellan 18 och 21 år 62 %. De unga villkorligt dömda utgör ett mindre strängt urval, något som kommer till synes i återfallsstatistiken. Enligt en undersökning rörande återfallsfrekvensen för män som under år 1944 erhållit villkorlig dom med övervakning utgjorde antalet återfall inom ett år efter övervakningens början för de dömda i åldern mellan 15 och 25 år 7·9 %, i åldern mellan 25 och 40 år 5·5 % samt i åldern 40 år och därutöver 1·5 %.¹

Det finns anledning att förmoda, att antalet villkorliga domar ökat under åren efter de nämnda.

Att villkorlig dom och åtalseftergift enligt 1944 års lag kommit till så omfattande användning beror på en viss misstro mot fängelses och straffarbets förmåga att avhålla från återfall. Det obehag eller lidande som frihetsförlust medför är icke något universalmedel för att

¹ Se betänkandet Kriminalvård i frihet, statens offentliga utredningar 1949:6, s. 38.

förmå den straffade att framdeles leva laglydigt. Människors förmåga att handla rationellt, så att de undviker det som leder till deras egen ofärd, är icke stor och i synnerhet gäller detta om brottslingsklientelet på det hela taget. En mycket stor del av de allvarigare brotten begås av unga, och bland förövarna av sådana brott finner man också alkoholmissbruk och psykiska defekter i stor omfattning. Det behövs därför för att förebygga återfall mycket ofta, att den brottslige hjälpes till rätta genom en för honom nyttig behandling av något slag.

En effektiv sådan är emellertid icke lätt att åstadkomma. Att den brottslige intages i fångvårdsanstalt för att undergå fängelse eller straffarbete är, såsom framhållits i 1 kap., i vissa avseenden ägnat att försvåra denna uppgift: han ryckes från sitt förvärvsarbete, sammanföres med kamrater av vilka många måste antas öva ett dåligt inflytande på honom och stämplas som brottsling. Trots de ansträngningar som görs för att forma straffverkställigheten såsom en behandling ägnad att påverka den intagne i gynnsam riktning, kan man i allmänhet icke vänta sig att anstaltsvistelsen ger honom bättre förutsättningar än förut att avhålla sig från brott. Svårigheterna är alltför stora. Redan den omständigheten att tiden i allmänhet är kort sätter en gräns för vad som kan åstadkommas. Men även där tiden räcker till är möjligheterna att avhjälpa de svagheter som försvårar den intagnes anpassning till samhället begränsade. Ehuru det för många intagna säkert är av värde att erhålla yrkesutbildning, är det sålunda, för att taga ett exempel, icke möjligt att i fångvårdsanstalten anordna utbildning i vart och ett av de yrken som de intagna kommer att ägna sig åt efter frigivningen. I de flesta fall

kan man nog icke våga hoppas mera av den behandling som ägnas fångarna än att dessa åtminstone icke skall genom anstaltsvistelsen bli mindre skickade än förut att leva ett laglydigt liv. Att frihetsstraff ändock brukas i stor utsträckning är motiverat dels av att det kan vara nödvändigt att genom frihetsberövande hejda den tilltalades kriminella aktivitet, dels av att frihetsstraffet, liksom bötesstraffet, är ägnat att inpräglade straffhotets realitet hos den straffade och andra, icke minst det senare.

Utsikterna för att den brottslige skall i framtiden förhålla sig någorlunda väl ter sig ofta bättre om han får vara kvar i frihet. Det är då lättare att ordna för honom så, att han har goda chanser att föra ett laglydigt liv. Vad beträffar unga som måste tas om hand i anstalt för att där uppfostras och utbildas erbjuder barnavårdens ungdomsvårdsskolor relativt gynnsamma möjligheter. Från individualpreventiv synpunkt framstår därför fängelse och straffarbete ofta såsom mindre ändamålsenliga medel. Den allmänpreventiva synpunkten anses i många fall kunna tillräckligt tillgodoses genom att lagöverträdaren underkastas frihetsinskränkningar eller frihetsförlust genom de åtgärder som kan vidtagas i samband med villkorlig dom eller åtalseftergift.

Medan den individualpreventiva synpunkten för de fall som nu nämnts föranlett bestämmelser om åtalseftergift och villkorlig dom och så till vida på det hela taget påverkat straffrättsskipningen i mildrande riktning, har den för andra fall föranlett, att den straffrättsliga reaktionen blivit mera ingripande än enligt tidigare rätt.

Önskan att gestalta frihetsberövande för unga såsom en för dem ändamålsenlig behandling har sålunda lett

till införande genom en lag av år 1935, vilken trädde i kraft 1938, av den relativt långvariga påföljden *ungdomsfängelse*. Denna är avsedd för unga som, vid domens meddelande, fyllt 18 år men, då de begick brottet, icke uppnått 21 års ålder, och som är i behov av och mottagliga för en uppfostrande och utbildande behandling i särskilt inrättade ungdomsanstalter på tid som i regel icke får understiga ett år och icke heller får överstiga fyra år.

För dem som är yngre än 18 år hade man förr en motsvarighet till ungdomsfängelse, nämligen tvångsuppfostran. Denna behandlingsform, som infördes år 1902, har emellertid avskaffats. Anstaltsbehandling för dem som är yngre än 18 år anordnas numera i regel genom att den unge omhändertages för skyddsuppfostran i samband med åtalseftergift-eller villkorlig dom. Skyddsuppfostran kan nämligen ske i anstalt, framför allt ungdomsvårdsskola. Fängelse eller straffarbete förekommer sällan för denna åldersgrupp.

För åldersgruppen mellan 18 och 21 år används dessa straff däremot i icke ringa utsträckning, ungefär lika ofta som ungdomsfängelse. År 1950 intogs sålunda 151 i anstalt för att undergå fängelse eller straffarbete, 153 för att undergå ungdomsfängelse. Även överlämnande till skyddsuppfostran genom villkorlig dom förekommer.

Ungdomsfängelse betecknas i lagen såsom ett straff, men meningen vid dess införande var, att det skulle avsevärt skilja sig från fängelse och straffarbete. Verkställigheten skulle inriktas på att ge uppfostran och utbildning; i överensstämmelse härmed betecknas de intagna icke som fångar utan såsom elever. I möjligaste mån skulle undvikas att ge ungdomsanstalterna en fäng-

elseliknande prägel. De skulle te sig mera som skolor för utbildning, främst i jordbruk och verkstadsarbete. Man tänkte sig, att ungdomsfängelse skulle vara en förmån som reserverades för vad man med ett danskt uttryck kallade »raske drenge». Från Danmark hämtade man nämligen den närmaste förebilden för ungdomsfängelse.

En uppfostrande och utbildande behandling kräver tid, olika för skilda individer beroende på att deras förutsättningar är olika. Och hur lång tid det behövs kan man icke säkert veta förrän under behandlingens gång. Att, såsom sker beträffande de vanliga straffen, bestämma tiden i domen med hänsyn till brottet och inom den för brottet utsatta straffskalan ansågs därför icke lämpligt. I stället gjordes varaktigheten av ungdomsfängelse så till vida obestämd att det anförtroddes åt en för detta ändamål inrättad central nämnd, ungdomsfängelsenämnden, att under behandlingens gång och med ledning av resultatet av behandlingen bestämma om elevernas utskrivning med iakttagande av de nyss omtalade tidsgränserna, en minimitid av ett år och en maximitid av fyra år. Utskrivning borde i regel ske allenast på prov och senast efter två år med möjlighet att återintaga eleven om han misskötte sig. Den på prov utskrivne skulle ställas under tillsyn och kunna underkastas föreskrifter med avseende å sin livsföring under tillsynstiden.

Verkligheten har icke kommit att motsvara intentionerna. Ett första avsteg gjordes, när man snart fann sig föranlåten att döma även undermåliga till ungdomsfängelse. I själva verket är numera en stor del av ungdomsfängelseklientelet behäftad med psykiska svagheter. Denna utveckling har framdrivits av behovet att ge även så-

dana unga annan anstaltsbehandling än den som följer på en dom till fängelse eller straffarbete och den har försvarats med att man kunnat uppdelat klientelet på olika anstalter. Jämte den särskilt för ungdomsfängelse inrättade anstalten Skenäs några mil från Norrköping har sålunda även andra anstalter tagits i bruk för ändamålet, framför allt de omoderna fångvårdsanstalterna i Uppsala och Ystad. En följd av detta och av andra omständigheter har emellertid blivit, att åtminstone en stor del av klientelet icke göres till föremål för en uppfostrande och utbildande behandling av den kvalitet man ursprungligen tänkte sig. Av väsentlig betydelse har även varit, att genom 1945 års reform beträffande verkställigheten av fängelse och straffarbete vanligt tidsbestämt frihetsstraff för unga i regel skall verkställas under sådana former att ungdomsfängelse förlorat sin karaktär av förmån. De som döms till ungdomsfängelse har under dessa omständigheter svårt att förlika sig med att de skall hållas minst ett år i anstalt medan äldre som begår enahanda brott i allmänhet döms till fängelse eller straffarbete med kortare varaktighet.

Dessa förhållanden har medverkat till att ungdomsfängelsenämndens utskrivningspraxis blivit sådan, att de intagna numera i allmänhet utskrivs efter ungefär ett år eller, om de betett sig mycket illa t. ex. rymt och begått brott, en eller annan månad senare. Därmed har en grundtanke i ungdomsfängelselagen övergivits, nämligen den att behandlingens längd skall rätta sig efter resultatet av behandlingen.

Även för vuxna har den individualpreventiva synpunkten lett till införande av frihetsberövande på tid som icke bestämmes i domen. Brottsslingar som befinns vådliga

för annans säkerhet till person eller egendom kan sålunda under vissa förutsättningar enligt en lagstiftning, som infördes år 1927 och i sitt nuvarande skick är av år 1937 med vissa ändringar 1945, dömas till *förvaring* eller *internering* i säkerhetsanstalt. Meningen med denna lagstiftning är att bereda möjlighet för myndigheterna att kvarhålla farliga förbrytare i anstalt längre tid än ett ådömt frihetsstraff skulle medge för att hindra dem att begå brott och för att kunna underkasta dem en jämförelsevis långvarig behandling.

Förvaring är avsedd för brottslingar vilkas sinnesbeskaffenhet avviker från det normala utan att likväl vara sådan att de går fria från ansvar på grund av själslig abnormitet. Internering åter är avsedd för helt normala som återfallit i brott efter att ha undergått straffarbete eller förvaring i sammanlagt minst fyra år. Även andra förutsättningar är stadgade; bl. a. krävs att det aktuella brottet är av viss svårhetsgrad.

Förvaring ådömes i c:a 100 fall om året, internering däremot endast i ett eller annat ty de som gör sig skyldiga till så utpräglad återfallsbrottslighet att de kan dömas till internering har i allmänhet en sinnesbeskaffenhet som avviker från det normala och skall då dömas till förvaring. Förvarings- och interneringsfångarna utgörs till största delen av tjuvar, bedragare och andra förmögenhetsbrottslingar men även sedlighetsförbrytare och våldsbrottslingar förekommer bland dem. Nästan alla är återfallsbrottslingar.

I dom till förvaring eller internering utsätter domstolen en minsta tid för varaktigheten av påföljden, för förvaring minst ett och högst tolv år, för internering minst fem och högst femton år. Om utskrivning från

förvaring eller internering efter minsta tidens utgång beslutar en därför särskilt inrättad central nämnd, interneringsnämnden. Utskrivning, som i allmänhet sker på prov och åtföljes av tillsyn med möjlighet till återhäm-
tande, skall om minsta tiden är ett år ske inom fyra år men i övrigt gäller icke någon maximitid.

Förvaring och internering skiljer sig icke i fråga om behandlingen. De verkställs i samma anstalter. Den största av dessa är den moderna anstalten Hall nära Södertälje. I praktiken har de båda behandlingsformerna sammansmält, och förmodligen kommer de att förenas till en.

Ehuru förvaring och internering, med undantag för de fall där minsta tiden är ett år, kan utsträckas obegränsat, är det vanligt att de förvarade eller internerade utskrivs vid utgången av minsta tiden eller kort därefter. Återhämtnande sker emellertid tämligen ofta.

Om någon som undergår straffarbete eller för sedlighetsbrott ådömt fängelse eller också ungdomsfängelse för brott av viss beskaffenhet visar sig så farlig att det är betänkligt att frige honom när så måste ske enligt reglerna för det ådömda straffet, kan han under vissa förutsättningar överföras till förvaring, för att det därigenom skall bli möjligt att kvarhålla honom i anstalt. Sådan överföring har dock ännu icke ägt rum i något fall.

Förvaring och internering betecknas i lagen icke såsom straff. De brukar i stället kallas skyddsåtgärder.

Här må slutligen erinras om att, såsom omtalats i 1 och 3 kap., den som på grund av själslig abnormitet förklaras straffri i allmänhet, nämligen om han av undersökningsläkaren befunnits vara i behov av *vård på sin-*

nessjukhus, skall intagas i sådant sjukhus. Han blir sålunda underkastad ett frihetsberövande, ehuru enligt sinnessjuklagens regler. Så till vida intager han emellertid en särställning i förhållande till andra patienter på dessa sjukhus att han ej får utskrivas utan efter prövning av den särskilda utskrivningsnämnden vid detta, om sådan finnes, och eljest av den centrala sinnessjuknämnden. Är den straffriförklarade icke i behov av sinnessjukvård men hemfallen åt alkoholmissbruk och uppfyller han i övrigt förutsättningarna för åtgärd enligt alkoholistlagen, äger länsstyrelsen besluta om hjälpåtgärd enligt denna lag eller förordna om hans *intagande i allmän alkoholistanstalt*.

Straffriförklaring på grund av själslig abnormitet förekommer i några hundra fall om året: 1947 i 476 och 1948 i 340. Frekvensen av straffriförklaringar är emellertid rätt olika vid skilda slags brott. Den är sålunda, såsom naturligt är, mycket hög vid mord, mordförsök och dråp, hög också vid mordbrand samt rätt avsevärd vid sedlighetsbrott men vid andra brott jämförelsevis obetydlig.

Återfallsfrekvensen.

Såsom framgår av det föregående, har stora ansträngningar gjorts att forma ingripandet mot brottslingar så, att det i varje särskilt fall skall bli ägnat att avhålla den brottslige från vidare brottslighet. Den frågan inställer sig då: har detta lyckats? Att ge verkligt upplysande besked därom är av flera orsaker icke lätt.

Vissa på senare år utförda statistiska undersökningar visar, att återfallsfrekvensen är hög.

För män som under åren 1939—1941 frigivits efter att ha utstått ett första frihetsstraff var den s. k. sammanlagda återfallsrisken (s. 42 f) inom tre år från frigivningen 10 % för dem som frigivits från fängelse och 28 % för dem som frigivits från straffarbete.¹

En motsvarande undersökning omfattande män som år 1929 för första gången dömts till ansvar för brott som införts i straffregistret visar bl. a. följande.² Inom tio år återföll 22 %. För dem som för första brottet dömts till fängelse var procenttalet 24 och för dem som dömts till straffarbete 26.

Skillnaden mellan ovillkorligt och villkorligt dömda beträffande återfallsfrekvensen har belysts i en utredning, som avser de genomsnittliga förhållandena under åren 1921—1940.³ I utredningen har de för första straffregisterbrottet till fängelse eller straffarbete dömda personerna fördelats efter om straffet ådömts ovillkorligt eller villkorligt. Beträffande de ovillkorligt dömda har hänsyn tagits endast till dem som dömts till frihetsstraff på sådan tid att villkorlig dom varit möjlig. För en genomsnittlig risktid av sju år var återfallsfrekvensen beträffande samtliga ovillkorligt dömda 19 % och beträffande samtliga villkorligt dömda 12 %. Motsvarande procenttal var för de villkorligt dömda som varit föremål för övervakning 15 och för de villkorligt dömda som ej övervakats 6; för de till fängelse ovillkorligt dömda 17 och för de till fängelse villkorligt dömda 9; för de till

¹ DAHLBERG & T. LINDBERG i strafflagberedningens Betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m. m., statens offentliga utredningar 1944:50, s. 349.

² DAHLBERG & LINDBERG a.a. s. 371 och 376.

³ GROTH, Återfall i brott åren 1921—1940, statens offentliga utredningar 1947: 71, s. 33.

straffarbete ovillkorligt dömda 25 och för de till straffarbete villkorligt dömda 15. (Jfr s. 180.)

Såsom framhållits i 2 kap., är återfallsfrekvensen betydligt större bland unga än bland äldre (s. 64).

Återfallsfrekvensen minskar i samma mån som tid förflyter utan återfall. Beträffande risken för återfall bland män efter ett första straffregisterbrott år 1929 har konstaterats, att den var störst första observationsåret då den uppgick till nära 7 %. Därefter sjönk den långsamt och höll sig under de sista åren av en tioårsperiod vid ungefär 1 %.

Återfallsrisken stiger med antalet bestraffningar. Av dem som under åren 1939—1941 frigivits från sitt första, andra eller tredje fängelsestraff återföll redan första observationsåret resp. 4·7, 13·9 och 18·0 %; motsvarande siffror för de till straffarbete dömda är resp. 15·5, 23·5 och 25·3 %. En förklaring härtill är naturligtvis det urval i försämrande riktning som bestraffningen innebär och som denna icke tillräckligt förmått motverka genom individualpreventiv effekt. Risken för återfall inom tre år visade sig vid samma undersökning för dem som straffats en tredje gång med fängelse eller straffarbete vara så hög som resp. 45 % och 46 %.

Ett ogynnsamt urval utgör också förvaringsklientelet. Enligt en undersökning återföll inom tre år så mycket som 46 % av dem som utskrivits på prov från förvaring.¹

Återfallsfrekvensen bland manliga ungdomsfängelseelever är icke mycket mindre, enligt sistnämnda undersökning 43 % inom tre år. Detta kan förefalla nedslå-

¹ DAHLBERG & LINDBERG a.a. s. 364 f, som i denna del bygger på en undersökning av RUDSTEDT i Svensk juristtidning 1944 s. 294 f.

ende i betraktande av att ungdomsfängelse tillkommit för att bereda unga lagöverträdare en särskilt ändamålsenlig behandling. Det bör emellertid beaktas, dels att unga står betydligt högre återfallsrisk än äldre, dels att även ungdomsfängelseklientelet representerar ett ogynnsamt urval; de mera hoppingivande erhåller i allmänhet villkorlig dom. Förhållandet framträder också i bättre dager om man jämför med återfallsfrekvensen bland dem i samma ålder som dömts att undergå fängelse eller straffarbete. Den förut nämnda utredningen beträffande dem som under åren 1939—1941 frigivits efter att ha utstått ett första frihetsstraff visar en återfallsfrekvens för dem som var mellan 16 och 21 år vid intagningen av 25 % för fängelsefångarna, 52 % för straffarbetsfångarna.

Om alla de här anförda återfallssiffrorna gäller emellertid att de är för låga, framför allt av den orsaken att en stor del av återfallen undgår upptäckt.

Vad visar nu dessa siffror? Några bindande slutsatser angående effektiviteten av olika påföljder eller av påföljdssystemet i det hela tillåter de icke. Att den ena påföljden visar bättre eller sämre resultat än den andra kan bero på urvalet av dess klientel. Och i fråga om systemet såsom helhet betraktat kan man väl förmoda, att resultatet skulle bli ännu sämre om intet ingripande ägt rum, men något bevis härför lämnar icke siffrorna. Måhända skall man framdeles, när nya undersökningar företagits, få möjlighet att draga vissa slutsatser genom jämförelse med de tidigare undersökningarna.

Den höga återfallsfrekvensen understryker emellertid, hur svårt det är att genom ingripande mot en brottsling förmå honom att i fortsättningen leva laglydigt. Det är

påfallande många som frihetsberövande eller t. o. m. upprepat sådant icke avskräcker från att ånyo begå brott tämligen snart. Det kan förtjäna påpekas, att alla de här lämnade uppgifterna om återfallsfrekvensen avser förhållandena före 1945 års verkställighetsreform, vilken medförde en mildring av verkställigheten åtminstone beträffande fängelse och straffarbete.

Återfallsfrekvensen understryker vidare, att det är angeläget att ansträngningar görs för att avhålla den som en gång kommit in på brottets bana från att fortsätta där. Det framstår såsom viktigt, att man gör vad man kan för att främja brottslingarnas anpassning till samhällslivet.

Övrigt.

Brott kan medföra andra påföljder än de nu nämnda.

En påföljd är *förverkande*, även kallad konfiskation. Muta och dylikt, vinning av brottslig gärning vilken ej motsvaras av skada för enskild och alltså ej ger upphov till skadeståndsrätt, hjälpmedel vid brottslig gärning och vad som frambragts genom sådan kan under vissa förutsättningar av domstol förklaras förverkade till kronan. Där föremål ej finns i behåll, kan i stället dess värde förklaras förverkat. Utpräglade brottsverktyg, såsom dyrkar och falska nycklar, kan förklaras förverkade på blotta farhågan att de skall komma till brottslig användning. I specialstraffrätten, t. ex. spritlagstiftningen, finns delvis andra och ganska vittgående bestämmelser om förverkande.

En påföljd är vidare den *straffskatt* som under vissa

förutsättningar kan ådömas vid oriktig deklaration. Andra *straffavgifter* förekommer.

Ytterligare märkes den *indragning av körkort* som länsstyrelsen beslutar efter vissa trafikförseelser och medicinalstyrelsens befogenhet att i vissa fall *indraga läkarlegitimationen* för läkare som begår brott.

Genom lag av år 1944 har införts bestämmelser om *kastrering*. Sådan företages icke såsom påföljd för ett brott och domstol har icke att förordna därom. Såsom ett fall i vilket kastrering är tillåten upptar lagen emellertid det, att någon med skäl kan antagas komma att på grund av sin könsdrift begå brott som medför allvarlig fara eller skada för annan. Kastrering kan alltså komma till stånd där någon begått sedlighetsbrott och inger farhågor för återfall. Det förutsättes, att han själv samtycker till ingreppet om hans själsförmögenheter är sådana att han kan lämna giltigt samtycke. Ett motiv att lämna samtycke kan vara, att han därigenom kan uppnå utskrivning från förvaring i säkerhetsanstalt där han blivit intagen på grund av brottet. För kastrering fordras tillstånd av medicinalstyrelsen eller, i vissa fall, prövning av två läkare. Under tiden fram till utgången av år 1950 har 168 kastreringar enligt lagen anmälts.

Kastrering bör ej förväxlas med *sterilisering*. Medan det förra ingreppet innebär avlägsnande eller förstörande av könskörtlarna eller de könscellproducerande vävnaderna och därmed ej endast upphäver fortplantningsförmågan utan även borttager eller starkt förringar könsdriften, innebär sterilisering endast, att könscellerna genom ett ingrepp hindras att nå sin bestämmelseort. Sterilisering upphäver därför fortplantningsförmågan men låter könsdrift och potens bestå. Sterilisering, som i Sverige företas i icke ringa utsträckning, kan endast indirekt ha betydelse för kriminaliteten, nämligen

gen så att den kan tänkas hindra tillkomsten av individer som genom ärftlig belastning eller på grund av dåliga uppväxtförhållanden är särskilt utsatta för kriminalitetsrisk.

Genom brott ådrager sig den brottslige ofta skyldighet att betala *skadestånd* till den av brottet kränkte, målsäganden. Huvudregeln är, att han skall till fullo ersätta den ekonomiska skada han tillfogat denne genom brottet. För sveda och värk, lyte samt lidande genom ärekränkning är han emellertid skyldig att ge skadestånd som går utöver den ekonomiska förlusten.

Det är mycket vanligt att den brottslige, av brist på tillgångar eller av andra orsaker, icke betalar det skadestånd vartill målsäganden är berättigad. Såsom nämnts i det föregående, kan i villkorlig dom åläggas den dömda såsom villkor för anståndet att genom avbetalningar på visst sätt erlægga skadeståndet, helt eller delvis.

Det återstår att nämna, att Kungl. Maj:t har rätt att ge *nåd* från straff och andra straffrättsliga påföljder, men ej t. ex. från skadeståndsskyldighet.

Till sist må till upplysning om det i det föregående flerstädes omtalade *straffregistret* nämnas, att detta är ett av Fångvårdsstyrelsen fört register i vilket införs bl. a. alla domar till straffarbete, fängelse, dagsböter för vissa brott dock ej om antalet understiger 60, ungdomsfängelse, förvaring och internering samt alla villkorliga domar och alla straffriförklaringar på grund av själslig abnormitet. Registret hålles hemligt, men domstolar och andra myndigheter äger under vissa förutsättningar erhålla uppgifter därifrån.

ORGANISATIONEN FÖR BROTTSLIGHETENS BEKÄMPANDE

Polis, åklagare, advokater, domstolar.

För upprätthållande av allmän ordning och säkerhet, för spaning och annan undersökning angående brott samt för vissa andra uppgifter håller samhället ett *polisväsen*.

Riket är indelat i polisdistrikt, i vilka polismän finns anställda för distriktets behov. På landsbygden är fjärdingsmännen polismän men därutöver kan ytterligare personal vara anställd som polismän. Det finns också polispersonal som kan användas inom hela riket, statspolisen, varjämte de större städerna är skyldiga att vid behov ställa ett antal polismän, reservpolismän, till förfogande för tjänstgöring på vilken plats som helst i riket. Dessutom finns vissa anordningar för polisväsendet i dess helhet, bland vilka kan nämnas statens polisskola och statens kriminaltekniska anstalt. Länsstyrelsen har högsta chefskapet över polisväsendet inom länet, men under länsstyrelsen är landsfogden länspolischef utom i vissa större städer med polismästare som sorterar direkt under länsstyrelsen. På landet är landsfiskalen i sitt distrikt polischef under landsfogden. I städerna är vanligen en polismästare eller stadsfiskal polischef.

Polisen har i allmänhet att, så snart någon kan skäligt misstänkas för brott, göra anmälan därom hos

vederbörande åklagare. Om förseelse är obetydlig och klart ursäktlig, äger polisman emellertid låta saken bero vid ett påpekande eller en erinran till den felande.

Av *åklagare* finns dels allmänna åklagare, dels särskilda sådana. Av åklagare utfört åtal kallas allmänt åtal.

Allmänna åklagare är på landet landsfiskalerna, var och en inom sitt distrikt, och i stad som icke ingår i landsfiskalsdistrikt stadsfiskal. Dessa betecknas såsom distriktsåklagare. Överordnad landsfiskalerna finns i varje län en landsfogde. Landsfogdarna och förste stadsfiskalerna, vilka finns i de största städerna, betecknas såsom statsåklagare. Chef för hela organisationen av allmänna åklagare är riksåklagaren. Vid sidan av dessa allmänna åklagare finns särskilda åklagare, främst justitiekanslern samt riksdagens justitieombudsman och dess militieombudsman till vilkas uppgift hör att anställa åtal mot ämbetsmän för förseelser i ämbetet.

Även den som kränkts genom ett brott, *målsäganden* eller målsägaren, äger emellertid väcka åtal. Han måste dock, om brottet hör under allmänt åtal d. v. s. kan åtalas av åklagare, först angiva brottet till åtal hos åklagaren och får icke själv väcka åtal såvida icke åklagaren beslutat att icke åtala. Väcker åklagaren åtal, kan målsäganden uppträda i brottmålet vid åklagarens sida med egna yrkanden.

För vissa brott gäller något andra regler.

Ett mindre antal brott kan åtalas endast av målsäganden, s. k. målsägandebrott. Så är i allmänhet fallet med ärekränkning. Om andra brott, s. k. angivelsebrott, gäller att de icke kan åtalas av åklagare såvida icke målsäganden angivit brottet till åtal. Ett sådant brott är i

regel våldtäkt. Vanligare är, att det fordras antingen att målsäganden angivit brottet eller att statsåklagaren finner åtal påkallat från allmän synpunkt. Så är fallet med enkel stöld och de flesta andra förmögenhetsbrott, om de förövats mot någon bland vissa närstående.

Mot domare och vissa andra högre ämbetsmän äger målsäganden icke utan åklagares medverkan föra talan för ämbetsbrott.

Åklagare är i allmänhet skyldig att åtala, när han är befogad därtill och det föreligger tillräckliga skäl att anse att viss person är skyldig till brottet. Såsom omtalats i 8 kap., kan dock åtalseftergift meddelas under vissa förutsättningar. Det förekommer också, att viss administrativ myndighet skall pröva huruvida åtal är lämpligt. Beträffande oredligt förfarande, olovligt förfogande, olovligt brukande, åverkan och tagande av olovlig väg har statsåklagaren att pröva, huruvida det är påkallat från allmän synpunkt att åtal anställas för brottet.

I stället för att väcka åtal äger åklagare under vissa förutsättningar meddela straffföreläggande. Sådant förekommer endast där å brottet ej kan följa strängare straff än böter. Den mot vilken straffföreläggande meddelats står det fritt att godkänna eller icke godkänna föreläggandet. Godkänner han det icke, har åklagaren att väcka åtal. Godkänner han det, står det fast som om det vore en domstols dom. I vissa fall skall dock domstol pröva föreläggandet.

Åtal utföres vid *domstol*. De allmänna domstolarna är: i stad med egen jurisdiktion rådhusrätt, på landet och i de städer som bilda gemensamt domstolsdistrikt med omgivande landsbygd häradsrätt. En högre instans över

dessas allmänna underrätter bildar hovrätterna: Svea hovrätt, Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Nedre Norrland och Hovrätten för Övre Norrland. I högsta och sista instans dömer Högsta Domstolen. Vid sidan av dessa allmänna domstolar finns vissa specialdomstolar, såsom vattendomstolar för vattenmål och i krigstid krigsrätter.

I häradsrätt dömer häradshövding, eller annan ämbetsdomare i hans ställe, med nämnd bestående av 7—9 eller i mindre viktiga mål 3 valda nämndemän. Nämnden har icke att, såsom en jury (jfr om jury i tryckfrihetsmål s. 106 f), allenast avgöra huruvida den tilltalade är skyldig utan deltar i avgörandet av alla frågor som domstolen har att yttra sig om i domen. I rådhusrätt dömer i regel 3 eller 4 ämbetsdomare: borgmästare, rådmän eller assessorer. I mål om ansvar för brott vara kan följa straffarbete i två år eller däröver skall rådhusrätten emellertid bestå av en ämbetsdomare och nämnd om 7—9 nämndemän. I hovrätt dömer 4 eller 5 ämbetsdomare: president, lagmän, hovrättsråd eller assessorer. Högsta Domstolen slutligen består av justitieråd och är i allmänhet domför med 5 högst 7 ledamöter. Vid handläggning av mål i Högsta Domstolen biträder revisionssekreterare, tillhörande ett särskilt ämbetsverk kallat Nedre Justitierevisionen.

Domstolen kallas också rätten, särskilt om det är tal om dess verksamhet i ett mål. Ordet rätt användes i flera andra betydelser. Med rätten kan man sålunda mena inbegreppet av gällande rättsregler: man säger t. ex., att det enligt svensk rätt förhåller sig så eller så. I andra sammanhang betyder ordet rätt detsamma som rättighet.

I brottmål står mot varandra på ena sidan åklagaren eller målsäganden eller båda, på andra sidan den tilltalade. Såväl målsäganden som den tilltalade kan ha biträde i rättegången eller fullmäktig som uppträder i hans ställe inför rätta. För den tilltalade kan ett biträde, en försvarare, förordnas av domstolen, s. k. offentlig försvarare. Målsäganden och den tilltalade är inom vissa gränser skyldiga att infinna sig personligen om det behövs för utredningen. Personlig inställeskyldighet åligger den tilltalade i alla grövre brottmål.

Såsom rättegångsfullmäktig, eller rättegångsombud, får nära nog vem som helst anlitas. Vanligen ges sådant uppdrag åt en *advokat*. Med advokat förstås en ledamot av Sveriges advokatsamfund; andra får icke använda advokattiteln (s. 160). Det allmänna har på vissa orter upprättat rättshjälpsanstalter som tillhandagår mindre bemedlade advokathjälp. På andra håll anslår det allmänna medel för att möjliggöra för mindre bemedlade att anlita privatpraktiserande advokater.

Polisens, åklagarnas och domstolarnas verksamhet sker avgiftsfritt så när som på den stämpel och lösen som uttas för protokoll och vissa andra handlingar. Rättegång kan ändå bli dyrbar på grund av kostnaden för advokathjälp, vittnen, personlig inställelse m. m. Den som fälles till ansvar förpliktas att ersätta statsverket dess kostnader för ersättning åt vittnen som åklagaren inkallat och för hämtning av honom själv till rätten, om hämtning erfordrats, och vidare att ge arvode åt offentlig försvarare samt att ersätta målsäganden dennes kostnader för målet om han fört talan däri. Den som där emot frikännes kan endast undantagsvis påräkna ersättning för sina kostnader, såvida icke målsäganden

ensam fört talan mot honom. Mindre bemedlade kan emellertid av domstolen erhålla förmånen av fri rättegång, vilket innebär att hans kostnader inom vissa gränser betalas av allmänna medel. Kommer han sedermera i bättre omständigheter, kan han nödgas ersätta statsverket dess kostnader.

Rättegång.

Så snart på grund av angivelse eller eljest uppstår anledning antaga att det blivit begånget ett brott som hör under allmänt åtal, skall i regel s. k. *förundersökning* inledas. Syftet med denna är att utreda vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligger för åtal mot honom samt att i övrigt bereda målet. Förundersökning inledes av polismyndighet eller åklagaren. Har förundersökning inletts av polismyndighet, skall åklagaren, så snart någon kan skäligen misstänkas för brottet eller det eljest av särskilda skäl finnes påkallat, övertaga ledningen av undersökningen. Redan under förundersökningen är den misstänkte berättigad att anlita juridiskt biträde, en försvarare. Skaffar han sig icke själv en sådan, skall domstolen under vissa förutsättningar utse en offentlig försvarare.

Det kan föreligga risk för att den misstänkte genom flykt undandrar sig rättvisan eller genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning. För att förebygga detta må han under vissa förutsättningar *häktas*. Häktning kan också ske för att hindra honom att fortsätta sin brottsliga verksamhet. Endast domstol äger besluta om häktning. Ledaren av förundersökningen eller åklagaren äger emellertid besluta, att

den misstänkte skall *anhållas* innan domstolen meddelat beslut i fråga om häktning. I trängande fall äger polisman *gripa* en misstänkt utan att avvakta beslut om anhållande. Det är också envar tillåtet att gripa den som begått brott varå frihetsstraff kan följa och anträffas å bar gärning eller flyende fot. Envar får också gripa den som är efterlyst för brott. Den gripne skall emellertid skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. Den som anhållits eller gripits skall så snart ske kan förhöras, och om han ej friges, skall framställning om hans häktande inom kort frist göras hos domstolen. Denna måste, likaledes inom kort frist, besluta sig för häktning eller frigivning. Beslutar domstolen häktning, skall den tillika utsätta tid inom vilken åtal skall väckas och denna tid får ej bestämmas längre än som finnes oundgängligen erforderlig. Man har på detta sätt sökt sörja för att den som på grund av misstanke om brott berövas friheten skall få sin sak prövad av domstol utan längre dröjsmål.

I stället för anhållande eller häktning kan förekomma förbud att utan tillstånd lämna anvisad vistelseort, om sådant *reseförbud* anses tillräckligt. Det tillkommer ledaren av förundersökningen, åklagaren eller domstolen att meddela sådant förbud.

Medan de nu nämnda tvångsmedlen riktar sig mot den misstänktes person, finns andra som riktar sig mot hans egendom. Är någon skäligen misstänkt för brott och kan det skäligen befaras att han genom att avvika eller genom att undanskaffa egendom eller annorledes undandrar sig att gälda böter eller annat till det allmänna eller skadestånd eller annan ersättning till målsäganden, kan sålunda, i den mån det behövs, *kvarstad* läggas å hans

lösa egendom eller hans, fasta eller lösa, egendom ställas under förbud att säljas eller skingras, s. k. *skingringsförbud*. Kvarstad är en mera vittgående åtgärd än skingringsförbud och innebär, att ägaren icke ens får rubba den med kvarstad belagda saken (s. 160). Föremål, som skäligen kan antagas äga betydelse för utredning om brott eller vara avhänt någon genom brott eller vara förverkat på grund av brott må tagas i *beslag*. Bestämmelser finns vidare om *husrannsakan* samt *kroppsvsitation* och *kroppsbesiktning*. Vid kroppsbesiktning får *blodprov* tagas, något som är av vikt bl. a. när fråga är om rattfylleri.

När förundersökning avslutas, skall ledaren av denna meddela beslut om åtal skall väckas.

Åtal väckes i regel genom stämning, vilken skall delgivas den misstänkte. Stämningen ges av domstolen. Denna äger dock uppdraga åt åklagare att utfärda stämning.

I stämningen förelägges den tilltalade, om det ej anses obehöfligt, att uppge de bevis han vill åberopa. Hans uppgift meddelas därefter åklagaren genom rättens försorg. Även andra åtgärder kan vara att vidtaga innan målet är färdigt för huvudförhandling.

Väckes åtalet av målsäganden, har förundersökning icke ägt rum. Den ersättes i sådana fall med en förberedande handläggning av målet under ledning av domstolen, s. k. *förberedelse*. Därefter är målet färdigt för huvudförhandling.

Vid *huvudförhandlingen*, vilken är muntlig, skall målet om möjligt i ett sammanhang slutföras och avgöras. Parterna har alltså att därvid framställa sina yrkanden, framföra sin bevisning och över huvud andraga allt vad

de finner erforderligt till utveckling av sin talan. Med ledning av vad vid huvudförhandlingen framkommer har domstolen att pröva, huruvida den tilltalade begått det brott för vilket han åtalats. Därvid har domstolen att iakttaga, att den icke får anse den tilltalade ha begått brottet om han icke blivit överbevisad därom; bevisbördan ligger på åklagarsidan. I mål rörande mindre brott godtas erkännande av den tilltalade såsom tillräcklig bevisning men däremot icke i mål om grovt brott. I mål av sistnämnda slag fordras, att erkännandet bekräftas av andra omständigheter.

Personundersökning, summarisk läkarundersökning, sinnesundersökning.

Den skildring som här i korta drag givits av ett brottmåls förlopp är emellertid ofullständig. De åtgärder som omtalats i det föregående har huvudsakligen till uppgift att få genom dom fastslaget, huruvida den misstänkte förövat brottet. Om domstolen finner att han gjort det, skall den emellertid också bestämma angående påföljd för brottet. I målet måste därför förebringas utredning till ledning för domstolens val av påföljd.

Åtskillig utredning som kan tjäna till underlag för domen i detta avseende framkommer naturligtvis genom den procedur som här har beskrivits. I och med att domstolen kommer till klarhet om att den tilltalade begått det brott för vilket han åtalats, är sålunda den straffsats given inom vilken ett straff kan utmätas. Brottet och omständigheterna vid detta ger också någon ledning för bedömandet vad slags person den tilltalade är och i

vilken miljö han lever. Under förundersökningen eller senare skall vidare, om brottet icke är helt ringa, förbringas utredning om den tilltalades levnadsomständigheter. I många fall skall också införskaffas utdrag av straffregistret eller vissa andra register för att utröna om den tilltalade förut fällts för brott. Den utredning angående den tilltalades personliga omständigheter som på detta sätt vinnes har emellertid icke ansetts för alla fall tillräcklig för att sätta domstolen i stånd att välja påföljd. Utredningen skall därför i vissa fall kompletteras med en eller flera av de tre undersökningar som nu skall beröras.

En är s. k. *särskild förundersökning*, vilken för att bättre skiljas från den i det föregående omtalade förundersökningen även kallas *personundersökning*. Syftet med personundersökning är att vinna utredning, icke om brottet och vem som begått detta, utan om den misstänktes personliga förhållanden och om de åtgärder som må anses lämpligast för hans tillrättaförande. Personundersökning kan äga rum i vilket brottmål som helst där den anses erforderlig. Den beslutas av domstolen så snart lämpligen kan ske, vilket kan vara innan åtal ännu väckts. I åtskilliga fall är den obligatorisk.

Domstolen har att förordna lämplig och villig person till personundersökare beträffande den misstänkte. Undersökaren har att verkställa en så vitt möjligt fullständig utredning om den misstänktes karaktär, levnadsomständigheter och personliga förhållanden i övrigt och med ledning därav bilda sig en mening om vilken påföljd som är lämpligast. Om villkorlig dom är ifrågasatt, skall han yttra sig om behovet av särskilda föreskrifter i domen samt, i den mån så erfordras, för-

bereda tillämpningen av sådana föreskrifter och föreslå övervakare.

Dessa uppgifter är ganska krävande. Personundersökaren bör söka belysa den utveckling som lett till brottet för att man skall kunna bedöma möjligheterna att förebygga ett upprepande. Han bör äga människokännedom och vara orienterad angående de olika behandlingsalternativ som står till buds.

Personundersökningen skall tillgå så, att undersökaren sätter sig i personlig förbindelse med den misstänkte, besöker hans hem, inhämtar upplysningar från hans familj och andra närstående samt söker bilda sig en på personliga iakttagelser grundad uppfattning om förhållandena i hans omgivning. Undersökaren skall vända sig även till andra personer som kan lämna tillförlitliga upplysningar om den misstänkte och hans förhållanden. Det är angeläget, att undersökaren förfar så, att den misstänkte och hans anhöriga icke onödigtvis tillskynas lidande eller men. Kan det befaras att hänvändelse till arbetsgivare eller annan skall lända den misstänkte till avsevärd olägenhet, får undersökningen i denna del begränsas.

Personundersökaren äger taga del av anteckningar och andra handlingar från den av åklagaren ledda förundersökningen samt närvara vid förhör som hålles med den misstänkte. Är den misstänkte i sådan ålder att han kan bli föremål för åtgärd av barnavårdsnämnd, bör personundersökaren, om så lämpligen kan ske, rådföra sig med barnavårdsnämnden angående lämpliga åtgärder för hans tillrättaförande. Beträffande misstänkt som kan antagas vara hemfallen åt alkoholmissbruk bör undersökaren, om så lämpligen kan ske, på motsvarande

sätt rådföra sig med nykterhetsnämnden. Dessa båda nämnder är skyldiga att på begäran av personundersökaren, åklagaren eller domstolen meddela upplysningar beträffande misstänkt, med vilken nämnden har att taga befattning, och föreslå de åtgärder som nämnden må finna erforderliga för hans rättande.

Om personundersökningen skall undersökaren utan dröjsmål avge skriftlig berättelse till domstolen enligt fastställt formulär. Han är också skyldig att på begäran av domstolen fullständiga sin undersökning och att på kallelse inställa sig vid domstolen för att i fall av behov gå denna tillhanda med upplysningar.

För valet av påföljd kan det vara erforderligt, att den misstänktes hälsotillstånd undersökes. Särskilt är det av vikt, att psykiska sjukdomar eller defekter upptäcks. Detta är angeläget icke blott för att förebygga, att någon fälles till ansvar ehuru han bör gå fri från sådant på grund av själslig abnormitet, utan även för att den som lider av mindre utpräglade defekter skall få lämplig påföljd, t. ex. villkorlig dom med ändamålsenliga föreskrifter. Läkarundersökning kan därför vara erforderlig, och domstolen äger, när skäl därtill är, förordna en läkare, helst en psykiater, att företaga en s. k. *summarisk läkarundersökning* beträffande den misstänkte. Har sådant förordnande icke meddelats, åligger det personundersökaren, att om han befarar att den misstänkte lider av svårare kroppslig sjukdom eller av själslig sjukdom eller defekt, utan dröjsmål anmäla sina iakttagelser till domstolens ordförande för att domstolen icke må förbise behovet av läkarundersökning om sådant föreligger.

Sådan läkarundersökning som nu berörts är, såsom

beteckningen anger, i regel icke ingående. I fråga om den misstänktes sinnesbeskaffenhet kräves ofta en mera noggrann undersökning. Sådan kan komma till stånd genom att domstolen förordnar om *sinnesundersökning enligt sinnessjuklagen*. Därom skall förordnas, om det föreligger anledning att antaga att den misstänkte begått brottet under inflytande av sådan själslig abnormitet eller tillfälligt rubbad själsverksamhet som avses i 5:5 och som medför frihet från ansvar; undantag göres dock för fall där sinnesundersökning nyligen ägt rum eller sådan undersökning av annat skäl finnes obehövlig, t. ex. emedan den misstänkte uppenbart är sinnessjuk. Om sinnesundersökning skall också förordnas, där domstolen finner särskild utredning om den misstänktes sinnesbeskaffenhet vara av betydelse för bestämmande av påföljd för brottet eller eljest för målet avgörande; domstolen finner exempelvis sinnesundersökning av värde för att pröva om förvaring bör ådömas eller för att bedöma tillförlitligheten av ett erkännande av den tilltalade.

Sinnesundersökning verkställes i regel av psykiater vid sinnessjukavdelning inom fångvården eller vid sinnessjukhus. Den som icke är häktad är skyldig att inställa sig hos undersökningsläkaren; domstolen kan t. o. m. förordna, att han skall intagas på sinnessjukhus för undersökningen. Denna är tidskrävande till följd av sin grundlighet men också därför, att läkarpersonalen visat sig alltför liten i förhållande till det stora antalet undersökningsfall.

Emedan förordnande om sinnesundersökning innebär eller kan innebära ett allvarligt ingrepp i den misstänktes frihet, får sådant förordnande icke meddelas, såframt icke denne erkänt gärningen eller det förebragts över-

tygande bevisning om att han begått den. I regel får förordnande om sinnesundersökning icke heller meddelas om ej brottet finnes förskylla svårare straff än böter.

Sinnesundersökningen utmynnar i ett läkarutlåtande om den undersöktes sinnestillstånd vid gärningens begående. I utlåtandet skall vidare anges, huruvida han är i behov av vård på sinnessjukhus och om han eljest bör bli föremål för särskild åtgärd, t. ex. intagas i allmän alkoholistanstalt eller erhålla villkorlig dom med de eller de föreskrifterna. Det kan förekomma, att ytterligare undersökning verkställles genom medicinalstyrelsens försorg.

Domstolen är icke bunden av läkarutlåtandet, lika litet som av personundersökarens åsikt eller läkarintyg som avgivits efter s. k. summarisk läkarundersökning eller över huvud av några sakkunnigutlåtanden. Det händer dock sällan, att domstol frångår ett läkarutlåtande vari förklaras att den misstänkte lider av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet som skall föranleda strafffrihet. Förklarar domstolen på grund av läkarutlåtandet en misstänkt straffri och innehåller utlåtandet att han är i behov av vård på sinnessjukhus, skall han intagas på sådant sjukhus eller kvarhållas där för vård, om han redan är intagen.

Dom.

Sedan erforderlig utredning i enlighet med det sagda förebragts och huvudförhandlingen avslutats, har domstolen att meddela dom i målet.

Domen kan innehålla, att rätten ej finner skäl bifalla åtalet. Detta har då »ogillats» och den tilltalade har fri-

känts. Numerärt överväger dock vida de fall i vilka den tilltalade fälles till ansvar. Det förekommer, att domen av något skäl, t. ex. emedan den tilltalade befinnes vara en 5:5:a, stannar vid ett uttalande, att han förövat den brottsliga gärningen, en sakerförklaring.

Domen kan sedermera överklagas av någondera parten eller båda. Målet upptas i så fall ånyo i hovrätten. Klagan över hovrättens dom sker hos Högsta Domstolen. För att spara den högsta instansens tid är emellertid möjligheterna att överklaga hovrättens domar begränsade, nämligen dels genom generella bestämmelser som undantar jämförelsevis mindre viktiga mål från Högsta Domstolens prövning, dels genom bestämmelser om att tillstånd av Högsta Domstolen erfordras för att överklagande skall få ske. Sådant tillstånd, s. k. prövningstillstånd, ges endast om ändringssökandet finnes ha tillräckligt fog för sig eller eljest anses vara av sådan beskaffenhet att det är anledning att målet upptas av Högsta Domstolen.

Dom som icke får överklagas — vare sig detta beror på att fristen för överklagandet utlupit eller på att domen är meddelad av hovrätt och icke får överklagas i Högsta Domstolen eller på att domen är meddelad av Högsta Domstolen — säges äga laga kraft. I undantagsfall kan resning beviljas i mål som är avgjort genom laga kraftägande dom.

Verkställighetsmyndigheter.

Har den tilltalade i domen dömts till straff eller annan påföljd, skall domen verkställas eller, med ett annat uttryck, exekveras.

Detta ombesörjes i vad angår böter och förverkande i allmänhet av landsfiskalerna och stadsfogdarna, vilka i egenskap av utmätningsmän är de vanliga exekutionsmyndigheterna också i fråga om domar i tvistemål.

För övriga straffrättsliga påföljder är verkställigheten organiserad särskilt.

Vad först angår kriminalvården i anstalt, d. v. s. verkställigheten av fängelse och straffarbete, ungdomsfängelse, förvaring och internering, sker den genom fångvårdens försorg. Ledningen av denna handhaves av *fångvårdsstyrelsen* med en överdirektör som chef. Antalet fångvårdsanstalter utgjorde den 1 juni 1951 47, av vilka två små drevs av enskilda sammanslutningar enligt avtal med staten. Medelbeläggningen på fångvårdsanstalterna var år 1950 2394, år 1951 enligt preliminär uppgift 2607. Antalet på heltid anställda befattningshavare vid de statliga anstalterna uppgick den 1 juli 1951 till 1158. Genomsnittligt finns alltså ej fullt en anställd på två intagna.

Vid varje anstalt finns en *anstaltsnämnd*, bestående av en jurist som ordförande, anstaltens styresman och tre av länsstyrelsen utsedda personer av vilka en, men icke de två andra, är befattningshavare vid anstalten. Anstaltsnämndens uppgift är att utgöra ett rådgivande och kontrollerande organ varigenom fångvården tillföres intresse och sakkunskap utifrån.

För kriminalvården i frihet finns en särskild organisation av *skyddskonsulenter* och *skyddsassistenter*, vilken liksom fångvårdsväsendet sorterar under fångvårdsstyrelsen.

Kriminalvården i frihet omfattar dels dem som står under övervakning såsom villkorligt dömda, dels dem

som står under tillsyn såsom villkorligt frigivna från fängelse eller straffarbete eller villkorligt utskrivna från ungdomsfängelse, förvaring eller internering. I sak är det ingen skillnad mellan övervakning och tillsyn. För alla de nämnda löper efter anstaltsvistelsen en provotid under vilken de står under viss kontroll. Närmast utövas denna beträffande de villkorligt dömda av en av domstolen utsedd övervakare, beträffande de villkorligt frigivna av en tillsynsman som utsetts av fångvårdsanstaltens styresman i samråd med skyddskonsulenten och beträffande de från ungdomsfängelse eller från förvaring eller internering villkorligt utskrivna av en tillsynsman som utsetts av ungdomsfängelsenämnden resp. interneringsnämnden. Antalet av dem som på en gång står under övervakning eller tillsyn är c:a 10.000.

Skyddskonsulenterna är 13 till antalet, var och en för ett distrikt. Såsom biträden åt vissa bland dem finns en eller ett par skyddsassistenter, f. n. 12. Konsulenternas arbetsuppgifter kan sammanfattningsvis anges vara att taga befattning med övervakning, tillsyn och annan verksamhet beträffande villkorligt dömda eller villkorligt frigivna samt att biräda vid personundersökning. När konsulenten därtill anlitas, skall han också ägna sig åt eftervård av dem som icke villkorligt frigivits från fängelse eller straffarbete eller som utskrivits från ungdomsfängelse, förvaring eller internering. Det åligger konsulenterna att bistå personundersökarna och att tillhandagå domstolarna med upplysningar och åtgärder som kan vara av betydelse för tillämpningen av lagen om villkorlig dom, såsom att föreslå och förbereda lämpliga föreskrifter för den dömda. Det åligger dem vidare att öva uppsikt över övervakningarna och tillse att de vill-

korligt dömda fullgör vad som åligger dem till följd av den villkorliga domen. De har vidare att bistå övervakarna med råd och upplysningar och att även lämna de villkorligt dömda hjälp och stöd vid förefallande behov. I fråga om villkorligt frigivna skall konsulenterna dels bistå fångvårdsmyndigheterna med anordnande av eftervård åt dem som skall frigivas, dels efter frigivningen utöva en hjälpende och kontrollerande verksamhet av samma karaktär som vid villkorlig dom, om än i vissa avseenden med större befogenheter för konsulenterna. Konsulenterna är vidare skyldiga att, i den mån det kan ske utan att deras övriga tjänsteåligganden eftersättas, själva åtaga sig att vara personundersökare, övervakare eller tillsynsman. Deras arbetsbörda tillåter dem emellertid endast undantagsvis att mottaga sådana uppdrag.

Skyddskonsulenterna och skyddsassistenterna är mycket fåtaliga i förhållande till det stora klientelet och även i förhållande till den personal som användes för kriminalvård i anstalt. De utgör emellertid en stomme i den fria kriminalvården, i det att de kan anlitas i större eller mindre utsträckning för att bemästra svårskötta fall och i övrigt utövar viss kontroll. I vad angår de villkorligt dömda utövas kontroll även av domstolen eller av en av denna tillsatt s. k. *övervakningsnämnd*. En betydande insats i kriminalvården i frihet göres också av föreningar, s. k. *skyddsföreningar*, av vilka de flesta är anslutna till Svenska skyddsförbundet. Föreningarnas funktionärer handhar en avsevärd del av personundersöknings-, övervaknings- och tillsynsuppdragen. Till övervägande del skötes emellertid personundersökningarna och kriminalvården i frihet av personer som icke är fackmän beträffande detta slags verksamhet.

Barnavård, alkoholistvård, sinnessjukvård.

Såsom närmare utvecklats i 8 kap., användes i viss utsträckning sociala och medicinska vårdformer i stället för behandling i kriminalvårdens regi. (Jfr också s. 28.)

I samband med åtalseftergift eller villkorlig dom kan sålunda den i barnavårdslagen av år 1924 reglerade *barnavården* få att omhändertaga en ung lagöverträdare för vård. I varje kommun skall finnas en barnavårdsnämnd, dock att flera kommuner kan ha gemensam sådan. Barnavårdsnämnden har att i mån av behov på eget initiativ ingripa för vård av barn och ungdom som vistas i kommunen. Bland de möjligheter till ingripande som står barnavårdsnämnden till buds märkes i förevarande sammanhang främst skyddsuppfostran. Sådan, som alltid skall innebära miljöombyte, kan verkställas i enskilt hem eller i någon av vissa anstalter av vilka de viktigaste är skolorna tillhörande barna- och ungdomsvården, de s. k. ungdomsvårdsskolorna. Därest andra åtgärder prövas gagnlösa eller vidtagits utan att rättelse vunnits, äger barnavårdsnämnd besluta om omhändertagande för skyddsuppfostran av barn under 18 år som befinnes så vanartat att särskilda uppfostringsåtgärder krävs för dess tillrättaförande samt av person mellan 18 och 21 år som befinnes föra ett oordentligt, lättjefullt eller sedeslöst liv eller eljest visat svår oart och beträffande vilken särskilda åtgärder från samhällets sida krävs för hans tillrättaförande. Beslut om skyddsuppfostran skall underställas länsstyrelsen, dels om beslutet angår person över 18 års ålder, dels, beträffande person under nämnda ålder, om föräldrarna icke lämnat sitt samtycke till beslutets verkställande. För att en för skyddsuppfostran

omhändertagen skall kunna intagas i ungdomsvårdsskola kräves förordnande av skolbyråchefen i socialstyrelsen. Denne anvisar också, i vilken skola intagning skall ske.

Alkoholistvård enligt alkoholistlagen av år 1931 kan, såsom omtalats i 8 kap., komma till stånd för lagöverträdare i samband med villkorlig dom eller straffriförklaring eller i stället för förvandling av böter. För alkoholistvården finns i kommunerna nykterhetsnämnder. För anstaltsvård av alkoholister finns ett antal allmänna alkoholistanstalter. Tvångsintagning i sådan anstalt sker genom beslut av länsstyrelsen, oftast efter framställning av nykterhetsnämnden; framställning av nämnden kräves dock icke för intagning i samband med straffriförklaring. Det förutsättes, att personen i fråga är hemfallen åt alkoholmissbruk och till följd därav är farlig för annans personliga säkerhet eller eget liv, eller utsätter någon som han enligt lag är skyldig att försörja för nöd eller uppenbar vanvård eller eljest grovt brister i sina plikter mot sådan person, eller ligger det allmänna, sin familj eller annan till last, eller är ur stånd att taga vård om sig själv, eller ock för ett för närboende eller andra grovt störande levnadssätt. Tvångsintagning kan också ske där någon, som är hemfallen åt alkoholmissbruk, antingen blivit under de två senaste åren tre eller flera gånger dömd till ansvar för fylleri eller ock för ett kringflackande liv. Alkoholist kan också frivilligt söka sig in på allmän alkoholistanstalt.

Vård på sinnessjukhus enligt sinnessjuklagen av år 1929 kommer, enligt vad som omtalats i 8 kap., i regel till stånd för dem som på grund av själslig abnormitet förklaras fria från ansvar. Utskrivning av sådan patient är, såsom även nämnts i kapitlet, för att förebygga förhas-

tade utskrivningar anförtrodd åt ett särskilt organ, den centrala sinnessjuknämnden eller utskrivningsnämnden vid sjukhuset.

LITTERATURANVISNINGAR

- Brottsligheten [en i regel årligen utkommande statistisk publikation, utg.] av Statistiska Centralbyrån. [Ingår i serien] Sveriges officiella statistik.
- Fångvården [en i regel årligen utkommande statistisk publikation, utg.] av Kungl. Fångvårdsstyrelsen. [Ingår i serien] Sveriges officiella statistik.
- Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab, København.
- De Nordiska kriminalistföreningarnas årsbok.
- Bjerre, Andreas, Bidrag till mordets psykologi, Sthlm 1925, 216 s.
- Eriksson, Torsten, Brott och samhälle, Sthlm 1939, 296 s.
- Gerle, Bo, Mordbrännare, En kriminalpsykologisk studie på grundval av ett svenskt rättspsykiatriskt material, Lund 1943, 183 s.
- Hurwitz, Stephan, Kriminologi, 2. udg., København 1951, 461 s.
- Kinberg, Olof, Aktuella kriminalitetsproblem i psykologisk belysning, Sthlm 1930, 382 s.
- Varför bli människor brottsliga? Kriminalpsykologisk studie, Sthlm 1935, 134 s.
- Behandling av alkoholbrottslingar, Sthlm 1949, 61 s.
- Kinberg, Olof, Inghe, Gunnar & Riemer, Svend, Incestproblemet i Sverige, Sthlm 1943, 415 s.
- Kleen, Else, m. fl., Fången, människan, straffet, Sthlm 1944, 183 s.
- Ligabrottsligheten, Undersökning av, utg. av Centralförbundet för socialt arbete, Sthlm 1941, 125 s.
- Linde, Ebbe, Brott och straff, Sthlm 1930, 94 s.
- Lundquist, Gunnar, Psykiatri och mentalhygien med kort vägledning i socialpsykiatri, Sthlm 1945, 159 s.
- Rylander, Gösta, & Bendz, Erik, Rättspsykiatri, Sthlm 1947, 276 s. (Ingår i Kriminologisk handbok, utg. av Karl Schlyter.)
- Ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande, Ungdomen möter samhället, Statens offentliga utredningar 1951: 41, 221 s.
- Agge, Ivar, Den svenska straffrättens allmänna del i huvuddrag, H. 1, 2, Sthlm 1944, 1948, 219 s.
- Beckman Nils, Bergendal, Ragnar, & Strahl, Ivar, Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om brott mot staten och allmänheten, Sthlm 1949, 687 s.

- Ekeberg, Birger, Strahl, Ivar, & Beckman, Nils, Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om förmögenhetsbrott, 3:e uppl., Sthlm 1945, 371 s.
- Dennemark, Sigurd, Promemoria för befattningshavare vid krigsmakten angående den nya militära straff- och processlagstiftningen, Sthlm 1949 (Armébokförrådet), 66 s.
- Regner, Nils, & Henkow, Hugo, Den militära strafflagstiftningen, Gällande bestämmelser jämte förklaringar, Sthlm 1951, 458 s.
- Agge, Ivar, Studier över det straffrättsliga reaktionssystemet, I, Sthlm 1939, 216 s.
- Beckman, Nils, Studier över brottsligheten och dess bekämpande i Sverige, Sthlm 1947, 393 s.
- Fångvårdsstyrelsens utredning angående skyddsarbetets organisation m. m., Kriminalvård i frihet, Statens offentliga utredningar 1949:6, 140 s.
- Hiljding, Stig, (utg.), Samhällets åtgärder mot lagöverträdare, Sthlm 1949, XI, 206 s.
- Kinberg, Olof, Straff eller straffrihet?, Sthlm 1945, 19 s.
- Rudstedt, Gunnar, Fångvården och reformsträvandena, Sthlm 1946, 61 s.
- Schlyter, Karl, Straffbalk eller skyddsbalk?, Trettons års strafflagsreformer, Sthlm 1946, 9 s.
— Skyddsbalk, Ett reformprogram, Göteborg 1946, 10 s.
- Strahl, Ivar, m. fl., Om påföljder för brott, Sthlm 1948, 394 s. (Ingår i Kriminologisk handbok, utg. av Karl Schlyter.)
- Ungdomsanstaltsutredningens betänkande, En anstalt för svårbehandlade, Statens offentliga utredningar 1950:47, 154 s.
- Leche, Ernst & Hagelberg, Viktor, Förhör i brottmål, 4:e uppl., Sthlm 1952, 196 s.
- Leche, Ernst, & Rudholm, Sten, Handbok för nämndemän, Rättegången i häradsrätt och rådhusrätt, Sthlm 1949, 82 s.
- Munktell, Henrik, Brott och straff i svensk rättsutveckling, Sthlm 1943, 47 s.

SAKREGISTER

- Abnormitet 26, 58, 77, 84.
Abort 98.
Advokat 160, 199.
Afzelius 82.
Alkoholens inverkan på brotts-
ligheten 69.
Alkoholistanstalt 214.
Alkoholistvård 26, 28, 188, 214.
Allmänfarlig vårdslöshet 141.
Allmänfarlig ödeläggelse 141.
Allmänprevention 16.
Angivelse, Falsk 150.
Angivelsebrott 196.
Anglosaxisk kriminologi och
straffrätt 35.
Anhållande 201.
Anlag 53.
Anstaltsnämnd 210.
Anstiftan 94.
Ansvar 25.
Antisemitisk propaganda 156.
Arrest 163, 164.
Astenisk 71.
Atavism 33.
Atletisk 71.
Avbetalningsgods 130.
Avskräckning 19, 29.
Avslöja brott 89.
Avspänningsreaktion 61.
Avsättning 164.

Barnamord 97.
Barnavård 26, 28, 213.
Barnavårdsnämnd 28, 213.
Beccaria 29, 169.

Bedrägeri 119.
Bedrägligt beteende 121.
Befolkningsförhållanden 47.
Behörighetsmissbruk 133.
Beskyllning 103.
Bestickning 159.
Bevisförvanskning 151.
Biltillgrepp 40, 113.
Blodprov 202.
Blodskam 47, 107, 110.
Blommor 139.
Bodräkt 114.
Bokföringsbrott 137.
Bokföringsskyldighet 136, 146.
Bortförande av barn 102.
Brand 140.
Brevhemlighet 103.
Brott 11.
Brottmålsreferat 51.
Brottsbeskrivning 24, 29, 83.
Brukande, Olovligt 133.
Bysättning 135.
Bär 139.
Böter 14, 166.

Cellstraff 30, 169.
Checkbedrägeri 123.
Culpa 87.
Cyklويد 72.
Cyklotym 72.

Dagsböter 167.
Debilitet 61.
Disciplinbot 163, 164.
Disciplinstraff för krigsmän
163, 164.

Disciplinär bestraffning 162.
Distriktsåklagare 196.
Djurplågeri 158.
Dolus 85.
Dom 208.
Domstolar 197.
Dråp 97.
Dödande 96.
Dödsstraff 164.

Egenmäktigt förfarande 116.
Enlevering 102.
Etiologi 31.
Euthanasi 97.
Exekution 209.
Exhibitionism 111.
Explosion 141.

Falsk angivelse 150.
Falsk tillvitelse 150.
Falskdeklaration 121.
Familjeförsörjare, Försumlig
21, 135.
Ferri 34, 170.
Film 52.
Flagga 161.
Flygolycka 141.
Flykt 160, 163, 172.
Fosterfördrivning 98.
Fri rättegång 200.
Frigång 172.
Fullbordat brott 92.
Fylleri 157.
Fyndförseelse 113, 130.
Fångvårdsväsendet 210.
Fängelse 168.
Förargelseväckande beteende
157.
Förberedelse 93, 202.

Förbrytarfamiljer 54.
Föregivande av allmän ställ-
ning 160.
Förfalskning 144.
Författning 83.
Förgripelse mot tjänsteman 158.
Förgöring 142.
Förolämpning 103.
Förräderi 161.
Förseelse 12.
Förskingring 127.
Försvarare 199.
Försäkringsbedrägeri 124, 141.
Försök 92.
Förtal 103.
Förundersökning 200.
Förvandlingsstraff 168.
Förvaring 186.
Förverkande 192.

Generalprevention 16.
Gift 142.
Glueck 65.
Gramatica 34.
Gratispassagerare 121.
Griftefrid 157.
Gripande 201.
Grundlag 83, 106.
Gustav III 112, 169.
Gäldenärsbrott 134.
Gäldsfängelse 135.

Hall 187.
Hasardspel 158.
Hegel 30.
Hemfridsbrott 103.
Hets mot folkgrupp 156.
Hindra brott 89.
Hittegods 113, 130.

- Hjälpklass 63.
Hjärninflammation 59.
Holm 82.
Homosexualitet 107, 108.
Hor 107, 111.
Hot 102.
Hot mot tjänsteman 158.
Hovrätterna 198.
Howard 169.
Husrannsakan 202.
Huvudförhandling 202.
Häktning 200.
Häleri 125.
Hämnd 14.
Härlanda 173.
Högförräderi 161.
Högmålsbrott 161.
Högsta Domstolen 198.
Idioti 61.
Imbecillitet 61.
Inbrott 115.
Incest 47, 107, 110.
Individualprevention 16.
Intelligenskvot 62.
Intelligensmätningar 73.
Intelligensålder 62.
Internationella förhållanden 95.
Internering 186.
Interneringsnämnden 187.
Italienska kriminalistiskolan 33.
Juridisk person 25.
Jury 106.
Justitiekanslern 196.
Justitieombudsmannen 196.
Kant 30.
Kapacitet 72.
Karaktärsdefekt 60.
Kastrering 193.
Kinberg 36, 72.
Klassiska straffrätten 30.
Kleptomani 61.
Komplicerat rus 84.
Konfiskation 192.
Konjunkturer 47.
Konkurrens 166.
Konkursbrott 135.
Konstitutionsforskning 71.
Konstitutionsradikaler 72.
Kontrolleringsmani 61.
Koppleri 110.
Kottar 139.
Kraftavledning 117.
Kretschmer 71.
Krig 52, 163.
Krigsförräderi 163.
Kriminalisering 9.
Kriminalpolitik 31.
Kriminalstatistik 31.
Kriminalvård i frihet 174, 178, 210.
Kriminologi 31.
Kroniska brottslingar 76.
Kroppsbesiktning 202.
Kroppsvisitation 202.
Kulturarmod 47.
Kulturutveckling 50.
Kvarstad 201.
Kvinnlig brottslighet 39, 63, 68.
Könssjukdom 101.
Körkort 193.
Laga kraft 209.
Lagboken 82.
Lagöverträdelse 12.
Legalitetsprincipen 28.
Leptosom 71.

- Liszt 36.
Litteratur 52.
Lombroso 32, 53.
Lydnadsbrott 163.
Lydnadsplikt 92.
Långholmen 173.
Lägersmål 108.
Läkarlegitimation 193.
Läkarundersökning 206.
Lögn 148.
- Majestätsbrott 161.
Mannamån mot borgenärer 137.
Medhjälp 94.
Mened 148.
Militeombudsmannen 196.
Militära brott 163.
Miljö 53.
Missbruk av urkund 153.
Missfirmelse mot tjänsteman 158.
Missgärningsbalken 82.
Misshandel 100.
Misstag 86.
Mistning av lön 162.
Moralbildning 21, 50.
Mord 97.
Mordbrand 140.
Moseböckerna 13, 14, 15, 107.
Motvärn 90, 116.
Muta 162, 192.
Myteri 163.
Målsägande 196.
Målsägandebrott 196.
Märkesförfalskning 146.
- Nedre Justitierevisionen 198.
Neoklassiska straffrätten 30.
Neuros 60.
- Normerade böter 166.
Nykterhetsnämnd 214.
Nytt juridiskt arkiv 82.
Nåd 194.
Nöd 46.
Nödvärn 90.
- Oaktsamhet 87.
Obehörig tjänsteutövning 160.
Obestämd dom 36.
Ocker 123.
Ockerpantning 123.
Offentlig försvarare 199.
Ohörsamhet mot ordningsmakten 155.
Olovlig kraftavledning 117.
Olovlig underrättelseverksamhet 161.
Olovligt brukande 133.
Olovligt förfogande 129.
Oredlighet mot borgenärer 135.
Oredligt förfarande 122.
Osann försäkran 152.
Osann partsutsaga 148.
Osant intygande 153.
Otillräknelighet 84.
Otukt 107.
Ovarsam utsaga 148.
- Patologiskt rus 84.
Penningförfalskning 146.
Penologi 31.
Permission 171.
Personundersökning 204.
Polis 194.
Polisstatistik 44.
Pornografi 111.
Positiva kriminalistiskolan 33.
Prejudikat 82.

- Preskription 94.
Press 51.
Preventionstanken 15.
Prognos 78.
Protestreaktion 71.
Prövningstillstånd 209.
Psykisk abnormitet 26, 58, 77, 84.
Psykologi 71.
Psykopati 59.
Psykos 58.
Pyknisk 71.
Pyromani 61, 71.

Quetelet 31.

Ras 141.
Rattfylleri 39, 143.
Recidiv 165, 188.
Redovisning 127.
Rekonventionstalan 104, 150.
Rekvisit 83.
Religionsbrott 156.
Resande av livsfarligt vapen 101.
Reseförbud 201.
Retroaktiv straffrättsskipning 29.
Riksåklagaren 196.
Rorschach 73.
Rus 69, 84.
Ryktesspridning, Samhällsfarlig 156.
Rymning 160, 163, 172.
Rån 115.
Räntemaximum 124.
Rätt 198.
Rättshjälp 199.
Rättsstridighet 90.

Rättsvillfarelse 86.
Röstning 159.

Sabbatsbrott 157.
Sabotage 141.
Sakerförklaring 179, 209.
Samhällsfarlig ryktesspridning 156.
Sammanlagd risk 42.
Samtycke 90.
Sanktion 18, 34.
Schizofreni 59.
Schizoid 72.
Schizotym 72.
Schlyter 36.
Sedlighetsbrott 107.
Sedlighetssårande handling 111.
Signaturförfalskning 146.
Sinnesförvirring 84.
Sinnessjukdom 26, 58, 84.
Sinnessjuknämnden 188, 215.
Sinnessjukvård 26, 28, 188, 208, 214.
Sinnesslöhet 26, 62, 84.
Sinnesundersökning 207.
1734 års lag 82.
Själslig abnormitet 26, 58, 77, 84.
Själv mord 97.
Självtäkt 117.
Sjöbring 72.
Skadegörelse 137.
Skadestånd 194.
Skallskada 59.
Skamstraff 52, 169.
Skenäs 185.
Skepps brott 141.
Skingringsförbud 202.
Skola 51.

- Skolbyråchefen i socialstyrelsen 214.
Skyddande av brottsling 159.
Skyddsassistent 210.
Skyddsförening 212.
Skyddskonsulent 210.
Skyddsuppfostran 26, 213.
Skyddsåtgärder 25.
Slavhandel 102.
Slum 49.
Smitta 101, 142.
Snatteri 114.
Soliditet 72.
Sovjetväldets straffrätt 10, 34.
Spannmålsprisen 46.
Specialprevention 16.
Specialstraffrätten 81.
Spel 158.
Spioneri 161.
Stabilitet 72.
Stad och land 48.
Statens kriminaltekniska anstalt 195.
Statens polisskola 195.
Statistik 31.
Statsåklagare 196.
Sterilisering 193.
Straff 24.
Straffarbete 168.
Straffavgift 193.
Straffbalken 82.
Straffbelägga 12.
Straffröförklaring 26, 84, 187.
Strafföreläggande 197.
Strafflagen 22, 30, 81.
Strafflatitud 30, 164.
Straffminskningsgrund 165.
Straffmyndighetsålder 26, 83.
Straffregistret 194.
Straffrätt 31.
Straffrättslig påföljd 25.
Straffskala 30, 164.
Straffskatt 121, 192.
Stämning 202.
Stöld 112.
Störande av förrättning eller allmän sammankomst 155.
Summarisk läkarundersökning 206
Suspension 162, 164.
Svamp 139.
Svensk författningssamling 82.
Svenska skyddsförbundet 212.
Sveriges rikets lag 82.
Svindleri 123.
Särskild förundersökning 204.

Talionsprincipen 13.
Territoriella räckvidden av straffrätten 95.
Testning 73.
Thyrén 36.
Tidslag 107.
Tillbakaträdande 93, 94, 154.
Tillfällighetsbrottslingar 76.
Tillgrepp 113.
Tillräknelighet 84.
Tillrättavisning 163.
Tillsyn 210.
Tillvitelse, Falsk 150.
Tillägnande 113, 128.
Tjuvgömmeri 125.
Tjuvåkning 121.
Tjänstefel 162.
Tjänstemissbruk 162.
Tjänsteåliggande 91.

- Torgskräck 61.
 Trolldom 9.
 Trolöshet mot huvudman 131.
 Trosfrid 157.
 Tryckfrihetsförordningen 106.
 Tukthus 173.
 Tvegifte 111.
 Tvesalu 130.
 Tvillingforskning 53.
 Tvångsuppfostran 183.
 Tystnadsplikt 162.
 Tågolycka 141.

 Undandräkt 129.
 Undanhållande 163.
 Underlåtenhet 86.
 Underrättelseverksamhet, Olov-
 lig 161.
 Underskrift 153.
 Undertryckande av urkund 146.
 Ungdomsbrottslighet 40, 63, 75.
 Ungdomsfängelse 23, 24, 25, 35,
 183.
 Ungdomsfängelsenämnden 184.
 Ungdomsgård 68.
 Ungdomsnämnd 28.
 Ungdomsvårdsskola 76, 213.
 Uniform 160.
 Upplopp 155.
 Uppror 161.
 Uppsåt 85.
 Uppvigling 156.
 Urbanisering 49.
 Urkundsförfalskning 144.
 Utpressning 123.
 Utskrivningsnämnd 188, 215.

 Validitet 72.

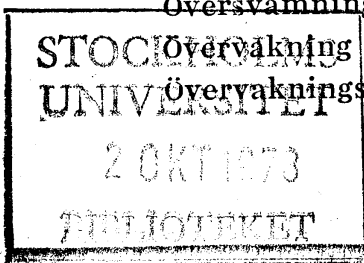
 Vanebrottslingar 76.
 Vapen 101.
 Varning 162.
 Vedergällning 13.
 Villkorlig dom 22, 25, 36, 177.
 Villkorlig frigivning 36, 173.
 Vittnes sanningsplikt 148.
 Våld mot tjänsteman 158.
 Våldsamt motstånd 158.
 Våldtäkt 110.
 Vållande 87.
 Vållande till annans död 100.
 Vårdslös deklaration 121.
 Vårdslöshet 87.
 Vårdslöshet mot borgenärer 136.
 Väg 139.

 White-collar-crime 119.
 Yttrandefrihet 103.

 Åklagare 196.
 Åtal, Falskt 149, Obefogat 150.
 Åtalseftergift 175.
 Åtalsplikt 197.
 Återfall 165, 188.
 Åverkan 138.

 Äktenskapslöfte 108.
 Ämbetsbrott 161, 197.
 Ärekränkning 103.
 Ärftlig belastning 54.

 Övergrepp i rättssak 159.
 Överklagande 209.
 Överträdelse av myndighets bud
 160.
 Översvämning 141.
 Övervakning 211.
 Övervakningsnämnd 212.

Ivar Strahl

**BROTTE
OCH BROTTSS-
PÅFÖLJDERNA**

Den aktuella debatten om brottsligheten, dess omfattning och utveckling i Sverige, samt samhällets skyddsåtgärder i form av prevention, vård och straff har på senare tid både vidgats och fördjupats. Det allmänna intresse som numera kommer dessa problem till del är ett socialt hälsotecken liksom även att åsiktsbrytningar förekomma i de enskilda frågeställningarna. Som en grundval för varje diskussion i dessa frågor torde man kunna betrakta det arbete som härmed framlägges av professorn i straffrätt vid Uppsala universitet Ivar Strahl. Den överskådliga systematiska uppläggningsen och framställningens lätt-tillgänglighet gör att boken kan finna en långt större publik än vad som vanligen är fallet med arbeten av denna art. Den är både tankeväckande och kunskapsgivande läsning för alla dem bland allmänheten som äro intresserade av att få en djupare inblick i straffrättens samhälleliga funktion. Samtidigt vänder den sig till nämndledamöter, socialvårdsintresserade samt självfallet även till jurister av facket. Ett omfattande sakregister underlättar för lekmannen att snabbt finna sig tillrätta.

Pris 12 kronor 50 öre